

ODSJEK: KOMUNIKOLOGIJA

„Top lista nadrealista kao medijski fenomen subkulturnog razvoja Sarajeva i njen utjecaj na recipijente“

- master teza -

Kandidat:
Erol Handžar
Broj indeksa: 951/I

Mentorica:
Prof. dr. Buljubašić Belma

Sarajevo, oktobar, 2020

SADRŽAJ

SADRŽAJ	2
SAŽETAK	4
1. UVOD	5
2. Metodologija istraživanja	6
2.1 <i>Problem istraživanja</i>	6
2.1.1. <i>Predmet istraživanja</i>	7
2.2. <i>Naučni i društveni ciljevi istraživanja</i>	8
2.2.1. <i>Naučni ciljevi istraživanja</i>	9
Naučna klasifikacija i tipologizacija	9
Naučna eksplicacija	9
2.2.2. <i>Društveni ciljevi istraživanja</i>	9
2.3.2. <i>Generalna hipoteza rada</i>	10
Posebne hipoteze	10
Indikatori	10
2.3.3. Naučni pristup i metode istraživanja	10
2.4.3. Općenaučne metode	11
Komparativna metoda	11
2.4.4. <i>Metode pribavljanja podataka</i>	12
Analiza sadržaja dokumenata	12
Biografska metoda	12
Ispitivanje (tehnika intervjuja i ankete)	13
3. Humoristični žanrovi	13
3.1.1. Etika i karakteristike humorističkih žanrova	15
3.2.1. Karikatura	17
3.3.1. <i>Kozerija</i>	20
3.3.2. <i>Vic i aforizam</i>	21
3.3.3. <i>Satira i njeno shvatanje</i>	24
3.4.4. <i>Utjecaj Horacija i Juvenala na satiru</i>	27
4. Analitički žanrovi i satira	29
4.1.1. <i>Komentar</i>	32
4.2.1. <i>Članak</i>	34
4.2.2. <i>Esej</i>	36
4.3.2. <i>Kolumna</i>	37

4.3.3. <i>Kritika</i>	40
4.4.3. <i>Bilješka</i>	43
4.4.4. <i>Feljton</i>	44
5. <i>Satira u današnjem vremenu</i>	45
6. <i>New primitives – Novi primitivizam</i>	51
6.1.1. <i>Nestanak novog primitivizma</i>	55
6.2.1. <i>Afera „crk'o maršal“</i>	56
6.2.2. <i>PRIMUS i Top lista nadrealista</i>	56
7. <i>Metodologija istraživanja (II dio) – empirijsko istraživanje</i>	60
7.1.1. <i>Analiza rezultata istraživanja</i>	60
7.2.1. Kvantitativna analiza sadržaja	61
7.2.2. <i>Kvalitativna analiza sadržaja</i>	66
8. <i>Detaljna analiza nekolicine skečeva iz serijala Top lista nadrealista</i>	67
9. <i>Analiza anketa</i>	81
10. <i>Analiza intervjua</i>	99
10.1.1. <i>Intervju – Zenit Đozić</i>	100
10.2.1. <i>Intervju – Mirko Srdić (Elvis J. Kurtović)</i>	101
10.2.2. <i>Intervju – Nenad Janković (Nele Karajlić)</i>	102
10.3.2. <i>Intervju – Borislav „Boro“ Kontić</i>	103
11. <i>Zaključak</i>	105
Popis korištene literature.....	109
Popis korištenih grafikona:.....	111

SAŽETAK

U ovome radu ću se baviti prije svega izlaganjem nekih osnovnih stvari u medijima, kao što je već odavno poznato pravilo 5W + H te analitičkih žanrova, humoristično-satiričnih žanrova sa posebnim osvrtom na satiru. Kako bih što jasnije objasnio satiru bilo je potrebno detaljnije predstaviti koja je razlika između analitičkih žanrova koji su „ozbiljniji“ od humoristično-satiričnih, koji predstavljaju ozbiljan sadržaj na humorističan ili satiričan način. Nakon nabiranja i analiziranja, kao i definiranja osnovnih vrsta unutar analitičkog žanra, onda je uslijedilo pojašnjavanje i definiranje humoristično-satiričnih vrsta, od kojih je posebna pažnja i naglasak na satiričnim sadržajima, koji su uzgredno, i dio hipoteza ovoga rada. Nakon upoznavanja sa osnovnim stvarima u satiri, navedena je i trenutačna situacija sa satirama u BiH ali i regionu, te je općenito obrađen dio koji se naziva „satira danas“. Nakon upoznavanja sa svime što je prethodno rečeno, slijedi uvod u Top listu nadrealista, gdje će se prije svega pojasniti Novi primitivizam kao zasebni talas „Novog talasa“ koji je bio specifičan za Sarajevo, ma da su kasnije nastali i neke grupe u drugim dijelovima BiH, ali i u recimo Srbiji, koje su pokušale biti dio tog pokreta. Taj kulturni pokret, kako će se ispostaviti, je začet nakon snimanja epizoda na PRIMUS-u, tj. radio emisije na Radiju Sarajevo. Ubrzo nakon toga, nekadašnji Pseudobluz bend se pretvara u Zabranjeno pušenje, odakle kreće njihova priča. Uz njih nastala je i grupa Elvis J. Kurtović & His meteors koja je prestala sa radom 1985. godine, a počela ponovno 1988. godine u izmijenjenom sastavu. Nakon poznate afere „crknuo maršal“ u Rijeci u Republici Hrvatskoj, a prije svega prema riječima Nenada Jankovića i drugih aktera mislivši na pojačalo, dolazi do prekida rada na PRIMUS-u, prestanak emitiranja nakon samo jedne sezone Top liste nadrealista i zabrane emitiranja pjesama Zabranjenog pušenja na području Savezne republike Bosne i Hercegovine. Ipak, i nakon te „afere“, njihov rad se se nastavlja i oni normalno funkcioniraju. U daljnjem dijelu rada, urađene su dvije ankete kako bi se što vjerodostojnije predstavilo mišljenje različitih generacija, od onih koji su rođeni i proživjeli mladost u tom periodu, do onih koji su bili djeca prilikom emitiranja PRIMUS-a ili bilo koje sezone TLN-a, pa sve do generacija rođenih za vrijeme ili poslije rata i agresije na BiH.

1. UVOD

Mediji kao sredstvo za prijenos komunikacija, poruka i informacija imaju veoma važno mjesto u društvu. Glavne funkcije masovnih medija su informiranje, educiranje i zabava, ali se u zavisnosti od autora dodaju i neke druge funkcije. Treba istaknuti, da nisu svi medijski žanrovi niti oblici izričaja podjednako zastupljeni kao i da im se ne pridaje svima podjednak značaj. Važnost razlikovanja žanrova i oblika izričaja je veoma bitna kako za medijske uposlenike (urednike, novinare ali i vlasnike), tako i za ciljanju publiku različitih vrsta medija. Kao jedan specifičan medijski oblik, koji sigurno zaslužuje posebnu pažnju, izdvajam satiru. S obzirom da danas egzistira veliki broj različitih vrsta medija koji produciraju satirične sadržaje, Top lista nadrealista, kao jedan "stariji" televizijski medijski fenomen, kao i subkulturni fenomen, zauzima posebno mjesto kada je ovaj oblik u pitanju. Dok se današnji radijski fenomeni satire najčešće bave određenim društvenim pitanjima, mediji na portalima općenito – ismijavanjem političkih ličnosti i drugih, uglavnom, političkih događaja iz BiH. U 21. Stoljeću, na televiziji je postojala i emisija naziva „Nadreality show” koja je nastojala uraditi ono što su Nadrealisti radili osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. Za razliku od tih satiričnih formi izražavanja u medijima, Top lista nadrealista se bavila svim društvenim segmentima u formi kratkih televizijskih skečeva. Teme kojima su se bavili kroz satiru, upotrebom neobičnih imena i pseudonima su bile najraznovrsnije počevši od ekonomskih, kulturnih, pa do sportskih. Širok spektar sadržaja koji je kreirala ekipa okupljena u Top listu nadrealista je proizašao iz njihove želje za pokazivanjem društvene zbilje drugačije nego što su to radili tadašnji mediji. Prvenstveno, Top lista nadrealista je nastala kao produkt Radio PRIMUS-a, odnosno pod utjecajem subkulturnog pokreta New Primitives, to jeste sarajevske verzije Novog talasa (muzički pravac/pokret u roku (Rock and Roll)). Uspjeli su, bez obzira što je tada bila drukčija politička situacija, kreirati dostojne sadržaje kojima su pojašanjavali gotovo sve društvene, političke i druge pojave u SR Bosni i Hercegovini, kao i neke opće trendove u SFRJ. Top lista nadrealista je zasigurno ostavila veliki trag na cjelokupnu bosanskohercegovačku satiru, kao i to da se pokazala kao vješt interpretator tadašnjih ali i budućih događaja, no, koliko je zaista bila shvaćena, to će ovo istraživanje nastojatiprikazati.

2. Metodologija istraživanja

2.1 Problem istraživanja

Osnovni problem istraživanja ovoga rada je da li su satirični sadržaji koji su kreirani i korišteni u Top listi nadrealista bili shvaćeni u društvu, odnosno da li je publika shvatala subliminalne poruke koje su odašiljali u svojim skečevima. Problem dakako jeste način diseminiranja koji su ljudi u Top listi nadrealista koristili, ali, naravno, i preteći istog projekta PRIMUS. Zasižno je da postoji povezanost, jer poruke koje se loše kodiraju (problem kreatora poruke) mogu biti neshvaćene od onih kojima su upućene (problem recipijenta poruke). Način primanja poruka, može dovesti do pogrešnih perlokucijskih radnji, što svakako predstavlja problem, jer pojedinačne reakcije ili ponašanja mogu dovesti do lančanih reakcija ili ponašanja. Neshvatanje u datom trenutku skečeva Top liste nadrealista, dovelo je do toga da ljudi nisu mogli ni zamisliti da će određeni broj (skečeva) postati realnost. Često loše pozicionirani položaj satire biva zapostavljen, kako od strane profesionalaca (novinara, urednika itd.), tako i od naučnika. Njihovo slabo shvatanje značaja satire doprinijelo je da je taj književni ali i medijski oblik izražavanja pogrešno shvaćen od strane publike. Lošija reputacija toga oblika izražavanja je mogla dovesti do njegovog pogrešnog shvatanja, odnosno drukčijeg od onog koji su njegovi kretori zamislili. Ipak, društvena zbilja je u mnogim skečevima Nadrealista bila precizno, korektno, adekvatno i zanimljivo prezentirana, te je nedostatak interpretacije njihovog izlaganja kompletne situacije u Jugoslaviji toga vremena, zasigurno nepravedan, obzirom na ukupni značaj i dojam koji su imali skečevi i PRIMUS-a i Nadrealista. Ova dva fenomena, sa naglaskom na Top listu nadrealista predstavljali su, ali i danas predstavljaju osnovu za mnoge projekte svježijeg datuma. Kada jedan koncept postane uzorak za kasnije koncepte, nadogradnje i slično, postaje određena vrsta problema, upravo zbog načina njenog modeliranja, odnosno kreiranja sličnih ili istih skečeva, korištenjem istih ili sličnih tehnika, metoda itd. Koji je zaista značaj satire (na primjeru Top liste nadrealista) na recipijente pokazati će i da li postoji uzročno-posljedična veza između kreatora sa jedne strane i primatelja sa druge.

2.1.1. Predmet istraživanja

Predmet ovoga istraživanja jeste medijski fenomen Top liste nadrealista kao kreatora satričnih poruka i način prijema poruka kod recipijenata. Sa jedne strane, treba istražiti kako način na kojim se te poruke kreiraju, kodiraju i šalju može djelovati na način percepcije recipijenata. Sa druge strane, također, se treba istražiti način prijema i dekodiranja poruka koju vrše recipijenti poruka.

Operacionalno određenje predmeta istraživanja

U okviru određenja samog predmeta ovoga istraživanja potrebno je objasniti koji je tipski model predmeta koje koristi ovo istraživanje, a koji se sastoji od sljedećih dijelova (čimbenika):

Uslovi: Uslovi kao standardni činioci predmeta istraživanja podrazumijevaju uslove u kojima dolazi do kreiranja i pojave satiričnog sadržaja, a u koje ubrajamo: kreiranje loše ili dobre satirične poruke, primjenu loših ili dobrih tehnika i metoda kreiranja satiričnih poruka, slabo shvatanje recipijenata, nedostatak medijske pismenosti, manjak informacione pismenosti, loša politička i ekonomska situacija, odnosno općenito loša društvena situacija.

Subjkti: Subjektima se smatraju svi aktivni sudionici, odnosno činioci sadržaja predmeta istraživanja, a u ovom slučaju subjekti su: Top lista nadrealista (glumci), recipijenti poruka (publika), režiseri, scenaristi i ostali ljudi koji su bili od značaja u kreaciji, realizaciji i distribuciji sadržaja Top liste nadrealista.

Motivi, interesi i ciljevi vinovnika predmeta istraživanja su različiti. Prvenstveno, ljudi okupljeni oko Top liste nadrealista nastojali su pojasniti recipijentima kakva je stvarna društvena zbilja u SR BiH i SFRJ. Upotrebom satire su to pokušali na šaljiv i smiješan način predstaviti publici. Publika je, kroz konzumiranje tih sadržaja prenosila onima koji to nisu koristili, jednu satiričnu interpretaciju jugoslovenske i bosanskohercegovačke društvene zbilje. Publika je uz pomoć skečeva TLN-a ulazila u krajnje spore problema koji su postojali u tadašnjoj zemlji i društvu (ekonomiji, politici, kulturi itd).

Aktivnosti - koje su sprovodili ljudi okupljeni oko TLN imale su za cilj da pojasne šta se

zapravo dešava u društvu, politici, ekonomiji i kulturi, te su na satiričan način nastojali da i recipijentima, odnosno građanstvu ukažu na društvene pojave, anomalije, nepravde itd.

Metode i sredstva - kako bi se sproveli aktivnosti, koristili su metodu kojomsu na najlkaši način mogli doprijeti do konzumenata njihovog sadržaja. Upotrebom satiričnog sadržaja pokušali su doprijeti do ljudi, kako bi im ukazali šta se dešava u državi, vjerujući kako će im upravo satira najbolje pomoći u tome.

Efekti –se odnose na prije svega način dekodiranja poruka recipijenata, eventualna ponašanja ili kreiranja određenih novih mišljenja o situaciji u tadašnjoj državi na osnovu tih poruka koje su kreirali Nadrealisti, dakle, efekti mogu biti slaba ili loša percepcija poruka od strane recipijenata i reakcije prouzrokovane tim načinom shvatanja.

Vremensko određenje predmeta istraživanja: Vremensko određenje predmeta istraživanja obuhvatiti će period od 1984. (prve sezona i njene epizode) pa do 1991. (posljednje sezone u sastavu sa prvim članovima), te shvaćanje tih poruka u periodu od 1996. pa nadalje.

Prostorno određenje predmeta istraživanja: Područje kojemu će se usmjeriti pažnja jeste Kanton Sarajevo, obzirom da su Nadrealisti nastali, osmišljavani, tretirani, razvijani i shvaćani kao nešto što je nastalo u Sarajevu. Osim toga, svi akteri su bili stanovnici Sarajeva, te sugotovo sve epizode snimane unjemu.

Disciplinarno određenje predmeta istraživanja: Istraživanje koje ću provesti se realizuje se prvenstveno u okviru komunikologije zbog toga što su to prije svega medijski fenomeni, jer se PRIMUS i TLN pojavljuju na radiju odnosno na televiziji, a istraživanje će zasigurno obuhvatiti i: psihologiju, sociologiju, lingvistiku, književnosti i još neke naučne discipline. Obzirom na sve poborowane discipline istraživanje će biti intradisciplinarno.

2.2. Naučni i društveni ciljevi istraživanja

U okviru istraživanja će biti potrebno definirati i pojasniti šta je to satira, kako ona djeluje na recipijente, a kao krajnji cilj biti će provjereno pitanje da li ljudi shvataju satiru i da li ona ima određeni utjecaj na vlastitu publiku.

2.2.1. Naučni ciljevi istraživanja

Naučni ciljevi su zadati nivoi naučnog saznanja koji se namjeravaju ostvariti naučnim istraživanjem i koji će biti sadržani u rezultatima istraživanja. Naučno istraživanje treba da razjasni snagu i uticaj satire, kao i da joj pokuša dati na određenom značaju kako u nacii tako i u struci. Krajnji ishod istraživanja mogao bi doprinijeti boljem razumijevanju satire od strane prije svega naučnika iz oblasti komunikologije, zatim kod novinara i urednika (medijskih kuća) a na kraju i kod recipijenata.

Naučna klasifikacija i tipologizacija

Obzirom na klasifikaciju, satira je kao i drugi oblici izražavanja, ali i žanrovi, određena opisom, zbog čega je potrebno odrediti srodnosti, sličnosti i razlike satire sa drugim oblicima izražavanja ili žanrovima naročito komedijom, kao i njen položaj i samo shvaćanje od strane recipijenata. Tipologizacija u ovome istraživanju bi predstavljali određena zajednička svojstva koja satirične poruke komuniciraju i shvatanja tih poruka od strane recipijenata. Tipologizacija bi dovela do potrebnih tipova poruka koje se komuniciraju, kao i do određenih efekata koje te poruke izazivaju kod recipijenata.

Naučna eksplikacija

Obzirom da je istraživanje koje će biti provedeno istraživanje uzročno-posljedično, jer sadržaj koji je diseminiran od kreatora TLN je imao određene efekte na same recipijente. Svi skečevi, rečenice, pjesme i događaji koji su rekonstruirani su ostavili traga na kolektivnu svijest i takva pojava, koja je u velikoj mjeri uticala na svijest, pa nekada čak i ponašanje recipijenata, treba biti i naučno objašnjeno ili naučne zakone, kako bi se fenomen ali i uticaj same satire mogao detaljnije razraditi, prikazati i objasniti.

2.2.2. Društveni ciljevi istraživanja

Društveni ciljevi bi bili usmjereni u nastojanju povećavanja medijske pismenosti, naročito u kada je u pitanju satira, jer nerijetko se primjećuje kako ljudi konzumirajući sadržaje satiričnog karaktera, shvataju ozbiljno, te ih kao takve dalje prenose. Satiru bi trebali razlikovati od viceva i humora, i time bi olakšali načine konzurimanja određenih sadržaja. Ovim istraživanjem nastojati će se vidjeti koliki je nivo medijske i informacione pismenosti,

kao i njen uticaj na konzumiranje satiričnih, a potom i drugih satiričnih ili humorističnih medijskih oblika izričaja. Društveni subjekti, publika ali i mediji će lakše konzumirati odnosno lakše kreirati i komunicirati satirične poruke, obzirom da će istraživanje nastojati poboljšati već rečene društvene „probleme“, odnosno pogrešnu društvenu komunikaciju i interpretaciju satiričnog medijskog sadržaja.

2.3.2 Generalna hipoteza rada

Satirični medijski sadržaji imaju ograničen domet recepcije, jer ih dio publike shvata djelomično ili pogrešno. Bolje pojašnjava društvene pojave od drugih žanrova.

Posebne hipoteze

- I. Satirični sadržaji uživaju veliku popularnost kod publike, jer publika lakše prihvata satirične sadržaje
- II. Prezasićenost tzv. ozbiljnim izvještavanjima pomaže povećanju uticaja satire.
- III. Satirični sadržaji nisu dovoljno ozbiljno shvaćeni kod dijela publike.
- IV. Dio publike ne shvata da je riječ o satiričnom časopisu
- V. Top lista nadrealista je imala ograničen domet razumijevanja kod publike
- VI. Dio publike nije ozbiljno shvaćao opasnost političke situacije, već su emisije Top liste nadrealista pratili kao isključivo zabavni sadržaj.

Indikatori

U ovome istraživanju, kao indikatori će se koristiti usmeni i pismeni iskazi odgovarajućih medijskih kuća koje se bile dio, odnosno u kojima se odvijao dio projekta Top liste nadrealista, novinski članci te članci u časopisima. Zatim usmeni i pismeni iskazi učesnika Top liste nadrealista, urednika, novinara, publicista, te dakako i usmeni i pismeni iskazi stručnjaka u oblasti komunikologije i književnosti, koji se bave žanrovima, stilom.

2.3.3 Naučni pristup i metode istraživanja

Ovo istraživanje će biti teorijsko-empirijski zasnovano, obzirom da je teorijski dio ovoga istraživanja poprilično bogato potrebnim teorijama, definicijama itd. Također, empirijski je zasnovano obzirom da gotovo ne postoji osoba koja nije pogledala neku od mnogo epizoda Top liste nadrealista.

Uzimajući u obzir da je općenito shvaćenost medijskog sadržaja problematična, naročito satiričnog sadržaja, koristit ćemo se analitičko – sintetičkim metodama, ali posebno će se obratiti pažnja na analizu skečeva, situacija, imena, pjesama i subliminalnih poruka.

Analiza

Obzirom da se koristi veliki broj podataka, skečeva, emisija, izjava i pisanih dokumenata aktera, nepohodno je analizirati stvarni uticaj medija (naročito emisije TLN, kao satiričnog načina prijenosa poruka) na recipijente, ali i samu mogućnost medijske percepcije sadržaja koju data publika (recipijenti) imaju. Obzirom da ovom metodom misaono (što će se u ovom radu raditi) i fizički rastavlja, cilj je otkriti sastav i određene strukturne cjeline sistema, odnose, veze, razna svojstva, uloge i funkcije činilaca u egzistenciji cjeline, mjera raznih činilaca i njihov značaj u cjelini, a sve u vezi sa Top listom nadrealista (to jeste satiričnim porukama koje su komunicirali) i recipijentima (njihovim shvatanjima iskomuniciranih poruka).

2.4.3. Općenaučne metode

Hipotetičko-deduktivna metoda

Hipotetičko-deduktivna metoda će biti primijenjena zbog mnoštva iskustava u raznim vremenima (zbog razmaka u godinama serijala TLN, mjestima i kod mnoštva subjekata), to jeste zbog različitih iskustava onih koji su primali (gledali, apsorbovali, primali) informacije, poruke, iz skečeva, pjesama, imena itd. od TLN i onih koji su učestvovali u kreaciji (obizrom na vremenski opseg trajanja i postojanja projekta, u kreaciji i realizaciji je učestvovao veći broj scenarista, glumaca realizatora i ostalih bitnih ljudi koji su bili povezani sa projektom). Hipotetičko-deduktivna metoda je prihvatljiva za ovaj rad zbog toga što je „suštinski saznavno postulirana na selektivnom i provjeravanom, potvrđenom društvenom iskustvu u razna vremena, na raznim mjestima i od mnoštva subjekata“¹ kao što je već prethodno detaljnije rečeno.

Komparativna metoda

Obzirom da su suštinski predmet komparacije društvene pojave, ali ne sve i ne sve

¹ Termiz, Dž. (2009): Metodologija društvenih nauka, NIK „Grafit“, Lukavac, str. 104.

međusobno već samo one kod kojih se mogu utvrditi određeni kvaliteti, te između kojih postoji određeni stepen mogućnosti konstatovanja istosti, sličnosti i različitosti, ova metoda će biti primjenjena zbog poređenja mišljenja i stava ljudi koji su živjeli u periodu prije rata u Sarajevu i onih koji žive danas, obzirom da je ono što je uslijedilo nakon takvih poruka zastrašujuće, a opet, one nisu bile shvaćene na adekvatan način. Potrebno je vidjeti shvaćanja i mišljenja ljudi o društvenoj (medijskoj) pojavi u vidu TLN i njihovog satiričnog načina komuniciranja poruka. Također, pokušati će se uporediti stavovi i mišljenja mladih i starijih, obzirom da je postoji razlika između te dvije grupe, a sve zbog uočavanja razlike u njihovim stavovima, istraživanju učinka satire na njihova mišljenja istavove.

2.4.4. Metode pribavljanja podataka

Analiza sadržaja dokumenata

Ovim metodom prikupljanja podataka (obzirom da ovaj metod podrazumijeva audio i video snimke, dokumente, pisani tekst itd.) otkrit ćemo i definirati načine prenošenja satire, kao i što možemo na osnovu istraživanja dokumenata i raznih radova u sferi medijske pismenosti zaključiti koji je nivo te pismenosti, te prevashodno koristeći se ovom metodom, možemo vršiti i svojevrsno istraživanje na „daljinu“. Obzirom da ova metoda ima i dvije tehnike, kvantitativnu i kvalitativnu, opredjelit ćemo se za upotrebu obje tehnike, obzirom da je to naučna praksa (jer se objema istražuje šta je i kako je rečeno, a kvantitativna analiza otkriva i koliko je puta rečeno).Ovu metodu koristit ćemo za prikupljanje podataka iz novinskih članaka, svjedočanstava, knjiga, službenih dokumenata medijskih kuća, video i audio snimaka.

Biografska metoda

Ova metoda će poslužiti ovome radu tako što će se na osnovu autobiografija i biografija učesnika Top liste nadrealista, kao i službenih dokumenata o članovima Top liste nadrealista, koji se mogu pronaći u arhivama medijskih kuća sa kojima su surađivali, pismima raznih vrsta, a sve to treba biti što istinitije, da bi se posredstvom tih navedenih dokumenata, pisama, biografija i autobiografija saznala istina o njihovom uticaju na zajednicu, odnosno recipijente.

Ispitivanje (tehnika intervjua i ankete)

Ispitivanje će se vršiti primjenjivanjem neusmjerenog slobodnog intervjua, koji će po svome obliku biti pojedinačan, prilikom ispitivanja članova (glumaca), režisera, producenata emisije Top lista nadrealista, kao i relevantnih komunikologa, žurnalista, lingvista ili psihologa.

Pored intervjua, koristiti će se i tehnika ankete – pitanja će biti oformljena na osnovu Likertove skale.

3. Humoristični žanrovi

Humoristični žanrovi su specifičan način komunikacije, odnosno način prenošenja informacija, poruka o zbivanjima, pojavama i ljudima. Definiciju komunikacije ponudio je Ch. Coley koji kaže da je „komuniciranje mehanizam pomoću kojega postoje i razvijaju se odnosi među ljudima; taj mehanizam uključuje u sebi sve simbole duha, zajedno sa sredstvima njihova širenja kroz prostor i njihovo održavanje u vremenu.“² Dakle, to je jedna historijski proces, koji je paralelno pratio razvoj društva.³ Obzirom da se ovdje treba bazirati na masovne medije, potrebno je definirati šta su to informacije (kao osnovna komponenta mass medija). Postoje autori koji govore da su informacija, novost i obavijest slični ili skoro pa istovjetni pojmovi. Ipak, treba istaći da je sama „riječ informacija latinskog podrijetla (in-formo = predavati si; oblikovati) i najbolje označava smisao sadržaja što ga predstavlja, zastupa. To, dakle, znači stavljanje u vanjsku (vidljivu, perceptivnu) formu unutrašnjeg iskustva ili spoznaje. Informacija je, prema tome, kodirana spoznaja, sustavna i osposobljena mogućnošću da je i drugi čovjek shvati.“⁴ Obzirom da postoji veliki broj ljudi koji su definirali informaciju iz aspekta različitih znanosti kojima izučavaju (neki od njih su: B. Kostić, Umberto Eco, M. Sapunar, C. Shannon itd.), koristit će se jednostavna definicija koja kaže da „kad je riječ posebno o shvaćanju pojma informacija u novinarskom kontekstu,

²Sapunar, M. (2004): Osnovne znanosti o novinarstvu, IT Digitalni tisak, Zagreb, str. 45.

³To podrazumijeva da su prvi ljudi komunicirali gestikulacijama i neartikuliranim zvucima, zatim su počeli crteži u pećinama, a u sljedećoj fazi razvoja ljudskoga društva dolazi do pojave oralne komunikacije i razumljivog govora. U periodu stare Grčke i starog Rima, dolazi do razvoja pisma (pisanja oralnih glasova i kreiranja određenih pravila u pisanju). U 15. stoljeću, dolazi do velikog napretka u ljudskoj komunikaciji i dolazi do nastanka prve mašine za tiskanje (štampanje) koju je na tlu Europe razvio J. Gutenberg, čime je otpočela jedna nova era, u kojoj je komunikacija možda postala dominantna prekratnica u razvoju društva. U posljednja tri stoljeća komunikacija je zasigurno nadmašila razvoj društva, ona je napredna (stalno se razvija), brza (svega nekoliko milisekundi je potrebno za prijenos komunikacija), pouzdanija, preciznija, masovnija ali i individualnija. Društvo tehnološki napreduje, dok filozofski, moralno, etički, politički – treba prosuditi svatko ponaosob.

⁴Sapunar, M. (2004): Osnovne znanosti o novinarstvu, IT Digitalni tisak, Zagreb, str. 43.

informacija se uglavnom shvaća kao proces prenošenja određenog znanja, tj. kao obavijest, vijest ili novost. Izraz novost možda je za novinarstvo najznačajniji, jer naglašava da je bit informacije u tome što ona povećava stupanj znanja osobama kojima se dostavlja, a one informacije koje to nisu ili su preopširne, ili su netočne ili predstavljaju demagogiju – nisu NOVOST.⁵ Postoji razlika interpretacije informacija u ovisnosti koji žanr se njome koristi. Prije svega, treba istaći da postoje masovni mediji koji imaju jednosmjernu i dvosmjernu komunikaciju. U one koje imaju jednosmjernu komunikaciju ubrajamo novine, časopise, magazine, sedmičnjake, mjesečnjake, godišnjake, ali i radio i TV (postoji opcija direktne komunikacije uz pomoć mobilnih i fiksnih telefonskih uređaja između recipijenata i radio i TV stanice, no iznimno je mali broj takvih vrsta emisija. Kao primjer, recimo da dnevnik i vijesti uvijek proizvode sadržaje koje oni karakteriziraju da su bitni, bez mogućnosti sugestija publike, dok neke dijaloške emisije omogućavaju direktna pitanja publike, gledaoca i slušaoca, akterima u emisiji.). U interaktivne medije, odnosno one sa velikim feedback-om (povratnom informacijom) podrazumijevaju se web portali (ma da ni oni nisu toliko komunikativni u kreaciji svoga sadržaja, koliko u tome što postoji mogućnost komentiranja ispod pojedinačnih objava – sa tendencijom da se ispod promo članka ne može objavljivati⁶) i društveni mediji (društvene mreže). Sam humor „je komunikacija u kojoj stimulus proizvodi zabavu.“⁷ Odnosno „u svojim različitim vrstama, humor se može jednostavno definirati kao vrsta stimulacije koja ima tendenciju da izazove refleks smijeha.“⁸ Prema tome, u humoristične vrste, „pod određenim uslovima, nalaze se prije svega kozerija i satira, a onda, eventualno, vic i aforizam, pa i karikatura.“⁹ Kao što se da primijetiti, postoje određeni uslovi kada se nešto ubraja u ovu specifičnu vrstu. Tako se dalje navodi kako „sve ove vrste pripadaju literaturi (osim karikature) a postaju novinarski proizvodi samo onda kada iznose tačne, autentične činjenice, upravo onakve kakve su one u stvarnosti, kada, dakle, nisu nastale u mašti autora i ne predstavljaju fikciju...“¹⁰ Zasigurno je u okviru humorističnih žanrova naročito bitna etika, ne samo novinara već i potencijalnih recipijenata koji će primljene poruke dalje dijeliti sa drugim, indirektnim prijemnicima poruka. Preciznije rečeno, kada osoba koja postaje prvi recipijent (ili drugi, ako u obzir uzmemo da je kreator poruke prvi) primi poruku, ona će na osnovu svojih karakteristika ali i društvene situacije (ili njenog

⁵Isto, str. 44.

⁶Kao odličan primjer se može uzeti web portal klix.ba, koji ne dozvoljava komentiranje ispod članaka koji su promotivni (plaćeni) članci.

⁷Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/humor>, (datum pristupa: 17.02.2020.)

⁸Isto. (datum pristupa: 17.02.2020.)

⁹Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 201.

¹⁰Isto. str. 201.

društvenog položaja) dalje prenositi poruke do trećih osoba, koje će opet na konto istih karakteristika izvršiti isti ili sličan način prenošenja poruke. Humoristični žanr obiluje sa pozitivnim pokušajima novinara ili karikaturista, da kroz medije, na način koji je jedino svojstven ovom žanru, ukažu na sve društvene nedostatke, na sva društvena zbivanja, pojave, ljude itd. Uvijek postoje pozitivni i negativni primjeri primjene, gdje bi se negativnim primjerom moglo reći da su to one poruke, koje ne sadrže autentične i istinite informacije, koje ne nastoje doprinijeti rasvjetljavanju određenog problema, već nasuprot tome, nastojale bi doprinijeti zamračivanju prave istine, gdje bi se upotrebom izmišljenih argumenata ili čak vrijeđanja, nastojao prebaciti fokus javnosti sa pravog društvenog problema (onog od interesa za samu javnost) na neku osobu, firmu, situaciju ili slično, a to se može desiti zbog straha kreatora od nekog autoriteta, gubitka posla, prisile itd. Pozitivni primjeri bi, sasvim je jasno bili oni koji bi kreirali one poruke koje bi bile od javnog interesa, bez obzira koje bi bile posljedice po samog autora istih. Humoristični žanr mora biti etičan i moralan, inače ne bi nikada ostvario svoju pravu svrhu.

3.1.1 Etika i karakteristike humorističkih žanrova

Kada se govori o etici u humorističnim žanrovima (ili humoristično-satiričnim), preciznije i bolje rečeno, ovdje se može govoriti o etičnosti prilikom korištenja humorističnih vrsta, o profesionalnoj, novinarskoj etičnosti i moralu, ali i o etičnosti i moralu izvan profesije. Dakle, obzirom da ove vrste postaju novinarske forme, samo kada su tačne i autentične informacije, mora se reći da one onda moraju poštovati moralne vrline, odnosno principe, te neizostavnu etiku. Obzirom da je gotovo svima drago, pa i kreatorima sadržaja unutar tih vrsta, kada učine neke etične stvari, poštojući određene moralne norme (društvenog karaktera, individualnog ili religijskog) i da gotovo svi imaju „grižnju savjesti“ kada urade nešto protivno tim normama, postoje neke tri osnovne karakteristike moralnosti koje vode ka moralnom sazrijevanju pojedinca (ili kompletnih medijskih kuća), a to su: kredibilitet, integritet i civiliziranost. Kredibilitet „znači biti osoba kojoj se može vjerovati i u koju se može imati povjerenje.“¹¹ Odnosno, „s etičke tačke gledišta, kredibilnost je polazna tačka u našem postupanju prema drugima i punopravnom članstvu u moralnoj zajednici. Kredibilnost je lomljiva stvar i u današnjem konkurentnom, materijalističkom i slobodnom okruženju njeno očuvanje može biti teško.“¹² Dakle, humoristični kreatori poruka (unutar humorističnih vrsta) moraju biti prije

¹¹Korni, D. (1999): Etika informisanja, Clio, Beograd, str. 28.

¹²Isto, str. 28.

sveg kredibilni. Kako bi kreator nastavio svoj moralni razvoj, mora nastaviti posjedovati integritet, koji se definiše kao „(1) razlikovanje dobrog od lošeg; (2) postupanje na osnovu uočene razlike, makar i na ličnu štetu; i (3) otvoreno pričanje da postupate na osnovu razlikovanja dobrog od lošeg.“¹³ Pri čemu (se) „ovom spisku se mora dodati i spremnost da se preuzme odgovornost za svoje postupke.“¹⁴ Dakle, integritet novinara, kreatora humorističnih poruka je izuzetno bitan faktor naročito u situaciji kada ne poštuje pravilo da informacije koje dijeli moraju biti tačne i autentične. Čovjek teško da može biti moralan i etičan, ukoliko nije civiliziran, i to u širem smislu te riječi. Tako da se treći faktor moralnog sazrijevanja, civiliziranost, „može opisati kao „prvi princip“ moralnosti, zbog toga što obuhvata stav o požrtvovanju i po poštovanju drugih. Te ideje odražavaju se u svim vodećim religijama svijeta.“¹⁵ Dakle, čovjek je moralno sazrio kada ima ove tri fundamentalne karakteristike, odnosno kada ispunjava njihove zahtjeve. Može se zaključiti da samo oni novinari koji prilikom kreiranja humorističnih sadržaja, koji komuniciraju isključivo ad rem (odnosno tačno onako kako jeste, u skladu sa stvarima, prema stanju kakvo jeste) mogu biti kreatori tih poruka. Dakle, sve humoristične vrste moraju govoriti o istinitim, bitnim, značajnim (društveno relevantnim) i aktuelnim činjenicama, informacijama, pojavama i događajima. Treba se istaći da „humor uopšte, pa tako i u novinartsvu, mora da ima poentu, i to aktuelnu poentu, čija se snaga ogleda u tome što je rasplet konflikata praskav, nagao, iznenađan i što dovodi do moralne ili političke ocene, uglavnom pokude ili žigoisanja.“¹⁶ Dakle humoristi (kreatori humora) se na taj način protive svemu što je niječno u društvu, svemu što je kontraproduktivno i nastoje to izraziti satiričnim načinom izražavanja u javnosti, kako bi direktno ili subliminalno poslali poruke svojim recipijentima. Humor ima poseban način promatranja objektivne stvarnosti, ali ipak postoji i doza subjektivnosti, koju autor ispoljava prema društvenoj zbilji u njenoj cjelini, koja je uvjetovana karakteristikama društva te samoga autora. Humor je zaista posebna vrsta izričaja. On može biti bezazlen, izbijati šalu za pojedine situacije, ali isto tako može i postati uvreda. Humor može predstavljati povredu nečijeg integriteta, digniteta ili javnu osudu, za koju se može ispostaviti da nije tačna, čime može ugroziti pojedinca, instituciju, firmu koja je objekt humora. Čak i pretjerano šaljenje zbog određenih društvenih situacija može dovesti do

¹³Stephen L. Carter, *Integrity* (New York), 1996, str. 7. prema: ¹³ Korni, D. (1999), str. 29.

¹⁴Korni, D. (1999): *Etika informisanja*, Clio, Beograd, str. 29.

¹⁵Isto. str. 30.

¹⁶Slavković, D. (1981): *Biti novinar*, Naučna knjiga, Beograd, str. 201.

neželjene napetosti, netrpeljivosti ili kolektivnog vrijeđanja.¹⁷ Dakle, humorom se nastoji postići određeni efekt na recipijenta poruke, ali ne pukim iznošenjem, korištenjem „ozbiljnog“ ili „službenog“ govora, već smješnijom, veselijom, ironičnom upotrebom govora ili crteža (karikatura) u cilju što realnijeg prikazivanja društvene zbilje, pojave ili ljudi, kako bi se ukazalo na njihovu društvenu relevantnost ili bitnost.

3.2.1. Karikatura

Obzirom da je ovo jedna kombinacija crtanja i pisanja, odnosno likovnih umjetnosti i novinarstva ona će biti posebno zanimljiva za pojasniti. Najprije, karikatura je riječ italijanskog porijekla - carikare što označava tovariti, opteretiti. Karikatura se u suštini „označava kao način isticanja i uveličavanja karakterističnih osobina nekog lica, pojave ili događaja, i to najčešće crtežom, s ciljem da se, kroz dobronamerni smeh ili oštru porugu, ukaže na negativne strane tog lica, pojave ili događaja.“¹⁸ Karikaturom se novinari ili karikaturisti, odnosno novinari karikaturisti služe kada nastoje ukazati na određene nepravilnosti koje čini na primjer lokalna vlada (ili bilo koji nivo vlasti), gdje se nastoji ukazati na nepoštivanje određenih zakona, „namještanje“ tendera za izgradnju nekog segmenta infrastrukture i slično. Sama karikatura ima određenu višeslojnu prirodu, gdje crtež i pisana riječ čine jednu kompaktnu cjelinu. Sam crtež ima svakako zasebnu poruku. Koju može prezentirati datoj publici bez obzira da li dolazi sa određenim tekstom, ali sa postojanjem dodatnog teksta u sklopu karikature, efekt karikature se dodatno pojačava, njena poruka se usložnjava, njena kritika ojačava. Dakle, karikatura je likovno-umjetnička kategorija koja je itekako imanentna i samom novinarstvu, gdje ima veoma značajnu ulogu. Ona svoju moć i utjecaj pokazuje upravo kroz određenu vrstu komentara, jer se ona suočava direktno sa društvenom zbijom, tačnije ona „nešto objašnjava, tumači i, naročito, zauzima stav, daje ocenu, društveno vrednuje!“¹⁹ Karikatura se može okarakterizirati kao angažirana vrsta, jer je ona uvijek usmjerena na one struje u društvu, politici, ekonomiji, kulturi koje su nazadne, koje su kontrarevolucionarne, kontra humane itd. Njena prva ozbiljnija i masovnija pojava, naročito na području Bosne i Hercegovine, počinje u periodu između dva svjetska rata. Nije toliko bila razvijena u BiH koliko u drugim državama Jugoslavije. Na području bivše Jugoslavije, dakle, samim time Bosne i Hercegovine u jedne od najvećih karikaturista mogu se ubrojati: Petar Pjer Križanić, Midhat Ajanović Ajan, Predrag Koraksić - Corax, Jugoslav

¹⁷Charlie Hebdo je francuski satirični sedmiči časopis, koji je najbolji prikaz takvih, slučajno proizvedenih „turbulencija“.

¹⁸Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 217.

¹⁹Isto. str. 217.

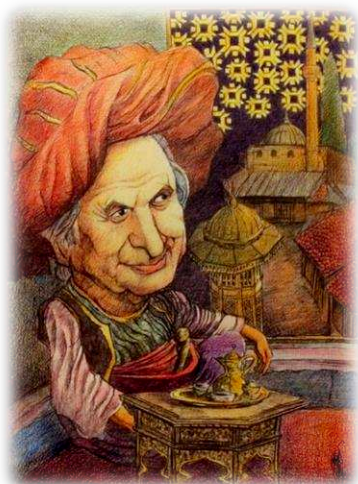
Vlahović, Mirko Ilić, Oto A. Reisinger, Hasan Fazlić, Borivoj Dovniković – Bordo i drugi. Jedan od najboljih bosanskohercegovačkih karikaturista Hasan Fazlić, je u posljednjih nekoliko godina više puta davao izjave, u kojima je tvrdio da ljudi jednostavno pogrešno shvataju karikaturu, da je ne smatraju ozbiljnom i da se ona zbog toga počela gubiti u BiH, kako iz štampe i drugih vrsta medija, tako i iz javnosti općenito.²⁰Neki njeni poznatiji i svjetski reprezentivi su zasigurno: Charlie Hebdo (sedmični magazin), Honore Daumier, Pier Leone Ghezzi i drugi. Bez obzira gdje se koristila i kreirala (u kojoj državi i/ili podneblju njenog kreiranja), „ona svojim sažetim oblikom pruža sintetičnu sliku događaja.“²¹U suštini, karikatura je oduvijek bila na „pravoj strani“, na strani istine i pravde. Doduše, ponekad je bježala u opasnu zonu, recimo nekoliko godina prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata, ali je ona bila korištena i u antisemitskoj karikaturi za vrijeme velike i poznate afere Dreyfus²², koja je trajala od 1894 – 1906. godine, za čije je konačno rješenje nazaslužniji zasigurno bio Emil Zola. Izuzev tih nekoliko crnijih godina (zlo)upotrebe karikature (kao što gotovo sve čovjek na ovaj ili onaj način, u manjoj ili većoj mjeri počinje zloupotrebjavati), karikatura je nosila epitet nečga što je izuzetno značajno u društvu, i što je slalo zaista stvarne i istinite slike o društvenoj zbilji datih društava. U vremenu kada su se analitički žanrovi, odnosno oni „ozbiljniji“ odlučili prikloniti vladajućim strukturama (kao što je to u slučaju Dreyfus, naravno, uz nekolicinu i izuzetaka i iz sfere karikature), karikatura je oduvijek nastojala da postavi stvari tamo gdje im je mjesto. Borila se karikatura u raznim sistemima i režimima. U socijalističkoj samoupravnoj Jugoslaviji, karikatura je postojala u izuzetnoj mjeri, ali ona je bila na neki način i kroz rane zakonske akte ograničena, čime je njena „velika moć“ bila nešto slabija, no i dalje je bilo smjelih karikaturista koji su uz pomoć karikature ostavljali komentare na društvenu zbilju društva realnog socijalizma, kakav je bio u SFRJ. Karikatura nikada, pa ni u Jugoslaviji, preciznije i tačnije rečeno u Bosni i Hercegovini, nikada nije ukazivala na samoga čovjeka kao individuu i neke njegove fizičke ili neke druge nedostatke. Naprotiv, bila je protiv takvog izopaćivanja novinarstva, i bila je usmjerna da ukaže na neke loše i prljave postupke ljudi, na njihove nehumane odnose i slično, čime je imala veliki značaj u razvoju bosanskohercegovačkog društva. Naravno, kao i sve u ljudskom postojanju, njen značaj je sa godinama slabio, a dobra, kvalitetna karikatura je počela sve više da izostaje, da bi naposljetku, došlo do toga da karikatura postaje uvredljiva, naročito ona koja je recimo 2018. godine dovela do velikog pritiska na čovjeka koji je objavio karikature prvog

²⁰Izjava: <https://radiosarajevo.ba/metromahala/kultura/izlozba-novinskih-karikatura-u-sarajevu-karikatura-je-nacin-da-se-rat-u-bih-nikada-ne-zaboravi/151345> (datum pristupa: 21.02.2020.)

²¹Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 217.

²²<https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1041718> (datum pristupa: 21.02.2020.)

predsjednika BiH, odnosno na karikaturistu Filipa Andronika.²³ Dakle, karikatura ima moć, ima snagu, utjecajna je (čim izaziva reakcije i pokušaje ataka na njene kreatore) i zbog tih razloga je i počelo njeno skidanje sa stranica dnevnih novina, televizije, odnosno općenito iz javnosti, makar u Bosni i Hercegovini. Ovim javnim gubljenjem položaja karikature u medijima, ali i gubljenjem iz očiju javnosti se definitivno vidi njena snaga i utjecaj u društvu, a vjerovatno zbog toga i ne odgovora političkim moćnicima, jer ne vole „ugodnu i lijepu“ karikaturu samih sebe i svojih političkih idola. Karikaturu je mnogo lakše prikazati uz pomoć njenog vizuelnog primjera, tako da će njeno shvatanje bitini znanto lakše ukoliko se u rad uvrste njena dva vizuelni primjerka.

Slika 1: Juan Antonio Samaranch, predsjednik MOK-a na Bašćaršiji.

Slika 2: Istok i Zapad u Sarajevu

Iz prethodnih lustracija jasno je uočiti kako karikaturista Hasan Fazlić priprema svijet, naročito one iz zapadnog bloka (ilustracija br. 1) na Zimske olimpijske igre u Sarajevu, koje je dočekalo iste u samoupravnom socijalističkom okruženju. To su ujedno i bile prve Zimske olimpijske igre organizirane u nekoj od komunističkih zemalja u kojima su prisustvovala SAD, a druge općenito u okviru istih zemalja.²⁴ Na drugoj slici (ilustracija br. 2) je tadašnji predsjednik Međunarodnog olimpijskog komiteta, inače čovjeka, koji je poslije raspada SFRJ i osamostaljenja BiH dobio dvoranu u svoje ime, odnosno nekadašnja dvorana Zetra je dobila naziv Juan Antonio Samarch, a isti je dobio i šestoaprilsku nagradu Grada Sarajeva. Hasan Fazlić, autor ovih ilustracija je dočarao kakav je doček očekivao (a i bio) za tadašnje učesnike Olimpijade u Sarajevu. Miroljubiv, „topao“ i u potpunosti prijateljski. Iz ovih karikatura jasno primjetiti šta je to ona tačno, gdje se ljudi, stvari, pojave, gradovi i bilo šta što je na pameti

²³O ovome slučaju više na <https://www.media.ba/bs/vijesti-i-dogadaji-vijesti/bh-novinari-rak-i-novinari-tvsa-osudili-pritezke-zbog-objavlivanja> (datum pristupa: 22.02.2020.).

²⁴Prve organizirane Olimpijske igre u nekoj od zemalja komunističkog bloka bile su one iz 1980. godine organizirane u SSSR-u, tačnije u Moskvi.

karikaturiste, doslovno iskrivljuje. Ne misli se istinski i suštinski, već linijski, geometrijski. Karikaturista nastoji, igrajući se simetrijom lica, tijela i objekata prikazati neki događaj, osobu, pojavu ili predmet na šaljiv način, a istovremeno prenoseći određenu poruku svima koji tu karikaturu promatraju.

3.3.1. Kozerija

Kozerija je specifična forma izričaja koja svoje korjene vuče mnogo vremena prije nastanka medija masovne komunikacije. Etimološko porijeklo riječi potječe iz francuskog jezika i to iz riječi „causeri“, što označava razgovaranje, ćaskanje, čavrljanje. Riječ se počela upotrebljavati u Francuskoj tokom osamnaestog vijeka, kada, recimo najdominatniju struju u francuskoj filozofiji predstavljaju materijalisti. Koristila se najčešće za „lagan i neobavezan“ razgovor među ljudima. Najjednostavnije rečeno „kozerija je nastavila sa dobrim tradicijama tog neobaveznog, zabavnog, lakog i lepršavog pričanja o istinitim dogodovštinama (neka vrsta protesta protiv fikcije i fantastike epa), a onda i o svemu onome što se odigravalo u društvu, u političkim zbivanjima, insistirajući na aktuelnosti i autentičnosti i situacija i likova“²⁵. Ovu definiciju bi mogla dopuniti ona definicija iz enciklopedije Britannica u kojoj se navodi kako (je) „kozerija u književnosti, je kratki neformalni esej, često o književnoj temi“²⁶. Iako je zaključiti i svega napisanog kako je ovo književna vrsta koja je postala također imamentna novinarstvu, no uz bitnu napomenuda se ona ne pridržava nekih osnovnih principa novinarstva, to jeste istinitosti i konkretnosti, odnosno upitne autentičnosti koja čini svakog novinara istinskim profesionalcem.²⁷ Ova dva oprečna mišljenja koja su izložena, jedno da ona nije konkretna i istinita i drugo da je ona aktuelna i autentična, zaista doprinosi njenom značaju, upravo zato što jenaučnici ili istraživači analiziraju, pridaju joj pažnju, nastoje je rasvijetliti, te sve to govori o njenom značaju. Iako postoje ta dva stanovišta, jasno je da je ona bila aktivna kao novinarski žanr, i da je svojevremeno imala zanimljivu ulogu – da autentično ističe određen društvene probleme koji su se „skrivali“ u društvu, vješto, neobično i čudno. Kozerija je u svijetu najviše povezivana sa djelom Charles Augustin Sainte-Beuve koje nosi naziv „Causeries du lundi“ objavljena 1851. kao biografska knjiga istoimenog pisca. Da se zaključiti kako kozerija može biti dio mnogih stilova i načina pisanja pisaca, raznih drugih žanrova, pa naravno i novinarstva. Kozerija je na području BiH ali i regiona najprisutnija u štampi, ali nisu zapostavljene ni druge vrste medija, kao što su radio i

²⁵Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 203.

²⁶Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/art/causerie>, (datum pristupa 24.02.2020.)

²⁷Tako u svojoj knjizi Slavković, D (1981) navodi: „ona se pre svega ne pridržava nekih bitnih principa novinarstva (istinost, konkretnost)...“

televizija. U suvremenom periodu kozerija se pojavljuje i na personalnim blogovima pojedinih novinara, gdje se na određeni način, ovaj gotovo pa zaboravljeni žanr vraća na „velika vrata“. Jedan od njoj poznatijih predstavnika kozerije iz Bosne i Hercegovine ali i sa ovih prostora (prostora bivše Jugoslavije) je Momo Kapor, Života Živulović-Serafim i drugi. Kako bi se što jasnije prikazala kozerija, Momo Kapor je tako pisao: „Ima jedno drvo pored koga smo prestajali najmanje deset godina. Izraslo je tačno na onom mestu gde se Knez Mihajlova ukršta sa Obilića vencem, pre nego što se ulije u Terazije. Kora tog drveta usajana je leđima mnogih generacija koje su danas gubile nekadašnjim „Ruskim carem“, premeštajući se sa noge na nogu. Knez Mihajlova ulica proteže se od jedne „tačne vage – ko na život svoj polaže taj se važe“ kod Kalamegdana, do tog drveta kome niko ne zna vrstu, jer u gradu slabo poznaju drveće. Mi smo se protezali od sedam do jedanaest i nedeljom oko podne. Da je na svetu u to vreme postojalo neko takmičenje u dugom stajanju uz drvo, sigurno bih postao šampion... Ponekad, odlazim do svog drveta. Čošak je još tu, na svom mestu. Neki drugi klinci češu leđa o drvo. Ne izgleda im čudno što s vremena na vreme dangubim sa njima: osećaju da sam godinama bio profesionalni stajač.“²⁸ Dakle, autor ove kozerije nastoji prikazati kroz kozeriju kako je čudan životni tok, kako je smiješno nekada, koliko brzo se nešto desi i kako nas samo vrijeme zamijeni sa nekim ko će biti novi „mi“ na „našem“ mjestu. Kozerija je zaista jedan vrlo zanimljiva forma, koja prikazuje stvari kakve jesu, onako istinite – smiješne uz veliku pomoć mnogih pridjeva i čudnih ali konkretnih i smiješnih analogija.

3.3.2. Vic i aforizam

Dvije ništa manje značajne vrste humorističnih žanrova su vic i aforizam. Vicevi su izuzetno pristuni na području Bosne i Hercegovine, ali u ostalim dijelovima bivše Jugoslavije. U BiH veoma je značajna uloga vica, koja od pamtivijeka postoji na ovom podneblju. Vic je najčešće forma izričaja u obliku kratke priče kojoj je cilj isključivo da nasmije one kojima je najmijenjen. Na ovim prostorima riječ vic je posuđenica, odnosno riječ njemačkog porijekla, i potječe iz riječi „witz“ koja označava dosjetku, doskočicu, šalu, duhovitost. Obzirom da je to veoma zanimljiv način pričanja kratke priče, on je dobio i svoje različite obrise, odnosno karakteristike sve godine svoga razvoja. Može se reći da postoje različite vrste viceva, odnosno šala a u koje ubrajamo „guter dobra - schelchter loša - geistreicher oštroumna - beißender zajedljiva - verbraucher otrcana – alter stara – zweideutiger dvosmislena –

²⁸Momo Kapor (1973): I druge priče, Znanje, Zagreb, str 350-352.

unanständiger nepristojna – ein fauler Witz gruba šala“.²⁹ Vicevi s obzirom na svoju različitost mogu nekome biti zanimljivi a nekome dosadni, neki se zbog „crnog humora“ mogu zgražati nad njima, dok se neki recipijenti mogu toliko istinski nasmijati da će im poteći suze. U Bosni i Hercegovini vicevi su, prema pričama osoba koje su boravile u Sarajevu tokom okupacije Sarajeva (1992-1996) bile glavni način odbrane, ne faktičke - vojne, već one duhovne odbrane vođene u glavama stanovnika. Tako su se zbijale razni vicevi za ratna dešavanja u okupiranom Sarajevu, o situaciji na ratištima itd. Vjerovatno najprepoznatljiviji su vicevi o Muji i Hasi, Muji i Sulji kojima se uvijek dodaje i jedan vrlo bitan lik a to je Fata. Sve u svemu, glave ljudi u BiH su prepune raznih viceva. U njima mogu postojati i stereotipi da su crnogorci „lijeni“, bosanci „glupavi“ itd. no to je već druga strana medalje. Vicevima se nastoji nekada ukazati i na stvarne faktičke situacije iz društvene zbilje, kojima se nastoji ukazati na određene nepravilnosti koje se događaju, no obzirom na karakter viceva, vrlo često prođu nezapaženo pa onda jedan od učesnika komunikacije kaže „zamisli da se to stvarno desi“, a desilo se, samo humoristična crta viceva odnosi trijumf u konstrukciji shvatanja recipijenata. Rijetko kada ljudi postanu svjesni da skoro pa doslovice živimo viceve, rijetko shvate da to nisu uvijek puke izmišljene šale, priče koje će zabaviti ljude, već faktički isječci iz stvarnosti prikazani na zanimljiv, zabavan i šarmantan način. Vicevima se uspjevaju prikazivati i mnoge političke ličnosti, nastoje se kroz humor iskazati određena negativna crta iz ličnosti političara, negativna crta samoga političkog ili ekonomskog sistema i slično. Svakako bi bilo značajno istaknuti i kako se može u vicevima primijetiti određena količina satire, što opet ne zavisi od nje, već od forme i karaktera kako vica tako i osobe koja ga priča. Radi dočaravanja koji je zaista kvalitet i učinak vica, slijedi i jedan kratki ali smiješni primjer, možemo reći akademskog vica: „Sjedi slikar na drvenoj klupi na plaži i slika zalazak sunca na svome platnu. Vidjevši to znatiželjni, Mujo i Fata, koji su bili na odmoru, prilaze slikaru i gledaju kako on „slaže“ boje. obraća se mujo Fati: Vidiš, bona Fato, kako čo'ek mora da se muči kad nema svoj fotoaparatus.“ Ovo je jedan zanimljiv primjerak vica. Jedna od osnovnih stvari u vicevima jeste koristiti žargonizam ili lokalizam, čime se daje na značaju samome vici i njegovoj različitosti u moru drugih viceva iz iste države, regiona pa i naspram samoga svijeta. Uz viceve koji su svepristuni i veoma dominantni u Bosni i Hercegovini postoje i aforizmi. Oni su slični vicevima samo u segmentu što se najčešće prenose govornim aktom, jer ih je mnogo lakše i uvjerljivije, preciznije tačnije i „slikovitije“ prenijeti tako nego pisanom formom. Aforizam je riječ grčkog porijekla (grč. aphorizein – omeđiti, razlučiti) a iz

²⁹Grujić B. (1966): Nemačko srpskohrvatski školski rečnik, Vojno štamparsko preduzeće, Beograd, str. 698.

etimologije jasno je vidjeti „da je bit ovoga žanra „zbijeno izrečena, jezgrovita, smislena, sažeta, duhovita misao o svijetu i životu“ (Grbelja-Sapunar, 1993.).³⁰Također, postoji i porijeklo riječi. Termin označava niz tačnih, konciznih izjava o nekom problemu, principu ili doktrini, upotrebom jasne i pamtljive izjave. Aforizmi se najviše koriste ili su se najviše koristili u radu sa nekim misaonim predmetima koji su razvijali vlastite principe ili metodologiju.³¹ Obzirom da su to jasne i precizne, i najprije tačne i istinite izjave o činjenicama ili faktima iz društvene zbilje, one su „generalno prihvaćene kao istinite, i sada su one približno sinonim za maksime.“³²U humoristične žanrove spadaju iz razloga što te izjave mogu imati i određeni smiješan, šaljiv, sarkastičan i satričan karakter, ali opet toliko jasan, precizan i istinit da ne izlaze iz okvira stvarnog značenja aforizma. Pristuni su i u bosanskohercegovačkoj zbilji, ali nisu toliko zapaženi kao što su to vicevi ili neke druge forme humorističnih žanorva i humorističnog načina izražavanja. Prisutnost odono manjak prisutnosti aforizama u javnosti BiH, ali i medijima može se pripisati šarolikoj i nejasnoj javnosti, raznih nivoa obrazovanja i društvenog statusa, ali i ostalih karakteristika pojedinaca. Smatra se da je lakše napraviti lijepu karikaturu koja govori „hiljadu riječi“, smatra se isto tako da je lakše napisati jednu zanimljivu kozeriju, osmisliti i prikazati, napisati satiru nego jedan aforizam sa istim karakteristikama. Obzirom na takav stav, aforizmi postoje – ali nisu previše zapaženi u medijima Bosne i Hercegovine. Vjerovatno će u nekoj skorijoj budućnosti, kao i sama karikatura, vratiti se i na ovo podneblje i probati stvoriti svoj utjecaj koji će ostaviti traga u BiH historiji novinarstva, a za vjerovati je i da će nove generacije koje budu svjesnije društvene zbilje, početi redovitije koristiti aforizme, i to one humositične, šaljive kako bi društvenu zbilju i sve njene prednosti i mane, probleme približila ostatku građanstva u BiH. Nadu u optimizam za vraćanje „snage“ aforizama, zasigurno daju društvene mreže, na kojima pojedinci mogu podijeliti nekada veoma zanimljive stvari, tekstove, naslove ali i aforizme. Da smo svi u jednom trenutku čuli i vidjeli, pročitali jedan aforizam poslužit će jedan banalan, ali opet jasan i precizan, slobodno se može reći i novinarski primjer aforizma: „Najčešći način da dospiješ u novine jeste da ih čitaš dok prelaziš cestu.“³³ Naravno, da bih se što preciznije odredilo značenje aforizma, prikazati ću i jedan ozbiljniji aforizam, koji će ujedno biti i pojašnjen. Prije svega „šta znači, na primer, stari aforizam: summum ius –

³⁰Sapunar, M. (2004): Osnovne znanosti o novinarstvu, IT Digitalni tisak, Zagreb, str. 100.

³¹Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/art/aphorism> (datum pristupa: 25.02.2020.)

³²Isto. (datum pristupa 25.02.2020)

³³Duhoviti vicevi i aforizmi, <https://duhoviti.com/aforizmi/kratke-saljive-izreke-i-duhovite-izjave-aforizmi.html> (datum pristupa: 5. 03. 2020)

summa iniuria (najviše pravo – najviša pravda. – prev.)?³⁴Zaključno, ovo se može shvatiti kao i to „da li on znači da mi najpravednije postupamo onda kada, priznavši pravo, u isto vreme priznajemo i nepravdu.“³⁵ Dakle, uz pomoć aforizama ljudi mogu, više nesvjesno nego svjesno, izvršiti čin priznanja i negativnih stvari, kao što je to u ovom primjeru nepravda. Naravno, aforizmi imaju još veću vrijednost kada se, kao njihov sastavni dio pojavi satira, koja mu omogućava ili preciznije rečeno daje određenu dozu podsmijeha, koji je, aforizmu u okviru humorističnih žanrova prijeko potreban.

3.3.3. Satira i njeno shvatanje

Satira je jedna od vrsti mass medijskog izričaja, i to je ono što je prihvatljivo iz komunikološke tačke gledišta, odnosno ono što se vjeruje i što se provlači kao njeno shvatanje i što je bitno za samu komunikologiju. Etimologija riječi satira potječe iz latinskog jezika od riječi satura koja se prevodi kao puna činija ili scenska kukuljica. Ona je prije svega „književna vrsta, ali pod određenim okolnostima i novinarska, u kojoj autor izvrgava podsmehu, odnosno ruglu, ljudske slabosti, osuđuje poroke i uopšte negativne osobine pojedinaca ili socijalnih grupa.“³⁶ U Leksigorafskom zavodu Miroslav Krleža kažu da se „nekoć povezivala s mitološkim bićima satirima“³⁷, te da je „danas prihvaćeno mišljenje – prvi put jasno formulirano 1605. u studiji „O satiričnoj grčkoj poeziji i rimskoj satiri“ (De satyrica Graecorum poesi et Romanorum satyra) francuskog filologa Isaaca Casaubona (1559–1619) – da joj naziv potječe od latinske riječi satura, tj. saturalanx, što znači žrtvena zdjela napunjena različitim vrstama voća. U modernom smislu riječi nastala je u Rimu.“³⁸ Dakle, dva tumačenja njenog porijekla, i oba govore o njenoj Grčkoj prošlosti i Rimskom osavremenjavanju, to jeste da je ona prije svega nastala na tlu stare Grčke, a savremeni smisao nam je kreirao stari Rim. No, sama historija satire je mnogo kompleksnija i složenija. Satira nije nastala sa nastankom savremenih mass medijskih sredstava, kao što bi neko krajnje neukpomislio, već je ona prije svega umjetnička forma, pa je zbog toga najprisutnija u umjetnosti. Prije svega treba naglasiti da se sama satira počinje upotrebljavati u najranijim vremenima filozofske misli, odnosno u antičkoj Grčkoj i starom Rimu, gdje se vidi njena upotreba izvan umjetnosti, ali i izvan medija, čime izražava jedna njena vrlo bitna

³⁴Plehanov, G. V. (1948): Prilog pitanju o razvitku monističkog pogleda na istoriju, Kultura, Beograd, str. 79.

³⁵Isto, str. 79.

³⁶Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 209.

³⁷Leksikografski zavod Miroslav Krleža Krleža i Dom Marina Držića, lekiskon Marina Držića, <https://leksikon.muzej-marindrpic.eu/satira/>, (datum pristupa: 05.03.2020.)

³⁸Isto. (datum pristupa: 05. 03. 2020)

karakteristika, a to je dalekosežnost. Samo porijeklo satire je, kao što je već rečeno, starijeg datuma, i njena upotreba se razlikovala kroz historiju. Prije svega ona je oduvijek bila jedna vrsta angažiranosti tj. uvijek je imala određeni „viši cilj“, društvenu promjenu, reformu, reakciju itd, bez obzira u kojem pravcu i na koji način. Još jedna definicija koja je zanimljiva, a to je ona koja se nalazi u enciklopediji Britannica gdje piše da je „satira, umjetnička forma, uglavnom književna i dramska, u kojoj su ljudska ili individualna poroka, gluposti, zloupotrebe ili nedostaci zadržani u osudi sredstvima ismijavanja, podsmijeha, farse, ironije, parodije, karikature ili drugim metodama sa ciljem podsticanja društvene reforme.“³⁹Dakle, satira prema ovoj definiciji ima jedan društveni karakter, pomoću koje se nastoji podstaći društvo na promjene društvene zbilje, odnosno na smanjivanje nedostataka trenutne zbilje.⁴⁰ Kako sama definicija sugerira, ona ima pozitivnu denotaciju, ali se može dodati i da je razni ljudi mogu različito konotirati. Treba reći da, denotacija označava „zdrav razum, očigledno značenje znaka“⁴¹dok konotaciju „možemo shvatiti kao asocijacije koje denotativni sloj stvorio u glavi osobe ili osoba koje stupaju u interakciju sa znakom.“⁴²Dakle, satira ima svoje izvorno i očigledno značenje, ali u zavisnosti od određenih karakteristika (dob, spol, obrazovanje itd.), ali i društvenog okruženja primaoca satirične poruke, ovisi njen način shvatanja. Postoji mogućnost, da recimo, osoba od 18. godina na drukčiji način shvata istu satiričinu poruku od osobe koja ima npr. 60. godina, čime se donekle gubi smisao da satira podstiče jednu stvar (bez obzira da li je to društvena reforma kako piše u Britanici, društvena poruga, osuda itd.) već ona podstiče mnoštvo, slobodno se može reći individualnih shvatanja kod primalca poruke (isto se može kazati da ljudi u različitim društvima (ili društvenim epohama) također različito shvataju satirične poruke).⁴³Satira je ipak nešto što se može primijeniti ne samo u umjetnosti (književnosti, slikarstvu) itd. već je ona dalekosežnija, ona popunjava svaku sporu čovjekovog života, odnosno ona je prisutna u našoj svakodnevnoj komunikaciji, bez obzira na kategoriju komunikacije. Recimo, interpersonalna komunikacija (a ne samo grupna, masovna i ekstrapersonalna)⁴⁴, koja se „odnosi na komunikaciju između

³⁹Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/art/satire>, (datum pristupa: 05.03.2020.)

⁴⁰Česte ironijske prikaze, koje potresaju svermenu političku scenu susjedne Republike Srbije, kvalitetno izražava novinar i stand up komičar Zoran Kesić u svojoj emisiji. U njima vrlo često, ironično i sa podsmijehom objašnjava pojedini nastupe i izjave političara i to ne samo u Srbiji, već u Bosni i Hercegovini i regionu, čime je i privukao pažnju javnosti u posljednjem periodu.

⁴¹Stjuart P. (2011): Izučavanje medija, Clio, Beograd str. 117.

⁴²Isto, str. 117.

⁴³Mnoge satirične sadržaje u 21. stoljeću, koje su u onlajn formi u Bosni i Hercegovini ljudi različito shvataju. Tako „starije“ generacije dijele sadržaj sa satiričnih portala kao da je istinit, dok „mlađe“ generacije ljudi da je to portal najmijenjen za satirične poruke.

⁴⁴Detaljnije o kategorijama komunikacija piše u knjizi, Stjuart P. (2011): Izučavanje medija, Clio, Beograd, str. 28.

ljudi, obično licem u lice i to između djevu osoba. Ne sastoji se prosto od pisane i usmene komunikacije nego i od neverbalne interakcije (govor tela i izraz lica), koja služi kao važan kontekst ili podrška verbalnoj razmeni⁴⁵ može sadržavati satirične poruke, a nekada se i cijela komunikacija može zasnivati na takvom formiranju poruka. Sama neverbalna komunikacija, neki pokazani znak može imati ironijski karakter, čime se može reći da pokazivanjem toga neverbalnog znaka možemo izraziti satiričnu poruku. S obzirom na brzi razvoj čovječanstva, naročito otkako su masovni mediji postali dominantni i bitni u ljudskom društvu, i satira je poprimila taj oblik masovnosti. Sa pojavom Gutenbergove mašine za štampanje, satira kao i ostali načini javnog masovnog komuniciranja dolaze do velikoga napretka, a kasnije nastankom radija i televizije, dolaze do svoga vrhunca. Još suvremenijim načinom prenošenja poruka i informacija (vijesti, misli, šala, pošalica itd.) to jeste internetom, proces širenja satiričnih poruka je postao nevjerovatan. Samo u BiH u posljednjih nekoliko godina postojalo je i postoji nekoliko satiričnih portala, od kojih su najistaknutiji zasigurno šatro.info i karakter.ba.⁴⁶ Stuart Prajs navodi ekstrapersonalnu vrstu komunikacije, koja je, na osnovu svojih karakteristika, na određeni način obilježila masovnu upotrebu satire i omogućila njenu široku dostupnost različitim profilima ljudi, odnosno različitim recipijentima. Gotovo su svi ljudi, bez izuzetka, kreirali neku satiričnu poruku ili su bili izloženi jednoj takvoj, i to direktno, licem u lice. Na osnovu toga, može se reći da satira, kreira mnoštvo individualnih shvatanja o društvenim, političkim, ekonomskim, kulturnim i drugim situacijama i zbilji, na koje kreatori takvih poruka žele skrenuti pažnju svojih recipijenata, na način da te poruke uobličavaju u obliku podsmijeha, poruge, ironije, parodije, farse kako bi date situacije na što komičniji način pokušali približiti svim svojim recipijentima, bez obzira na njihove karakteristike i društveno okruženje. Ako se uzme takav način shvatanja satire, onda svaka satirična poruka pokušava doprijeti do svakog recipijenta ponaosob i pokušava stvoriti zajedničko značenje kod svih njih, koliko je god to moguće u datom društvenom okruženju poštujući pojedinačne karakteristike. Dakle, satira zaista ima značajnu mogućnost da bude kvalitetan interpretator društvene zbilje, no to ipak najviše ovisi o njenoj uspješnosti, koja kao što je već rečeno, ovisi od kreatora poruke ali i recipijenta. Da bi se kreirala jedna takva poruka, potrebno je pokušati ispoštovati karakteristike društvenog okruženja u kojem se poruka kreira, odnosno karakteristike pojedinaca, tj. poruke moraju

⁴⁵Stuart P. (2011): Izučavanje medija, Clio, Beograd str. 29.

⁴⁶Ova dva portala predstavljaju najjasniji prikaz kako se kreiraju i opstaju suvremene satirične poruke. One su ponekad shvaćene toliko ozbiljno, da se na određenom nivou u „cyber prostoru“ dogodi panika, jer neka osoba, ne shvativši satiričnu poruku, pogrešno je interpretira i podijeli, i na taj način kreira paniku u online sferi komunikacije.

imati ciljanu publiku. Najpoznatiji satiričari su svakako drevni rimljani, gdje se ističu Horacije i Juvenal, o kojima će biti riječi nešto kasnije. Nakon njih, u periodu koji je uslijedio, u svijetu se se, „kao književnici satiričari ističu Rable, Swift, Tekeri, Saltikov-Sčedrin, Šo, Majakovi, Ilj i Petrov“, a u našem podneblju „Jovan Jovanović – Zmaj, Sterija Popović, Branislav Nušić, Radoje Domaović, Marin Držić, Stanko Vraz, Anton Gustav Matoš, Miroslav Krleža, Ivan Cankar, France Prešern“, a mogu se dodati i bosanskohercegovački satiričari Enver Mehmedbašić, Đoko Ninković, ali i mnogi stand up komičari kao što su: Peđa Bajović, Jasmin Džemidžić i drugi. Veliki utjecaj na satiru od početka osamdesetih do izbijanja rata u BiH imali su i članovi *Top liste nadrealista*, općenito njihov pokret New primitives i muzičke grupe. Dakle, satira je izuzetno frekventa na području Bosne i Hercegovine ali i regiona.

3.4.4. Utjecaj Horacija i Juvenala na satiru

Najveći utjecaj na satiru u njenom cjelosti, a kao što je već rečeno, zasigurno su imali *Horacije i Juvenal*. Oni su sve samo ne dva obična čovjeka. Oni su dva pisca iz Rimskog carstva koji se napravili konture ili neizbrisive crte u žanru, poznatog kao formalna, stihovna satira.⁴⁷ Ujedno, njihova imena predstavljaju i naziva dvije vrste, preciznije dva načina pisanja satire. Prvenstveno ćemo krenuti od onog starijeg autora, a to je Horacije. U svojim satirama „Horacije raspravlja u tonu kao ispravni satiričar koji iz moralnih razloga napada razvrat i ludost koje vidi oko sebe.“⁴⁸ Dakle, Horacije je predstavljao svojevrsnu moralnu vertikalu koji je sve stvari, koje je on smatrao (što je opet subjektivno, na osnovu njegovih karakteristika) razvratnim, ludim odnosno pogrešnim. Naravno, kada bih primijenili njegov način registriranja određenog društvenog ponašanja kao razvrat ili ludost, vjerovatno bi iz sadašnjeg vremena, dvadeset i prvog vijeka, zaključili da neke stvari i nisu toliko razvratne, odnosno da nisu poročne. No to je sasvim logično, obzirom da je on čovjek koji je živio u društvu još prije nove ere (prije Krista), jasno je da su se mnoge stvari promijenile, pa između ostalog i one koje su se nekada smatrale porocima ili ludostima danas to više nisu, već su neke nove, suvremene postale novi poroci i nove ludosti. Treba istaknuti kako se „Horacije odlučuje za umjereno podsmijehivanje i razigranu duhovitost koje je najefikasnije za njegove završetke.“⁴⁹ Time se već vide obrisi Horacijevog načina pisanja, odnosno, vrste ili stila pisanja. On je tvrdio da nije niti tužilac niti neko ko voli drugima davati bol, ali isto tako je

⁴⁷Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/art/satire>, (datum pristupa: 06.03.2020.)

⁴⁸Isto, (datum pristupa 06.03.2020.)

⁴⁹Isto, (datum pristupa 06.03.2020.)

naglašavo da nije maliciozan jer se smije i sebi i svemu onome što vidi oko sebe. U suštini, način pisanja satire, po ugledu na Horacija, „treba biti lagan i nepretenciozan, oštar kada je potrebno, ali i dovoljno fleksibilan da varira od groba do geja.“⁵⁰ Za razliku od Horacija, skoro jedno stoljeće poslije, Juvenal, sa druge strane „najkrateričniji je zbog držanjakao uspravan čovjek koji gleda sa zgražanjem na korupciju svoga vremena, dok mu se srce napunilo bijesom i frustracijom.“⁵¹ Dakle, Juvenal je bio nešto vrelije krvi, nije se, za razliku od Horacija služio mirnim metodama, u svojim satirama je izražavao svoj bijes i frustracije zbog perioda u kojem je živio. Juvenal je više pisao o nekoj vrsti tragedije, čime se njegova satira razlikovala od svih onih satiričara prije, ali i od Horacija, koji je prije njega, zasigurno ostavio najveći i najdublji trag. Juvenal je naglašvao kako je u načinu pisanja kao on, bijes osnovni vid energije kojim se mogu napasti podmitljivost političke klase i tadašnjih religijskih vođa (mnogobožačko društvo). Treba istaknuti da su to isključivo dva najutjecanija pisca satire, i niti u jednom trenutku nisu oni ti koji predstavljaju cjelokupnu predkršćansku historiju satire (postoje i drugi pisci satire kao što su: Lucijus, Manipen i drugi). Kako bi se lakše pojasnilo šta je to zapravo satira, te kako ona izgleda, uzet ćemo pisanje poznatog pisca Marka Tvejna u knjizi „Pustolovina Haklberi Fina“, odakle ćemo posuditi jedan klasični primjer satire. Naime, Mark Tvejn u knjizi vrlo zanimljivo postavlja određenu vrstu satire, gdje kaže „koja je svrha od toga što učite da radite ispravno, kada je problematično raditi ispravno i nije problem raditi pogrešno, a plata je jednostavno ista?“⁵² Ovdje se super prikazuje satira, gdje se pokušava naglasiti kako je ista plaća bez obzira radili nešto dobro ili pogrešno, sa tim što nas ono što radimo pogrešno, zaista može uvijek skupo koštati. Treba istaknuti kako postoje kvalitetni primjeri koji potječu iz Bosne i Hercegovine. Sama satiraje prisutna u bh. društvu u posljednjih 40-ak godina, gdje se ponajviše pojavljuje u TV emisijama, kao što je bila Top lista nadrealista (tokom osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog vijeka), koji recimo, nešto slično stilu pisanja Marka Tvejna, imaju niz skečeva o analitičaru svega, naročito političke, društvene i ekonomske zbilje, koji je tu isključivo da zbuni ljude (a prema svjedočenjima Nadrealista, ovo je nažalost, bila stvarna pojava), jer svoje analize rade na pogrešan način. U tim satirama, analitičar koristi jezik nepoznat čovjeku na ovim prostorima, koji je publici izgledao kao skup nebuloznih riječi sklopljenih u rečenice, ali koji je kao takav zaista, u realnom svijetu puštan u eter. Pojava velikog broja analitičara, koji su pričali nepoznati jezik, odnosno, samo njima poznati jezik nije pridonijela rješavanju situacije u

⁵⁰Isto (datum pristupa 06.03.2020.)

⁵¹Isto (datim pristupa 06.03.2020.)

⁵²M. Twain (1884): The adventure of Huckleberry Finn (Tom Sawyers comrade), Chatto & Windus, London, str. 128.

tadašnjoj Jugoslaviji, a naročito nije uspjela pojasniti recipijentima tih poruka, tačnije samoj televizijskoj publici šta se to dešava u SFRJ. Tome se također može dodati i veliki broj muzičkih pjesama satiričnog karaktera (Zabranjeno pušenje, Elvis J. Kurtović itd.), određene radio emisije koje su se bazirale na satiri (Radio PRIMUS) i slično. Zaista, velika je paleta kvalitetnih satiričnih formi prezentiranih bosanskohercegovačkoj javnosti ali i regionalnoj kroz protelih 40-ak godina, čime se pokazuje kako je satira zaista, neizostavni dio suvremenog, modernog i postmodernog načina i stila življenja na ovom (ili ovim) prostorima.

4. Analitički žanrovi i satira

Značajno bi bilo vidjeti i predočiti razliku i sličnosti između analitičkih žanrova i satire, odnosno, značajno je provjeriti postoji li mogućnost da se u nekom analitičkom žanru, makar na kratko ili prividno *pojavi satira*. Vjerovatno je taj odgovor u startu *negativan*, obzirom da analitičkim žanrovima kolaju vrlo ozbiljni radovi, tekstovi i slični načini rada i prezentiranja istog, koji zahtijevaju mnogo istraživanja, rada, vremena i truda. Prije svega, trebalo bi napraviti neku osnovnu tipologizaciju medijskih žanrova⁵³. Osim toga, „vrstu žanra koja se koristi određuje i njihova funkcija, struktura te sam sadržaj.“⁵⁴ Postoji jedna klasična podjela na „monološke, dijaloške i mješovite žanrove“, u koje spadaju različite vrste, između ostalih u monološke se ubrajaju vijest, izvještaj itd., u dijaloške se ubrajaju intervju, razgovor, panel rasprava, polemika itd., a u mješovite dosije, foto – vijest itd. Postoje i druge podjela medijskih žanrova, gdje pored već razrađenih humorističnih ili satiričnih žanrova, vrijedi istaknuti da postoji i drugi tipovi kao što su analitički ili istraživački žanr, interpretativni, informativni ili faktografski itd. Veoma je teško precizno odrediti žanrove u medijima (obzirom da ne postoji znanstveni konsenzus), pa se s toga ovdje navode neki okvirno – zajednički žanrovi kod kojih postoji *prešutni konsenzus*. U analitičke žanrove se prije svega ubrajaju *komentar, članak, bilješka ili osvrt, društvena hronika i recenzija*. Kao što je slučaj i sa tipologizacijom u žanrovima, ne postoji ni opći konsenzus po pitanju šta spada pod te žanrove, tako da *neki autori u analitičke žanrove ubrajaju reportažu, kolumnu, intervju, fičer, članak i kritiku*. Obzirom na kompleksnost i nekohrentnost medijskih istraživača (neki u analitičke žanrove navode npr. „kolumnu, uvodnik, bilješka, komentar“⁵⁵, drugi u analitičke

⁵³Žanrovi su prije svega određena na osnovu vrste medija, obzirom da se neki žanrovi ne mogu koristiti na svim vrstama (tipovima) medija.

⁵⁴Beraković V, Mahmutović M. (2013): Osnovi radijskog novinarstva, Off - set, Tuzla, str. 135.

⁵⁵Beraković V, Mahmutović M. (2013): Osnovi radijskog novinarstva, Off - set, Tuzla, str. 135.

žanrove ubrajaju „komentar, članak, bilješka (osvrt), društvena hronika i recenzija“⁵⁶ ili „reportaža, kolumna, feljton, intervju, članak, umjetnička kritika, uvodnik, komentar i bilješka“⁵⁷ – dakle u žanr ubrajaju različite vrste u zavisnosti od autora i medija) u ovome radu će biti prvenstveno fokus na komentaru, članku, eseju, kolumni, fičeru i intervjuu, te njihovom eventualnom mogućnosti korištenja satire. No, prije svega važno je pojasniti šta su to *analitički žanrovi*. Za razliku od standardnih, informativnih vrsta medijskog izričaja, kao što su vijesti, komentari, crtice itd. (opet zavisi od autora do autora) analitički žanrovi, kao što je već rečeno troše mnogo vremena i truda, traže mnogo istraživanja kako bi dobili konačni produkt. U današnjem, postmodernom vremenu, općenito rečeno, jedno je sigurno, a to je da vijesti teško imaju mogućnost ispuniti osnovno pravilo koje glasi 5W + H (who, what, when, where, why + how – ko, šta, kada, gdje, zašto + kako). Prvo, osnovna kočnica tom principu pisanja jeste brzina. Suvremeno doba je dovelo medije, naročito TV i radio, da ubrzaju kreiranje svojih vijesti. Vrlo često, bez pretjeranog provjeravanja puštaju vijesti u eter. I to je *jedan veliki problem*. Naravno, TV i radio samo nastoje odgovoriti savremenom trendu opadanja korištenja tih medija. U današnjem vremenu, naročito mladi nastoje koristiti *internet* kao osnovni medij i sredstvo informisanja. Obzirom da je internet širok pojam, preciznije je reći da mlađe generacije mnogo više *koriste online portale*⁵⁸ ali i *društvene medije* kao što su facebook, instagram, twitter, snapchat, tik – tok i druge. Obzirom na takvu konkurenciju, a naročito zbog tehnološke brzine interneta, ali i razvitka suvremenih mobilnih uređaja i računara, TV i radio moraju ostati u koraku sa realnošću, sa suvremenim tehnologijama. Uz pomoć društvenih mreža, ljudi u razlici od svega nekoliko sekundi ili minuta dobiju informaciju sa lica mjesta nekog događaja, situacije ili bilo čega što je za njih relevantno. U kratkom i zgusnutom vremenu, u užurbanom svijetu, svijetu informacijske prezasićenosti, TV i radio su također razvili svoje internet stranice. No, postoji jedna bitna stavka u tome, a odnosi se na razliku u brzini TV kanala neke medijske kuće i njihovog portala. Prije svega, postoji razlika u selekciji vijesti i značajki za čitaoce, gledaoce i slušaoce za taj dan. Sasvim je razumljivo i jasno da portali medijskih kuća izbacuju veliki broj informacija, jer je njihovo vrijeme *doslovno neograničeno*, ne postoji nikakvo ograničenje (prvenstveno se misli na vremensko, ali i na realno *gabaritno – prostorno*) kao na TV-u i radiju. Naravno, to ne znači da izrađuju i objavljuju duge tekstove. Naime, oni najčešće kreiraju tekstove koji se mogu

⁵⁶Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 156.

⁵⁷Novalić, D. (2018): Leksikon pravosudnih i medijskih pojmova u Bosni i Hercegovini, NIK Danameda, Sarajevo str. 22.

⁵⁸U Bosni i Hercegovini najpoznatiji portali su zasigurno (svi počinju sa <http://www.>) klix.ba, radiosarajevo.ba, faktor.ba, 6uka.com, avaz.ba, balkans.aljazeera.net, dw.com, depo.ba, federalna.ba, rtrs.ba, fokus.ba, rtvbn.com i mnogi drugi, koji možda čak i nisu registrirani u Vijeću za štampu BiH.

pročitati za minutu do dvije, ili najviše dvije i po minute (osim onih medija koji se bave istraživačkim pričama– npr. u BiH su to cin.ba ili žurnal.info⁵⁹) jer je i *pažnja online gledaoca* također ograničena kao i kod onih TV i radijskih korisnika. Možda je ona u užurbanom svijetu (suvremenom dobu) još manja, pa ljude vrlo često zainteresira neka druga vijest koja se nalazi tik do one *main vijesti* koju nastoje čitati, nekada se pojavi poneka *uslovno rečeno savršena reklama za posuđe, oruđe, automobil ili neki predmet koji nije značajan i bitan za naš život ali mu je cijena vrlo niska*, pa odvuče pozornost od prvobitne namjere čitaoca (namjera da pročita vijest ili informaciju). No, TV ili radio stanice imaju određene termine vijesti i dnevnika, u zavisnosti od programskih šema ili eventualne pojave izvanredne vijesti ili informacije o nekom događaju. Nekada se znaju organizirati na brzinu i emisije o tim situacijama. Dakle, vrlo je teško na TV-u i radiju ubaciti sve informacije koje se događaju u svijetu, regionu pa čak i u relevantnom okruženju za datu stanicu, državu ili grad (u zavisnosti od područja koji medij pokriva – lokalni, regionalni, državni, međunarodni). Zbog toga moderne, ali čak i neke starije, javne ili privatne TV i radijske kuće *pribjegavaju kreiranju online portala* u kojima će proširiti, posredovati ili iznijeti sve vijesti i informacije, one informacije koje su više, ali i one manje značajne, dok će na TV i radio stanice objaviti, posredovati ili kreirati samo one značajne za njihove gledaoce odnosno ciljane skupine (što se dalje provjerava na osnovu njihovih karakteristika), a koje su u skladu sa programskom šemom koja je sve zasićenija. Druga bitna stvar kod toga što se klasični izričaji poput vijesti, uslovno rečeno *manje koriste ili cijene (podrazumijeva se u formatu 5 W + H)* jeste i vremensko ograničenje. To vremensko ograničenje se prije svega odnosi na TV i radio, ali i na internet vijesti. Na TV-u i radiju vijesti imaju određeno vrijeme trajanja, npr. trajanje vijesti kao ciklusa je 20 minuta, u kojih se moraju uklopiti sva relevantna zbivanja, situacije, ličnosti itd. sa svim svojim izjavama, prikazima, grafikama – a to se dešava zbog *zgušnjosti rasporeda programa* ali i toga što *publika gubi strpljenje*, odnosno mogu biti fokusirani na određenu vijest *ne duže od jedne do dvije minute*.⁶⁰Možemo slobodno reći da „sredstva masovnog komuniciranja, pogotovo danas, ne objavljuju samo informacije o događajima i pojavama koji se odigravaju tokom 24 časa, odnosno ne donose samo vesti i izvještaje o aktuelnim i relevantnim činjenicama, nego... ukazuju na njihov smisao i značaj, ističu njihov odnos prema sredini u

⁵⁹Dva online portala koji se bave temama kao što su korupcija i nepravilnosti u svim državnim institucijama, korupcija i kriminal privredi, kriminal, ilegalno zapošljavanje, nepotizam na univerzitetima, institucijama itd.

⁶⁰BHRT (Bosanskohercegovačka radio televizija – Televizija Bosne i Hercegovine) je najočigledniji primjer zato. Na svojoj stranici u sklopu društvene mreže facebook produciraju sadržaje raznog karaktera (priče o ljudima, hobijima, ali i zbivanjima, ličnostima) gdje im svi video uretci traju najviše dvije minute, ali veliki broj uredaka traje do jedne minute ili jedne minute i petnaest sekundi. Sličan način kreiranja je prisutan i kod nekih drugih mediji (ne računajući anekdote).

kojoj su nastale, pokušavaju da pronađu uzroke... i da istaknu njihovo dejstvo na čitavu zajednicu.“⁶¹ Ovo bi općenito trebalo važiti za sve medijske žanrove, pa tako i za analitički žanr. Postoje međutim ljudi koji smatraju da mediji upravo uz pomoć analitičkih žanrova vrše propagandnu aktivnost, no to je neka sasvim druga i kompleksnija tema. Analitički žanrovi općenito se bave već poznatim činjenicama koje dodatno istražuju, produbljuju i na kraju predoče to recipijentima na najjednostavniji, precizniji, tačiji, konkretniji mogući način. Treba napomenuti da „motiv (povod) ne mora, međutim, dabude „stara“ informacija, već registrovan događaj ili onaj koji će se sasvim izvesno odigrati.“⁶² Dakle, analitički žanr ili kako Dušan Slavković govori analitički ili angažirani, istražuju doslovno sve relevantne informacije, događaje sadašnje i buduće, sve ličnosti i radnje bez izuzetka. Analitičkim žanrovima se bave novinari koji ne bježe od pisanja o političkim i ekonomskim moćnicima, iznose na vidjelo neke njihove „tajne“ i vrlo često otvaraju pandorinu kutiju unutar vlastitih država otkrivanjem neke vrste *privrednog ili nekog drugog oblika kriminala* koji direktno izlažu javnosti. Neki autori navode umjesto analitičkih žanrova, *angažirane* žanrove, to jeste one žanrove u kojima je neko angažirao novinara da piše ili istražuje o nekoj temi (događaju, ličnosti itd.), što dalje znači da tekst može biti i podređen korekturi, čime se njegova smisao gubi, a samim time i dio o analitičkom. Satira u analitičkim žanrovima teško da se može pojaviti, upravo zbog *ozbiljnosti, odnosno reputacije* onih koji se bave analitičkim žanrovima. Ukoliko osoba koja se bavila ozbiljnim stvarima počne da koristi satiru prilikom istraživanja i objavljivanja istraživanja ili publikacije, vrlo je *mala* mogućnost da će je ljudi shvatati ozbiljno, bez obzira na prethodni „*ozbiljni*“ angažman. Obzirom da je jasno koliko je mala vjerojatnoća (ma da, dok je različitih medijskih uposlenika postoji) da će neki analitički novinar ili novinarka posegnuti za satikom u svojim komentarima, člancima, reportažama, kolumnama, fičerima i intervjuima. Osim tog faktora, prilikom pojašnjavanja pojedinačno tih vrsta ili formi, tvrdnja će biti i čvršća, obzirom na sadržaj i način kreiranja i korištenja pojedinih formi.

4.1.1. Komentar

Komentar je jedan vrlo značajan novinarski izričaj, kojim se služe najčešće (ili bi se trebali služiti) oni malo iskusniji novinari, novinari sa „*većom*“ *reputacijom*, odnosno oni kojima recipijenti *zbog prethodnog pozitivnog iskustva više vjeruju*. Zašto je to tako? Vrlo je

⁶¹ Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 155.

⁶² Isto, str. 156.

jednostavno odgovoriti, jer se već se iz etimologije riječi može zaključiti poprilično tačan i egzaktno odgovor na postavljeno pitanje. Komentarje izraz čije je porijeklo vodi iz latinske riječi *commentarius* što označava zapis, objašnjenje, tumačenje, razmišljanje. Tako da je komentar određeno tumačenje, objašnjenje itd. o nekoj pojavi, događaju i zbivanju, a tko će tu zbilju bolje preciznije, dostojanstvenije i vjerodostojnije protumačiti, objasniti itd. od *provjerenih* novinara ili *uglednih ličnosti iz različitih grana znanosti*. Odnosno, preciznije rečeno komentar „je javno izraženo ili napisano mišljenje (stav, ocena, sud) o unutrašnjem sklopu, nastanku, razvoju i dejstvu na okolinu jedne ili više činjenica, zapravo događaja, pojave ili nekakve akcije čovjeka.“⁶³ Lako je iz ovoga zaključiti kako je komentar objašnjenje, tumačenje ili razmišljanje, tačnije rečeno sud, ocjena ili stav autora o nekom sklopu, nastanku, razvoju itd. kojim na popularan i jednostavan način, bez korištenja previše strukovnih ili znanstvenih riječi, frazema itd. nastoji nešto o nečemu predočiti recipijentima. Komentar je vrlo specifičan, te zbog toga neki autori u njega ubrajaju *kritiku, članak, i esej*. Potrebno je navesti, prema pisanjima određenih autora, dva osnovna tipa, a to su analitički komentar (neka pojava, zbivanje i sl. koji se dublje „osvjetljavaju“) i polemički komentar (zauzimanje suprotnog stava od sugovornika). Treba istaknuti da „druga podjela govori o tome da postoje takozvani obični komentari i uvodnici.“⁶⁴ Obični komentar se bavi „*običnim*“, *dnevnim temama* dok se uvodnici bave nekim *značajnim pojavama* ili događajima. Također, obzirom da se ovaj žanr u komunikološkoj znanosti nekada različito klasificira, postoji i podjela na neka druga dva oblika komentara a to su: „eksplikativni ili tumačeći komentar i kritički ili istraživački komentar.“⁶⁵ Tumačeći komentar je izuzetno interesantan, jer tu autor treba, koristeći *popularan način izričaja, predstaviti i objasniti, tumačiti* određene dokumente kao npr. odluke vlada, zakone, knjige i slično, odnosno sve one značajne dokumente koji su u *interesu njegovih recipijenata* kojima je poruka i namijenjena. Za razliku od tumačećeg ili eksplikativnog, „kritički, sintetski ili istraživački komentar je teži, jer zahtijeva od novinara veće stvaralčke napore u pronalaženju novih činjenica ili u pobijanju oni poznatih itd.“⁶⁶ Može se jednostavno uočiti kako u definiranju postoji određenokorištenje autorovog *stava, a s* obzirom da je poznato kako je jedno od osnovnih načela novinarstva *objektivnost*, i s obzirom da znamo kako je stav često *subjektivne* prirode (iako na stav djeluje društvena okolina, položaj jedinice u društvu, pripadnost nekoj skupini itd.), postavlja se pitanje kako iznijeti *personalni* stav kao *objektivitet* (kako objektivno tumačiti, objasniti situacije, osobe, pojave

⁶³Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 161.

⁶⁴Isto, str. 162.

⁶⁵Sapunar, M. (2004): Osnovne znanosti o novinarstvu, IT Digitalni tisak, Zagreb, str. 95.

⁶⁶Isto, str. 96.

itd.) recipijentima. Na to pitanje će kao odgovor poslužiti sama struktura komentara. Odnosno „struktura je komentara (u obje njegove podvrste: analitičkom i kritičkom) razglabanje, tj. eksplicitno argumeniranje pro et contra.“⁶⁷ Dakle, autor u svoj stav ugrađuje argumentaciju, odnosno bitna značajka ili odrednica komentara je svakako njegova čvrsta i relevantna argumentacija (može se doslovno reći i njegova moć persuazije).⁶⁸ Komentar je, jasno, svojevrsna persuazivna forma, koja uz pomoć argumentacije nastoji prenijeti što tačnije informacije o nekom događaju, pojavi, ličnosti itd. iznošenjem autorskog argumentovanog suda, stava ili ocjene recipijentima. Vrlo često komentar obrađuje neke kontradiktorne pojave (jedna drugoj se suprotstavljaju), tačnije pojave nečega naprednog i nazadnog, ali *uspjeh komentara* ne zavisi od tih pojava, već *odvaljanosti argumentacije* kojom će se autor koristiti. U suštini, kao što je već ranije naglašeno, vrlo je važna interpretacija uz pomoć „čvrstih“ argumenata te prezentacija istih na *popularan način*. Drugim riječima, ne smije biti prezentirano na humorističan, zabavan odnosno satiričan način, te Grbelja i Sapunar, između ostalog navode da „u njemu ne smije biti blasfemija, smicalica, podvala i sličnih „vezivnih tkiva“ ili odušnika za odvod misaonih plinova ili spleenova – mračnih raspoloženja, tuga, sumornosti, bezvolje, dosade odnosno pseudobjektivnosti.“⁶⁹ Detaljnije o ostalim osobenostima je moguće pronaći u njihovoj knjizi. Među značajnije autore komentara sa ovih prostora seubrajaju Radovan Dragović, Izet Sarajlić i drugi. Kako bi se lakše primijetilo šta je to komentar možemo uzeti neki kvalitetno argumentirani strukovni ili neki znanstveni ekonomski ili politički komentar, pa će nam zasigurno biti jasnije kakva je to forma izričaja. Striktna, jasna i argmentirana forma predstavljanje trenutnih, po recipijente značajnih zbivanja, pojava, ljudskih djelatnosti itd. Obzirom da rad nastaje u vrijeme pandemije *korona virusa*, kao primjer jednog komentara zasigurno ću reći da je to komentar koji je pisao ugledni sarajevski advokat i profesor ustavnog prava, prof. dr. Nedim Ademović⁷⁰, koji je naveo jasnu, argumentiranu sliku Bosne i Hercegovine za vrijeme, ali i prije pojave korona virusa.

4.2.1. Članak

Vrlo raširena forma novinarskog izričaja jeste članak. Obzirom da je u ovom suvremenom svijetu članak shvaćen kao forma vijesti, informacije ili servisnog obavještenja, vrlo često, pa

⁶⁷Isto, str. 95.

⁶⁸Ta mišao je svakako preuzeta i zastupa je Sapunar, M. u knjizi „Osnovne znanosti o novinarstvu“, IT Digitalni tisak, Zagreb, str. 95

⁶⁹Grbelja, J., Sapunar, M. (1993): Novinarstvo teorija i praksa, MGC, Zagreb, str. 145-146.

⁷⁰Komentar za ljudska prava i ekonomsku istuaciju u doba pandemije, <https://radiosarajevo.ba/metromahala/ja-mislam/dr-nedim-ademovic-ljudska-prava-i-ekonomija-u-doba-korone/372045>, (datum pristupa: 29. 03. 2020.)

i mnogi ugledni znanstvenici ili ljude od struke kažu *obratite pažnju na određeni članak na određenom portalu*. A zapravo to nije članak. Ne u onom smislu što on suštinski označava i zasigurno nije onaj istinski reprezent članka. Zbog toga je veoma bitno napisati i pojasniti što je to članak, i da li je opravdano pričanje o člancima u svakom novinarskom online pisanju ali i u dnevnim novinama. Potrebno je reći da (je) „članak je oblik novinarskog izražavanja (vrsta) u kome se, kroz svestranu analizu, razmatra jedna aktuelna i značajna društvena pojava (ili zbivanje), pri čemu se koriste naučno dokazane činjenice da bi se ona objasnila ili protumačila...“⁷¹ Jasno je da su članci ipak jedan „visoki nivo“ novinarstva. Članke mogu pisati novinari koje bi koristili naučne metode i naučni priručnik istraživanju, ili da taj rad makar znaju *adekvatno interpretirati* a ne *plagirati*. Da bi se napisao članak potrebno je poznavati korištenje znanstvenih istraživanja i radova, te je potrebno na adekvatan način prenijeti poruku recipijentima, tačnije, potrebno je pisati/govoriti na jednostavan, precizan i razumljiv način, ne koristiti previše apstraktne znanstvene termine i izraze koji nisu razumljivi niti osobama drugih znanstvenih oblasti a ne standardnim slušaocima/čitaocima. Još se kaže da (je) „članak je komentar i kritika na području znanosti i tehnologije.“⁷² Uz ove riječi, sasvim je jasno da sve što je prethodno rečeno ima svoje utemeljenje. Ne može se svaki novinar, a pogotovo ne svaka osoba baviti pisanjem članka, zbog čega je potrebno zasigurno i revidirati trenutne sisteme zapošljavanja u medijskim kućama, no to je neko drugo problemsko pitanje. Iako je članak prema pisanjima nekih autora sličan komentaru, kako je to i rečeno u prethodnom podnaslovu, postoje neka tri osnovna elementa koja odvajaju članak od vrlo čestog nadpojma komentara: „on se javlja kao reakcija na skup pojava i zbivanja karakterističnih po svojoj povezanosti, po zajedničkoj niti; on ne reaguje brzo, nije strogo aktuelan, iako naravno mora da, kao i svaki novinarski proizvod, bude vezan za sadašnjost; on dublje ulazi u suštinu pojava i zbivanja, rasčlanjava ih na sastavne delove i posmatra sa svih strana i različitih aspekata, otkriva njihovu smisao i kontekst, obuhvatajući ih u celokupnom razvoju.“⁷³ Također postoje i određene pretpostavke za pisanje članka, u koje se ubrajaju izbor teme, umijeće korištenja činjenica, pravilan i jasan jezik itd.⁷⁴ Naravno, vrlo je jasno da je ovo koristan način novinarskog izričaja, pa se može reći kako (je) „članak je uz to i vrlo poučan, pa je zato potrebno i ovaj žanr što više primjenjivati, posebno kada je riječ o novim izumima, lijekovima, patentima.“⁷⁵ Satira u ovoj vrsti novinarskoj izričaja nema previše ili gotovo

⁷¹Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 172.

⁷²Sapunar, M. (2004): Osnovne znanosti o novinarstvu, IT Digitalni tisak, Zagreb, str. 97.

⁷³Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 172.

⁷⁴Za detalje vidjeti, Rajnvajn, L.J. (1988): Stvaralaštvo novinara, Naučna knjiga, Beograd, str. 91-92.

⁷⁵Sapunar, M. (2004): Osnovne znanosti o novinarstvu, IT Digitalni tisak, Zagreb, str. 97.

nikako mjesta. Može se desiti da autor koristi nekada šaljiv način pisanja, ili podsmijeha o nekoj pojavi, zbivanju ili ličnosti o kojoj piše/govori ili prikazuje, i ne znači nužno da će biti pogrešno shvaćen, ali ipak, u jednoj ozbiljnoj formi kao što je članak, mjesta za takvu vrstu sklopova rečenica, šala ili podsmijeha nema. Članak, baš kao i komentar, bi trebao biti lišen bilo kakve (neargumentirane) subjektivnosti, pa se time satirični sadržaji moraju potisnuti iz glava autora. Možda ponajbolji svjetski, i može se reći općepoznati primjer članka je djelo Emira Zole „Optužujem“. U njemu Zola govori o kapetanu francuske Vojsku Alfredu Drajfusu (1859-1935) koji je bio lažno optužen za veleizdaju i kome se sudilo bez konkretnih i kvalitetnih argumenata i pravno rečeno, dokaza. Emil Zola, obzirom da je primijetio nepravdu koju doživljava Drajfus, krenuo je u pisanje niza članaka o nepostojanju krivice, što će se tek nakon 12. godina pokazati tačno, te će Drajfus biti pušten na slobodu.⁷⁶ U Bosni i Hercegovini na određene društvene nepravde, ali i mnoga druga zbivanja, vjerovatno najpouzdanije članke u pravom smislu te riječi, odnosno u skladu sa karakteristikama i definicijom, pišu novinari portala žurnal.info i cin.ba, koji se bave pravim istraživačkim novinarstvom, koji svojim istraživanjima prikazuju, u obliku članaka, koji su zaista znanstveno ali i strukovno potkrijepljeni.

4.2.2. Esej

Obzirom da Slavković (1981: 172) u svojoj knjizi uz članak pojašnjava i esej, i u ovome radu će se pristupiti na sličan način, sa tim što će se esej pojasniti neovisno o članku. Esej je specifična vrsta novinarskog izričajakoju karakterizira široka primjena ne samo u novinarstvu, već i u književnosti, odnosno u umjetnosti a vrlo je prisutan i u školskom obrazovanju (u uzrastu osnovnih i srednjih škola) gdje učenici dobijaju zadatak napisati esej na određene, unaprijed zadane teme. Obzirom na svoju široku lepezu upotrebljivosti, postavlja se sasvim jednostavno pitanje koje glasi: koliko je on (esej) dobra „platforma“ za korištenje satire u njemu? Prije svega, treba istaknuti da je esej riječ koja ima isto značenje u dva „svjetska“ jezika (engleski: essay, francuski:essai –pokušaj ili ogled), i da „je prema svim definicijama, prozna književna vrsta koja pripada naučno - umetničkom žanru, a po stilsko - izražajnim sredstvima i slobodi tretmana, slična je beletristici.“⁷⁷ Prema shvatanju ove definicije, nije moguće ni u nekojograničenoj mjeri koristiti satiru, jer ovaj žanr, podrazumijeva pisanje o vrlo ozbiljnim i društveno značajnim temama zbilje. Esej je, jasno, novinarska vrsta „...koji

⁷⁶Za više detalja moguće je pročitati odlomke teksta na raznim portalima, ali u znanstvenoj literaturi npr. u knjizi Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 28 i 29 .

⁷⁷Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 173.

obrađuje neko naučno, književno i umetničko, pa i političko pitanje⁷⁸ i sasvim je razumljivo da zahtijeva dozu ozbiljnosti, kao zahtjevda esej ne može pisati bilo koji *manje iskusan novinar*, a samim time još je značajnije reći da esej ne može pisati *neko drugo lice* koje nije upućeno u načine izražavanja, saopćavanja i pojašnjavanja događaja, zbilje itd. na prosti, razumljivi, jasni i terminološki prilagođen način. Također, esej možemo definirati „kao takvu književnu vrstu u kojoj biva ujedinjena znanstvena namjera u obradi određenog životnog ili znanstvenog pitanja s težnjom da se ta obrada ostvari na umjetnički konkretan, živ, uvjerljiv i stilski dotjeran način...“⁷⁹ Poprilično je jasno da esej mora pisati novinar sa mnogo iskustva, jer pretežno se pisanje eseja zasniva na vlastitim, pisčevim (autorskim) zaključcima a ne nekim već dokazanim, naučnim ili umjetničkim.⁸⁰ Esaj je dakle specifična forma, koju je koristio recimo i Francis Bacon, i koja je vrlo zahtjevana i ne dozvoljava uporabu *šaljivog tona* na TV-u, radiju ili na multimediji odnosno i ne dozvoljava uporabu *šaljivih riječi (satire)* u pisanju. Prema tome, stiričan način izražavanja nije poželjan u eseju. Esaj karakterizira još jedna bitna stavka a to je umijeće zasebno ili jedinstvenog stila pisanja koji bi trebao imati svaki pisac eseja, a tu tvrdnju će vjerovatno potkrijepiti i neka od poznatijih imena (ukoliko znam makar nešto u radu i životu tih ljudi) koji su pisali svojevremeno *izvanvremneske eseje*. Među poznate svjestke esejiste, pored već pomenutog *Francis Bacona* možemo ubrojati i: George Orwell, Sigmund Freud, Susan Sontag i drugi. Obzirom da je esej prisutan i na području bivše Jugoslavije (a samim time i u Bosni i Hercegovini) vrijedi podsjetiti na neke od mnogobrojnih esejista kao što su Enver Čolaković, Sead Begović, Milan Sebić i drugi. Obzirom da su eseji veoma komplicirani za pisati i zahtjevaju mnogo truda, vremena i rada, *neće biti primjera te vrste novinarskog izričaja, odnosno djela prethodno pomenutih esejista su dostupna u online verziji*. Jednostavno se može zaključiti kako se esejima nastoji, doduše, ponekad subjektivno (zbog isključivih argumenata autora) prikazati i pojasniti određeno društveni problem, primjenom jednostavne terminologije i specifičnog (od autora do autora) stila pisanja.

4.3.2. Kolumna

Kolumna je riječ koja je preuzeta iz engleskog jezika, preciznije rečeno preuzeta iz engleske riječi *column* što označava *stupac, kolonu* ili *rubriku*. Jasno je zaključiti kako je kolumna

⁷⁸Isto, str. 173.

⁷⁹Solar, M. (1982): Teorija književnosti, Školska knjiga, Zagreb, str. 224.

⁸⁰Slavković (1981: 173) govori kako „autor eseja iznosi lične utiske i slobodne refleksije o temi, osvjetljavajući je sa raznih strana, a naročito onih koji leže u centru njegovog interesa ili se po njegovom mišljenju ističu svojom aktuelnošću.“

prvenstveno smještena u jednoj koloni ili jednoj zasebnoj rubrici novina, časopisa i različitih online izdanja (časopisa, novina ili jednostavno web portala). Kolumna je takav tip novinarskog izričaja koji vrlo često mnogi laici, ali i sami „*ljudi od struke*“ znaju pomiješati, pa čak govoriti u njoj u istom značenju kao da govore o *komentaru*, što je *pogrešno*. Obzirom da je već ranije pisano o komentaru, može se reći kako postoje vrlo jasne i precizne, kategorične razlike između ta dva tipa novinarskog izričaja. Već je prethodno kazano, kako je komentar određeno tumačenje, pojašnjenje o pojavi, događaju koje do recipijenta prenose „*iskusni*“ *novinari*, odnosno oni sa velikom reputacijom itd. Kolumna je jedan drugi, po praksi i teoriji zanimljiv i zaseban tip novinarskog izričaja. Kolumna može biti opus iz života, neki zapis koji autor kolumne smatra bitnim za njegove recipijente. Može se baviti društvenom zbiljom, bitnim političkim ili ekonomskim pitanjima nekoga društva ili jednostavno neko iskustvo ili anegdota za koje autor smatra da je prikladno, zanimljivo i privlačno za recipijente. U najpoznatijoj enciklopediji Britannica, piše kako „kolumna može biti šaljiva ili ozbiljna, o jednoj temi ili životu općenito, neozbiljnog tona ili sa snažnim savjetima o manirima, moralu i drugim temama...“⁸¹ Općenito se može reći da kolumna spada u analitičke novinarske žanrove i u beletristiku. To je dakle, naučno-umjetnička forma novinarskog izričaja, koja nastoji da kroz *iskustveni aparat* i kognitivne procese autora predoči i ispriča recipijentima o nekom događaju, pojavi, osobi ili jednostavno društvenoj zbilji. Jezik kojim se koriste kolumnisti je najčešće *trivijalan* (jer nastoje biti što pristupačniji i jasniji najširoj čitalačkoj masi), ali postoje slučajevi kada se koristi i znanstvena terminologija (u zavisnosti od znanosti o kojoj se u kolumni priča ali i u zavisnosti i njenog autora). Kolumnisti nisu uvijek isključivo *novinari*, oni mogu biti i ljudi iz bilo koje druge znanstvene ili praktične oblasti. Obzirom da zanimanje kolumniste ovisi o njegovom stilu pisanja (a kolumna i jeste specifična po *određenim crtama pisanja zbog kojih su pojedini autori lako prepoznatljivi*) možemo reći da postoje kolumne koje su isključivo vezane za muziku, za obične ljude i doživaljaje, za politiku, ekonomiju, društvo itd. Odnosno „pisanje kolumne zahtjeva, pored znanja o temi, sposobnost projektovanja osobnosti koja stupa u kontakt sa recipijentima i uspostavlja vezu sa njom.“⁸² Distinkcija u „tipovima“ kolumni je uočljiva, kako u svijetu, tako i na području Bosne i Hercegovine (ali i cjelokupnom području bivše Jugoslavije) gdje recimo imamo veoma zanimljive primjere kolumne pisane kao *obične teme*, kojima se bavi npr. Mirko Srdić (Elvis J. Kurtović – nešto kasnije više o tom autoru i muzičaru), neku vrstu političke i umjetničke kritike koje pišu npr. Ahmed Burić, Miljenko

⁸¹<https://www.britannica.com/topic/columnist> (datum pristupa: 13.04.2020.)

⁸²Isto, (datum pristupa: 13.04.2020.)

Jergović i Aleksandar Hemon, naučne kolumne koje piše npr. Akademik prof. dr. Slavo Kukić ili one jednostavne, jasne i precizne kolumne koje pišu *novinari po profesiji* kao što je Vildana Selimbegović. Izuzetno zanimljive i specifične, isključivo zasebne po stilu pisanjasu i kolumne hrvatskog kolumniste Borisa Dežulovića. Ukoliko je pročitana makar po jedna kolumna ovih vrlih ljudi, vrlo je jednostavno uvidjeti da postoje jasne razlike u stilu pisanja ali i samoj „vrsti kolumne“ čime se ideja o vrstama kolumne može potkrijepiti. Kako bi se kolumne mogle lakše dočarati, kako bi razlika bila uočljivija, ponuditi ću dva primjera od dva različita autora i stila pisanja. Kao prvi primjer, uzeti ćemo kolumnu naziva „Loša kopija Brege“⁸³ autora Mirka Srdića (Elvisa J. Kurtovića) koji u njoj govori kako je, još onomad (nekada osamdesetih) pokušao kopirati Bregu (Goran Bregović). Srdić u jednom dijelu kaže „kao jedna (jako loša) kopija Brege, koja se uvijek držala načela "radi sve što radi Brega!", nikad nisam uspio da kao "original Brega" svoj život organiziram u prostoru Sarajevo - Jahorina - barka - Pariz i nisam se maknuo od ove prve destinacije...“⁸⁴ Ovim riječima je popularni Elvis nastojao prikazati kako je Goran Bregović „uspio“ kao muzičar (ali i kao ličnost), a sa druge strane rekao je o sebi dosta, između ostalog je rekao kako nije napravio neku veliku karijeru i kako nema baš takvu imovinsko- finansijsku situaciju koju ima pomenuti član, osnivač i tekstopisac grupe *Bijelo dugme*, ali i navodi neke druge činjenice zbog čega je on loša kopija. Osim takve imovinsko – finansijske situacije, Srdić piše „kao loša kopija Brege nisam uspio da me kao njega izbace iz Saveza komunista. On nije dolazio na sastanke pa su ga penzioneri iz njegove mjesne zajednice Mejtaš izbacili iz partijske organizacije, a mene je nešto bilo stid da me izbacuju.“⁸⁵ Vrlo je uočljiv lagodni pristup pisanju, gdje autor nastoji da kroz šalu piše o svojim anegdotama i situacijama. Dalje autor kaže „išao sam na poneki sastanak, tek da me ne izbace, čak sam se jednom javio i za diskusiju ("Ljudi ajmo malo skratiti, zakasnićemo na utakmicu!")...“⁸⁶ Također u ovome dijelu vidimo da je autor koristio jednu vrstu ironije, jer diskusija nije ovo što je on uradio, ali on je to okarakterizirao kao diskusiju koristeći ironiju, čime je definitivno uspio zasigurno nasmejati zanimljiv i nemu jedinstven smisao za *ironiju*, a sa njom zajedno i humor. Ovo je jedan klasičan primjer humoristične kolumne, gdje autor koristeći svoj vlastit život, i prepričavajući ga na šaljiv način nastoji pričati o nekim *običnim temama*, odnosno temama koje su opuštenog karaktera. Iz ovog primjera ali iz mnogih drugih, može se reći da je satira dozvoljena u pisanju kolumne, odnosno gotovo da je *poželjno koristiti satiru*, ali i to naravno

⁸³<https://radiosarajevo.ba/kolumne/elvis-j-kurtovic/losa-kopija-brege/274434> (datum pristupa: 13.04.2020.)

⁸⁴Isto, (datum pristupa: 13.04.2020.)

⁸⁵Isto, (datum pristupa: 13.04.2020.)

⁸⁶Isto, (datum pristupa: 13.04.2020.)

zavisi od karakteristika autora i same teme o kojoj on piše. Nasuprot ovakvoj formi ili nasuprot ovakvom *stilu pisanja*, nailazimo i na neke druge, malo „ozbiljnije“ forme. Kao što je već rečeno, rad se piše u vrijeme globalne pandemije koronavirusa, tako da će odlično poslužiti kolumna pod nazivom „Derneci, nepotizam, klasteri i direktor Kvesić“ autorice Vildane Selimbegović. Ovu kolumnu je značajno izložiti iz razloga što je čisto novinarska, jednostavna i objašnjavajuća, primjenjeno je famozno i poznato novinarsko pravilo 5W + H. U ovome tekstu, gotovo pa dosljedno hronološki autorica navodi dešavanja u BiH u vrijeme pojave prvih slučajeva koronavirusa. Tako ova ugledna bh. novinarka i urednica govori kako je u medijskom prostoru primat preuzeo koronavirus, kako se mnoge druge stvari *zapoostavljaju*. Njenu jasnoću u pisanju možemo vidjeti u samome početku, kada kaže „vijesti se utrkuju: Predsjedništvo BiH traži od Vijeća ministara zatvaranje granica (izuzev onih sa šatorima), Dom zdravlja u Mostaru predlaže da cijeli grad bude proglašen karantinom, uveden je policijski sat, apoteke i prodavnice prehrambenim artiklima dobile su novo radno vrijeme, stariji od 65 godina i mlađi od 18 ne smiju uopće izlaziti iz kuća...“⁸⁷ Ovdje se može primijetiti novinarski *profesionalizam*, gdje je pobrojano šta se sve dešavalo u prethodnom periodu, o čemu se sve izvještavalo u medijima, pa se tek onda uvodi u ostatak problematike. Nadalje, autorica kolumnom nastoji pojasniti šta se to sve tačno dešava, koje su mjere poduzete, kakva je odnos javnosti sa zaraženim, koji je odnos vlasti spram koronavirusa, kako se država (i njeni entiteti pripremaju – ili su se pripremali) itd.. Jednostavni novinarski princip joj omogućava da to smireno i dostojanstveno kaže (napiše), ne koristeći se previše kompliciranom terminologijom, ali izbjegavajući humor i satiru u potpunosti, već, jednostavno, iz duše a opet objektivno, novinarski pojašnjava stvari. Da bi vidjeli koliko je njeno pisanje drukčije, recimo od prethodnog primjera ne treba mnogo znanja, jasno je, uočljivo i jednostavno. Ovo je jedan novinarski, analitički pristup pisanju kolumne kojim se autorica služi, jer je prije svega njeno iskustvo *novinarsko* a duša čista. Na osnovu ova dva kratka primjera, može se zaključiti kako je satira primjenjiva u kolumni, ali samo ako je ona u skladu sa temom (ukoliko je tema podložna tom stilu pisanja) i naravno općim karakteristikama i crtama kako ličnosti, tako i načina pisanja njenog autora.

4.3.3. Kritika

Kritika je još jedan izričaj koji nije izvorno komunikološki, tačnije rečeno, ona nije novinarski ili žurnalistički. Sama riječ kritika potječe od grčke riječi *kriten* što znači suditi, ocjenjivati, prosuđivati. U suvremenom svijetu kritika nije najzastupljeniji tip komunikološkog izričaja, no

⁸⁷<https://www.oslobodjenje.ba/dosjei/kolumne/klasteri-i-derneci-541281> (datum pristupa: 13.04.2020.)

daleko je od toga da je nestala iz novinarstva.⁸⁸ Ona je „žanr gotovo istovjetan komentaru, ali se uglavnom uvriježila praksa da se kritikom nazivaju komentari s područja umjetnosti i kulture u užem smislu riječi...“⁸⁹ ma da je ona slična i formi eseja. No za razliku od ta dva tipa, kritika je ostala u domenu kulture i umjetnosti, ostavivši politiku, ekonomiju i društvene probleme po strani, premda, postoje elementi umjetnosti i kulture koji se bave kritikom tih sfera života, čime bi se moglo reći da se kritika *indirektno* odnosi na njih. Postoje različite vrste kritike, Sapunar (2004: 96) navodi da „kritika može biti impresionistička, doktrinirana i imanenta.“ Reći ćemo samo da je prva vrsta kritike, odnosno impresionistička najzasutpljenija u novinarstvu jer se oslanja, odnosno zasniva na dojmu samoga novinara i iznosi argumente sa svih točki gledišta u vezi sa temom, dok recimo doktrinirana iznosi samoargumente sa jedne točke gledišta. Kritika kao i svi analitički žanrovi mora poštivati *moć argumentiranja*, a gotovo svaka kritika je, kao i recimo kolumna, vrlo posebna upravo zbog stila pisanja autora svakog ponaosob. Jedna njena vrlo važna značajka je, kao i za sve što se tiče „specijaliziranih načina pisanja“ da je ovdje autor najčešće novinar koji se razumije u umjetnost najmanje kao stalni posjetilac umjetničkih performansa i izložbi, a najviše je mora poznavati kao i sam *umjetnik*. Nezahvalno bi bilo da neko ko nije medicinar kritikuje određene tehnike i metode u medicini, nezahvalno bi bilo da neki laik kritikuje tehnike i metode elektrotehnike, pa je tako nezahvalno i neprofesionalno da neka osoba koja se ne razumije u umjetnost kritikuje njene metode i tehnike, njena postignuća i djela. Možemo reći da je kritika neki općeprihvaćeni pojam, koja tvori i veliki broj sintagmi kao što su „estetička kritika, istorijska kritika, književna kritika, naučna kritika, novinska kritika, društvena kritika, dogmatska kritika, moderna kritika itd.“⁹⁰ Vrlo je važno istaknuti kako kritika ne postoji kao takva, sama po sebi. Ona je isključivi izričaj čovjeka, ona nije samopostojana, te bez čovjeka i njegovog kognitivnog aparata ne bi mogla „oživjeti“. Može se reći da (je) „čovjek je subjekt u procjenjivaju bilo na osnovu kriterija u egzaktnim naukama, bilo na osnovu ukusa, iskustva i drugih estetičkih kvaliteta kada je reč o umjetnostima.“⁹¹ Iz ovakvog pojašnjenja možemo shvatiti kako je čovjek glavni kreator kritike i prema tome ona ne može imati neka striktna formalna pravila, ona je postojanja u glavama ljudi i njena pravila kreira svaki čovjek u zavisnosti od svojih karakteritika (spola, iskustva, dojma, obrazovanja, društvenog položaja

⁸⁸Kritika je najčešće bila prisutna u štampanim izdanjima časopisima (u zavisnosti od njene vrste – književna, estetska, naučna, novinska itd.). No, iako je broj štampanih časopisa znatno manji nego u prošlom vijeku, sigurno je ona opostala samo je promijenila medije kojima posreduje – od privatnih blogova do tih istih časopisa u web izdanju.

⁸⁹Sapunar, M. (2004): Osnovne znanosti o novinarstvu, IT Digitalni tisak, Zagreb, str. 96

⁹⁰Životić, R. (1988): Novinska kritika, Naučna knjiga, Beograd, str. 9.

⁹¹Životić, R. (1988): Novinska kritika, Naučna knjiga, Beograd, str. 10.

itd.). Možemo reći postoji i stilska kritika, koja se može odnositi doslovice na sve ranije pobrojane žanrove i tipove unutar žanrova ili još preciznije rečeno može se odnositi na autore istih. Takvu vrstu kritike nazivamo *stilska kritika*. Ta kritika nastoji da analizira individualnu ili osobnu uporabu jezika samih autora, što (je) „dovelo je stilistiku i do pokušaja da se analiza jezika književnog djela iskoristi kao odlučujući uvjet vrijednosnog suda, te se tako analiza jezika književnog djela razvije do te mjere da postane kritičko oruđe književnoteorijske analize...“⁹² Tako su glavne kritike u određenom trenutku historije bile kreirane odnosno prosuđivale su i na konto načina pisanja određenog autora. Obzirom da je ovo jedna izuzetno zanimljiva forma izričaja koja ne mora obrađivati uvijek i isključivo neko konkretno djelo, nastoji nam prikazati i neki primjer toga. Za to će nam poslužiti nekadašnje dnevne novine „Borba“ u kojima je 1983. godine Zoran Gluščević napisao kritiku pod nazivom „Dete je otac čovjeka – Zmaj za sva vremena“ u kojoj se ni u jednom trenutku nije obraćao nekom djelu pisca Jovana Jovanovića Zmaja već se obraćao svim djelima i načinu pisanja, možemo slobodno reći načinu života tog čovjeka. U kritici je iskaziva osve pozitivne stvari koje je gajio ili bolje rečeno živio pomenuti pisac. Navodi sve motive, sve strepnje, sve ono što je vodilo tog čovjeka da postane ono što je postao. Uz pomoć kritike Z. Gluščević je uspio da se obrati javnosti i ljudima, čitateljima novina „Borba“, da im pojasni što je i kako je radio J. J. Zmaj, što je on značajan, pojašnjavapo je njegovu prirodu pisanja, njego stil umijeća – a sve je to radio kroz *novinsku kritiku*.⁹³ Ovdje bih naveo (izdvojio) samo jedan kratki dio te novinske kritike, koji pokazuje šta je pisac ovim tekstom želio reći, gdje piše: „naše doba, u kojem su se složile i popunile mnoge zamršene linije i kockice našeg modernog duhovnog i pesničkog razvoja i u kojem su se stekli preduslovi za znalačko prosuđivanje stvari o kojima ranije književne generacije nisu imale sigurne i razvijene kriterijume, sublimisano iskustvo i vizionarsko nadahnuće – tek je ovo doba pozvano da ispravi istorijski nepravdu nanesenu Zmaju bezbroj puta, pa čak i onda kada je bezmerno slavljjen i fanatično prihvaćen, a površno shvaćen.“⁹⁴ Ovo bi se moglo univerzalno primijeniti. Ovo doba (21. vijek) bi trebao ispravljati historijsku nepravdu hiljada umjentika, kritičara svoga doba – koji nisu bili prihvaćeni ili su bili pogrešno shvaćeni, a željeli su samo prikazati određene probleme svojih društava, koje se iz danapnje perspektive smatra *prošlim vremenom*. U kritici se ne koriste satira ili humor, osim kada je kritizirano djelo ili događaj, po svome karakteru

⁹²Solar, M. (2005): Teorija književnosti, Školska knjiga, Zagreb, str. 95.

⁹³Detalje možete pročitati u novinama „Borba“, 10.11.1983. ili u knjizi R. Životića (1988): Novinska kritika, Naučna knjiga, Beograd, str. 52.

⁹⁴Životić, R. (1988): Novinska kritika, Naučna knjiga, Beograd, str. 54.

satiričan ili humorističan, odnosno kada je određeni događaj *tragikomičan*, pa autori znaju ponekad koristiti satiru kao glavnu formu izričaja.

4.4.3. Bilješka

Pretposljednji tip koji će se obrađivati jeste bilješka. To je tip, koji za razliku od prethodnih, ne mora za svojtemu uzeti neku značajnu društvenu pojavu. Za bilješku možemo reći da je „novinarska vrsta u kojoj se obrađuje jedna društvena, manje značajna tema, pri čemu se iznosi sud o njoj, daje ocena, javno vrednuje.“⁹⁵ Dakle, možemo reći da za razliku od komentara koji može obrađivati više povezanih pitanja za neku temu, bilješka tumači, daje ocjenu i vrednuje samo jedno pitanje. Bilješka je, kao što je već jasno, po sadržini i formi dosta lagodnija i lakša za pisanje od ostalih analitičkih žanrova. To se može reći zbog toga što ona obrađuje „manje značajne društvene pojave“ koje nisu toliko u centru pažnje pa autor iste može koristiti manju argumentaciju i promatrati sa jedne točke gledišta. Treba odmah naglasiti kako *manje značajna društvena pojava ne označava i manje „kompliciranu“ društvenu pojavu*. Ovim se nastoji reći kako pojave koje nisu tolikog društvenog značaja ne mora značiti da nisu u svojoj osnovi komplicirane, ne mora značiti da ih je lagano primijetiti i riješiti. Nadalje, bilješkom se mogu prikazivati i saopćavati „neki relutati znanstvenog istraživanja ili neke novosti iz svijeta znanosti ili književnosti.“⁹⁶ To što je praksa da se bilješka bavi samo manje značajnim zbivanjima ne izostavlja mogućnost, kao što to navode Grbelja i Sapunar, da se određene bilješke bave zapisima znanstvenih otkrića i književnosti, čime je i bilješka, makar ta koja se bavi tim temama *izuzetno zahtjevna, značajna i kompleksna*. Bilješka i osvrt – dva oblika novinarskog izražavanja na koje autori gledaju na različite načine. Tako, neki autori smatraju kako je bilješka niža kategorija od osvrta, gdje recimo Sapunar navodi (2004: 93.) „iako je bilješka jedan od podoblika osvrta, ona je ipak drugačija od njega.“ Dalje govori kako je ona zapravo literarni oblik osvrta, čime ukazuje na različitost te dva oblika novinarskog izričaja. Dok postoje i mišljenja da „iako nose dva naziva, osvrt i beleška – to su i formalno i faktički dva potpuno istovetna oblika novinarskog izražavanja...“⁹⁷ No bez obzira čije mišljenje prihvatili, sigurno je da se u ovom tipu novinarskog izričaja, u određenim elementima može primijeniti satira ili humor, i to prvenstveno zbog forme bilješke, odnosno zbog mogućnosti da se bavi „manje značajnim“

⁹⁵Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 179.

⁹⁶Sapunar, M. (2004): Osnovne znanosti o novinarstvu, IT Digitalni tisak, Zagreb, str. 93-94.

⁹⁷Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 180.

društvenim temama. Među poznate pisce bilješki sa ovih prostora ubraja se Jug Grizelj. Zbog lakšeg prikaza što je to bilješka, kao odličan primjer može se upotrijebiti upravo Jug Grizelj i njegova bilješka naziva „Sitnice“.⁹⁸

4.4.4. Feljton

Feljton je posljednji tip u nizu odabranih analitičkih žanrova u novinarstvu o kojem će biti riječi u ovome radu. Feljton je riječ francuskog porijekla, tačnije potječe iz riječi *feuilleton* koja u prevodu znači *podlistak*. On je vrlo značajan novinarski izričaj koji obuhvaća vrlo raznovorsne teme, tačnije „sadržaj feljtona je različit – obuhvata sve unutrašnje političke, spoljnopoličke, filozofske, moralne i druge društvene probleme“⁹⁹, no nije se oduvijek bavio tim temama, i on „se u početku, kada se pojavio, obraćao isključivo kulturnim problemima i još uže, događajima iz pozorišnog života.“¹⁰⁰ Preciznije rečeno, u vremenu prelaska iz literarnih u žurnalističke „redove“ nije se bavio *svim društvenim pitanjima*, već je obuhvaćao *kulturni segment* društvene zbilje. Možemo reći da je ovaj tip izričaja star već preko 200 godina, jer (se) „feljton se prvi put zvanično pojavio u pariskom listu „Žurnal de deba“ (Journal de Debats) 29. Januara 1800. godine i dugo je išao samo ispod crte, kao podlistak.“¹⁰¹ Iz prethodno rečenog, može se i zaključiti zašto u svojoj osnovici, u etimologiji riječi, feljton označava podlistak. Određeni broj godina, možemo slobodno reći i duži niz godina, feljton je bio isključivo ispod crte i nije imao pretjerano dug tekst, morao je biti jednostavan, koncizan i morao je „govoriti“ isključivo najpreciznije i najkraće detalje opisivanih zbivanja. Naravno, on je već odavno ozbiljniji, prešao je na čitave stranice, piše se u formi dugih i opsežnih, logično konciznih i zanimljivih tekstova. On je i vrlo „lepršav“ tip novinarskog izričaja, koji je u suštini „tipično impresionistički oblik izražavanja, pa je lagan, zanimljiv, zabavan, pomalo kozerski i pun efekata.“¹⁰² U vremenu kada se je ustoličio kao jedan značajan, prije svega analitički dio novinarstva, onda je prihvatio i počeo obuhvaćati ozbiljne društvene teme, koje su pisane na već rečeni i specifičan način. Obzirom na raznolikost sadržaja, mogli su se u njemu naći radovi koji pišu o nekim općim filozofskim postulatima, preko pogrešne ili dobre spoljne politike jedne države, pa do određenih ličnosti ili pozorišnih predstava. Postoje oni autori koji navode i bitne karakteristike feljtona, pa je

⁹⁸Za detalje pogledati novine „Večernje novosti“ za datum: 1. 10. 1975. ili Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 181.

⁹⁹Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 302.

¹⁰⁰Isto, str. 302.

¹⁰¹Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd, str. 302.

¹⁰²Sapunar, M. (2004): Osnovne znanosti o novinarstvu, IT Digitalni tisak, Zagreb, str. 98.

tako uradio i slovenački komunikolog Franc Vreg.¹⁰³ Vrlo je značajno istaknuti, kako feljton, i svi ostali u ovome radu spomenuti analitički žanrovi, prema pisanjima Sapunara (2004: 87-100), spadaju u monološke novinarske izričaje. Kako bi što „slikovitije“, odnosno što jasnije i točnije prikazao šta je to feljton, posuditi ću i jedan primjer (od Slavković, D.), koji će „prikazati“ način pisanja feljtona od strane Stanislava Vinavera, gdje piše: „kralj i car Franja Josip priredio prijem u Sarajevu: tu su sve zvanice u žaketu, u lakovanim cipelama, u prugastim pantalonama, osim jednog pradrevnog arhimandrita, „hrast kome ni jedna oluja nije mogla nauditi, ima mu sto godina, ogroman li je, moćan li je, kao od brega odvaljen, za svu večnost sazdan.“¹⁰⁴ Naravno, obzirom da je ovo period još prije zadnjeg desetljeća dvadesetog vijeka, navesti ću i jedan relativno noviji, star dvadesetak godina feljton, koji se može pronaći u magazinu „Dani“ (22.10.2020. br. 177) čiji autor, Filipović M. piše o jednoj ličnosti i njegovoj ulozi u karijeri „amadora“. To je primjer političkog feljtona, čime se može reći, kako ovaj tip može biti i značajan politički glasnik, razjasnjivač političke situacije. Obzirom da je već rečeno kako je ovo zanimljiv i ponekada zabavan tip izričaja, možemo reći da je u određenoj mjeri dozvoljeno korištenje kozerije, te se upravo tim putem trasira upotreba zabavnog govora i pričanja.

5. Satira u današnjem vremenu

Satira u današnjem vremenu i na ovome prostoru, odnosno satira na kraju druge decenije dvadeset i prvog vijeka u Bosni i Hercegovini i drugim zemljama bivše SFRJ je dospjela u jedno zanimljivo stanje u kojem je postala nešto što nije klasični mas medijski sadržaj, već nažalost, stvarnost življenja, tako da ona satira koja se priopćava i kreira za masovne medije nije mnogo „smješnija“ od stvarne situacije koju ona opisuje, obuhvaća, pojašnjava ili priča. Neke stvari koje su nepojmljive u svijetu na ovim prostorima postaju svakodnevnica. Prije svega, moramo istaknuti kako je satira u našem društvu prisutna u velikoj količini. Oduvijek postoji težnja da se ispriča neka teška politička, ekonomska, društvena ili čak životna situacija na neki šaljiv ili satiričan način. Danas, kada su ljudi puni negativnih iskustava dvadesetog vijeka, gdje su se odigrala dva svjetska rata, dva balkanska rata, a zasigurno za građane BiH (ali i Hrvatske) najbolniji je ovaj posljednji rat, koji se odvijao u periodu od 1991 pa skroz možemo reći do 1999. i kada je okončan bombardovanjem NATO-a snaga tadašnje SR Jugoslavije (današnjih neovisnih država Srbije i Crne Gore). Ta iskustva ratne grozote i neljudskih činova, su recimo, za građane Sarajeva bila specifična. Stanovnici grada,

¹⁰³Vreg, F. (1964): Vidiki komuniciranja u samoupravni družbi, Tip, Ljubljana, str. 188-189

¹⁰⁴Isto, str. 303.

koji je na žalost vlasnik neslavnog rekorda najduže opsade u historiji modernog ratovanja, svakodnevno su smišljali viceve, kreirali satiru i na taj način je održavalizdrav duh i nadu u bolje sutra. Postoje i izreke u današnjem vremenu kako su upravo stalnim šalama i satiričnim vicevima na *svoj račun* održavali dobro raspoloženje, koje je na neki način olakšavalo svakodnevnu gologtu okupacije. Slično je bilo i u mnogim gradovima koji nisu imali baš takvu crnu sudbinu *pune četiri godine*. Da li je satira shvatljiva svim ljudima? Postoji li mogućnost lošeg dekodiranja takvih poruka? Dakako da nije uvijek shvatljiva svim ljudima kojima je upućena. U društvu kakvo je bosanskohercegovačko, koje je podijeljeno po gotovo svim socio-demografskim karakteristikama, po narodnosti i religiji, problem shvatanja satire potječe od *kriterija pismenosti i vrlo čestopripadnosti određenoj društvenoj grupi ili čak klasi*. Određenu satiričnu poruku ne shvataju isto na primjer metalostrugač i politički činovnik u općini. *Ni u kojem trenutku ne mora značiti da je politički činovnik u općini bolje obrazovan od metalostrugača*, dapače, mogu i vrlo često jesu sličnog obrazovnog nivoa. Samo, metalostrugač ima svoju društvenu grupu koji se zabavljaju i šale, gotovo pa konstantno kako bi izbjegli svoju tešku svakodnevicu,¹⁰⁵ baš kao što je bilo slično kod stanovnika koji su živjeli u Sarajevu i BiH za vrijeme trajanja rata. Politički činovnik u općini (ili u nekom političkom i parapolitičkom organu) odrađuje svoj posao u skladu sa *preporukama onih zbog kojih se tu nalazi*, vrlo često diskretno lišen slobode mišljenja (najčešće su to ljudi koji će potvrditi svaki stav stranke ili partije), a svaki vic ili šala koja se odnosi na političke slojeve može se (i ne mora) uzeti kao pogrešan potez. No, da se vratimo pitanju u kakvom stanju je danas satira? Da li je prisutna u bh. javnosti i medijima? Odgovor na to pitanje je veoma težak, jer prije svega moramo istaknuti kako je danas, za razliku od početka 21. vijeka i recimo za razliku od kompletnog 20. vijeka došlo do promjene u upotrebi tehnologije u medijima. Danas sve više ljudi koriste prenosne računare (laptose), stacionarne računare ili jednostavno računare u malom, odnosno smart mobilne uređaje kojima „upravljaju svojim svijetom“. Uz razvitak interneta i suvremenih mobitela, računara i laptosa, te uz nastanak „jakog“ WIFI signala, kao i jakih mrežnih mobilnih operatera, internet je postao sveprisutan. Ta sveprisutnost je omogućila i da razni sadržaji postanu dostupni ljudima. Ali to su imali TV i radio. Pa u čemu je razlika? Razlika je u tome što sada humor i satira sa, recimo, portala satroinfo.ba mogu biti dostupni odmah i trenutno svim ljudima u BiH, regionu ali i svakome u svijetu ko razumije južnoslavenske jezike, što nekada nije bilo moguće, obzirom da se

¹⁰⁵Veliki problem kod radnika u BiH jeste slaba ili vrlo loša proporcionalnost visine nadnica, vremena rada i produktivnosti, dok država prilikom uračunavanja najniže plaće uračunava i sve državne službenike koji imaju višu nadnicu.

određeni satirčni program emitirao na primjer točno u podne ili predvečerje ili je signal TV kuće bio na nacionalnoj frekvenciji (na teritoriju jedne države). Danas postoje veliki broj kreatora satire, može se slobodno reći *više* nego ikada. Pored već pomenutog portala, satroinfo.ba, postojao je (i još uvijek postoji sa količinski manjim i rjeđim objavama) i portal karakter.ba.¹⁰⁶ Dva portala koja su znali unijeti pometnju u redove kako starijih čitalaca, tako i onih mlađih. Ponekada se dešavalo da neka osoba neku vijest, informaciju ili jednostavno neku šalu koju je kreirao neki od tih portala, prenese kao *istinitu i valjanu*, nakon kojih bi nastala određena pometnja u cyber svijetu, makar kod online prijatelja osobe koja je satirični sadržaj shvatila ozbiljno i podijelila ga kao takvog na neku od društvenih mreža. Tu se javlja pored opće pismenosti i problem *medijske pismenosti*.¹⁰⁷ Pored tih portala, mjesto prisustva satire zasigurno je i youtube.com.¹⁰⁸ Specifičnost youtube-a jeste ta, što se na njemu ne mora producirati sasvim novi sadržaj. Poštujući sva pravila koja youtube postavlja pred svoje korisnike, moguće je naći isječke nekih starih emisija, filmova, crtanih filmova, animiranih filmova, različite muzičke video spotove, audio zapise itd. Između ostalog na toj platformi se mogu naći snimci i audio zapisi Top liste nadrealista, Nadreality Show-a, PRIMUS-a, Helem Nejsse radio show-a u BiH, Naše male klinke ili Večernje škole iz Hrvatske, odnosno Dnevnjaka iz Srbije, zatim razne predstave i serije satiričnog karaktera. Zasigurno, jedan od najvećih projekata u BiH u 21. vijeku jeste Nadreality show koji je osmislio član prvobitne i nekadašnje ekipe (postave) Top liste nadrealista, Zenit Dozić (u TLN je poznat i kao Fu-Do). To je bio jedan vrlo ambiciozan i zanimljiv projekt čija je prva sezonatrajala od 2007. do 2008. Gdje vrijedi napomenuti kako se pokušala organizirati i druga sezona 2017, koja nikada nije ugledala svjetlo dana. Naravno, kontinuitet snimanja nije bio uvijek isti, tako da je u jednoj godini bilo više a u drugoj dosta manje ili gotovo nikako snimljenih epizoda. To je bio pravi pogodak ekipe Nadreality show-a. Bavili su se temama poslijeratne Bosne i Hercegovine. Između ostalog treba napomenuti njihove „hit dijelove epizoda“ kao što su „Hitna upomoć“, „Neobična zanimanja“ i mnoge druge. Kreirali su i brojne skečeve koji impliciraju na korumpiranost policijskih službenika, pravosuđa i općenito države i gotovo svih njenih organa upravljanja i nadzora. Dakle, ukoliko čovjek povuče paralelu od početka 1984. godine i Top liste nadrealista (ne računajući PRIMUS) koji su obrađivali teme socijalističkog

¹⁰⁶Portal karakter.ba koji je svoju aktivnost u kreiranju satiričnih članaka skoro pa u potpunosti obustavio, gotovo da i ne producira novi sadržaj, tek povremeno u razmaku od čak nekoliko mjeseci.

¹⁰⁷Ovo je segment koji bi se trebao detaljnije izučavati u školama ili nekim dodatim kursevima kako u BiH tako zasigurno i u regionu. Povećanjem medijske pismenosti zasigurno će se povećati količina i način učešća građana u političkom i ekonomskom životu društva, ali veći stepen praćenja političkih igara političkih čimbenika.

¹⁰⁸Platforma na kojoj se mogu naći različite vrste audio i video materijala, ali i razni multimedijalni (tekst + audio + video) sadržaji.

društva i tadašnjeg stanja „uma i filozofije“, odnosno građana u Jugoslaviji, preko ratnih nadrealista i veoma teških uslova rada i snimanja, a sasvim je logično da se kaže da su i teme bile teške, do suvrmenog odnosa ekipe okupljene u Nadreality show spram „nedodirljivih slojeva“ demokratskog bosanskohercegovačkog društva. U ovoj seriji se takođe pojavljuje i Elvis J. Kurtović kao jedan od glumaca. Treba istaknuti kako je za vrijeme agresije na BiH, kao što je već prethodno kazano, povremeno postojala ekipa koje je snimala tzv. Ratne nadrealiste, koji obizorn na situaciju, nisu privukli baš veliku pažnju, ali su također imali niz zanimljivih skečeva kojima su satirično prikazivali rat i ratne strahote prije svega građana Sarajeva ali i ostalih ljudi u BiH i Hrvatskoj. Pored dva već pomenuta portala, poslije Nadreality showa, mjesto u suvremenom svijetu satire u BiH moramo ubrojati i Helem Nejse, sarajevsku muzičku grupu koja se bavi i kreiranjem zanimljivog radijskog programa, gdje na svoj karakterističan i zanimljiv način nastoje prikazati društvene anomalije na jedinstven, humorističan i satiričan način. Kao najosnovniji dio njihovih emisija, zasigurno su predstavljale pjesme (odnosno prerade poznatih hitova – muzika je ostajala ista, samo su tekst mijenjali) kojima su nastojali već u samom naslovu prikazati sarajevski humor, pa bi se mogle izdvojiti prerade pjesama kao što su „Salčin – Hajde da osnujemo udruženje“ ili „Savez za Bolju Budućnost iz Banovića – Fahro graditelj“. ¹⁰⁹ U posljednje vrijeme Helem Nejse je krenuo u jedan zanimljiv projekt kreiranja crtanog filma na svom youtube kanalu. To nije klasični crtani film, već se njime također nastoje ukazati na određene nepravilnosti u društvu, visoku prisutnost opojnih sredstava ali i drugih tema, teorija itd. koje se pojavljuju i koje kolaju u društvenom životu BiH. Kao zanimljiv primjer zasigurno može biti epizoda 7. u kojoj razgovaraju o temi zavjere koja muči ljude diljem svijeta. ¹¹⁰ Satira je, kao što se vidi u ovim kratkim i zanimljivim primjerima veoma prisutna i postojana u BiH. Njen značaj se može ogledati upravo u dugovječnosti programa ili preciznije rečeno u dugovječnosti projekata koji se bave satiričnim načinom prikazivanja nimalo jednostavne društvene zbilje Bosne i Hercegovine. Uz sve pomenute ljude, važno je pomenuti i karikaturiste iz BiH kao što su Hasan Fazlić i Filip Andronik i drugi, koji su ostavili određene tragove. Prije svega, Hasan Fazlić je ostavio duboki trag na bh. karikaturu, gdje je naročito stekao popularnost crtanjem karikatura sa motivima Zimskih olimpijskih igara održanih u Sarajevu daleke 1984. godine. Satira je prisutna i u stalnim predstavama koje organiziraju razni glumci u BiH ili ljudi koji su njeni državljani ali imaju dvije ili više adresa stanovanja. Tako recimo postoje predstave „Ja mahalac“ glumca Dragana Marinkovića – Mace ili predstava sličnog imena koja je rađena u

¹⁰⁹<https://www.youtube.com/channel/UCO4hAibbEHI-bPeIdyMQv5Q/featured> (datum pristupa: 05.05.2020.)

¹¹⁰<https://www.youtube.com/watch?v=XtzU9xmYTow>, (datum pristupa: 05.05.2020.)

skladu sa knjigom autorice Indire Kučuk Sorguč, pod nazivom „Ja, mahalusa“. Sve te predstave se mogu pronaći na platformi youtube čime su one postale dijelom masovnih medija, jer masovni auditorijumi, bez odlaska na predstavu, u toplini svoga domu mogu pogledati te umjetničke performanse. U bosanskohercegovačkom regionu, važno je spomenuti i velike projekte poput Dnevnjaka iz Srbije. Naime, u Srbiji, tačnije u Novom Sadu postoji ekipa okupljena u projekt zvan Dnevniak – humoristična emisija koja je za cilj imala prikazati srbijansku stvarnost, čudno uređene društvene vrijednosti i političke nelogičnosti, konzumiranje opijata, odnosa prema prosijacima itd. Dnevniak je prikazivao i život mladih ljudi ovog vremena, način njihovog ponašanja ali i ono što cijene. Vrlo često su ukazivali na određene društvene probleme, pa su tako svojim skečevima nastojali prikazati kako je u njihovoj državi došlo do pojave „švercera azilanata“ ili kako političar otvara nepostojeći most. U svojim šalama vrlo često su koristili jezik ulice, gdje su psovali, vrijeđali, ismijavali. Prikazali su dosta društvenih problema, ali upravo taj način korištenja standardnog vokabulara koji je obogaćen velikom količinom psovki je uzrokovao njihovom zabranom. Nisu naišli ni na kvalitetniji ili bolji odnos vlasti spram njihovih šala, tako da je dnevniak projekt koji povremeno izrađuje vide uretke i objavljuje, ali kao što je već rečeno, dosta rjeđe nego ranije (gotovo svakih 5 ili 6 mjeseci). Danas više surađuju sa drugim subjektima, čime se dnevniak kao takav isključuje i pretvara u neku drugu emisiju, najčešće prikazivanu na youtube kanalu Dnevniak. Među najpoznatije šaljivdžije današnjice, a koji živi na prostoru bivše Jugoslavije, tačnije u Srbiji jeste i Zoran Kesić. Čovjek koji je već ranije spomenut, ali bez kojega ova lista ne bi bila kompletna. Zoran Kesic i njegova emisija 24. minuta je vrlo specifična, prije svega što isključivo obrađuje sve teme koje se plasiraju kao lažne u drugim medijima, ismijava i prikazuje u šaljivom tonu tužne odluke i razmišljanja, akcije i djelovanja srbijanskih političara. Kada je dugogodišnja srbijanska vlast odlučila da Kesića ubaci u okrilje opozicije koja tamo postoji, on nije nasjedao na takve trikove. U svojim emisijama nikada nije kritikovao samo vlast, već i opoziciju, pa se znalo desiti da on na satiričan naziv proziva nekog od opozicionara kada bi oni uradili nešto što nije adekvatno. Vrlo često je npr. hvalio Sergeja Trifunovića no nakon jednog njegovog „ispada“ odlučio je i njega kritizirati i na taj način ostaviti dojam da su on i njegova ekipa u sklopu 24. minuta istinska slobodna medijska kuća, koja prenosi vijesti drugih medija i „raskrinkava“ njihove malverzacije, iznesene neistine i slično, i to na vrlo zanimljiv, njemu svojstven i satiričan način. Obzirom da je postajao sve popularniji, Zoran Kesić ima i svoju predstavu koja je putovala gotovo u svaku republiku u okolini Srbije, a on je svojim šalama i satiričnim komentarima, ne samo srbijanskih već i drugih političara (u zavisnosti od zemlje u koju ide) nasmiyajvao publiku.

Danas je njegova medijska kuća ili preciznije rečeno njegova emisija, jedna od rijetkih koja ukazuje na sve društvene nepravilnosti i pogrešne akcije političara, ekonomske malverzacije itd. i to na specifičan satiričan i humorističan način. Među najpoznatijim segmentima emisije je i dio nevjerovatnog naziva „Šta radite bre to i šta ste to reli vi bre“¹¹¹ koja je prolazila u zavisnosti od tema i određene promjene. Poslije Srbije, možemo spomenuti i susjednu hrvatsku koja je također ispunjena satiričarima. Među poznatijim satiričarima zasigurno su Miroslav Krleža, Silvije Strahimir Kranjčević, A. G. Matoš i drugi. Ali u suvremenom periodu, među najpoznatije satiričare zasigurno možemo ubrojati Željka Pervana i njegovu, već sada legendarnu Večernju školu. Kroz taj show, Željko je kao i svi ostali sa ovih prostora, prikazivao društvenu realnost, nastojao je ukazati na pogrešne vrijednosti koje vladaju u društvu, nastojao je ukazati na čudne državne odluke, na teške životne situacije građana. Njegovi „učenici“ su predstavljali sami za sebe priču, i možemo reći da su bili otjelovljenja „običnih hrvatskih građana“ sa različitim problemima koji su mučili i u javi same građane, gdje su oni nastojali sublimirati čežnje i probleme stanovništva kroz emisiju, kako bi ukazali ljudima da ih netko razumije. Primjenom satire i humora, dospijevali su do svih slojeva društva, pričali su svima i nastojali su svima ukazati na „omaške“ državnog vrha ili drugih državnih organa odnosno institucija. Pored ove emisije, najbolje primjer čudnih puteva društvene zbilje u Hrvatskoj zasigurno je serija Naša mala klinika, bosanca Branka Đurića –Đure (inače člana prvobitne ekipe TLN). U ovoj seriji su prikazivali tim liječnika različitih usmjerenja koji su svaki na svoj način uviđali probleme sa kojima e klinika redovno nalazila, ali su i na svoje načine nastojali riješiti razne unutrašnje probleme te probleme pacijenata. Među zapaženim ulogama jeste „šefica“ klinike koja je u potpunosti bila opterećena financijama, te se na taj način nastojalo ukazati na opterećenost administracije klinike na financije, a dosta manje na same odnose unutar ljekarskog osoblja. U ovoj seriji je o postojao lik vječitoga pacijenta, koji je uvijek nastojao da ostane bolestan, koji je vječito ljenčario i nije imao posao. Taj lik je predstavlja čovjeka koji nema nikake želje za napretkom, osoba koja ne želi da radi i da se muči, a ležanje u bolnici ili u zatvoru je jedino rješenje, jer će uvijek biti hrane i uvijek će imati krov nad glavom. Općenito možemo reći kako je društveno politička situacija na ovim prostorima (a samim time i u BiH) oduvijek bila plodno tlo za satiru, humor ili šalu. U vremenima kada je to bilpo znatno teže zbog političog sistema, kakav je to socijalizam, TLN su najbolje prikazivali društveno političke probleme na upravo taj, satirični i humoristični način. Upravo iz toga razloga i zbog njihovih prognostičkih

¹¹¹<https://www.youtube.com/watch?v=GgD86XYHc0> (datum pristupa: 11.5.2020.)

skečeva, ali i zbog utjecaja ne samo na tadašnje već i današnje generacije, TLN zaslužuje i posebno mjesto u proučavanju satire u mas medijima, odnosno u proćavanju utjecaja satire na recipijente.

6. *New primitives* – *Novi primitivizam*

Da bi uvidjeli značaj satire, u daljnjem toku rada bit će objašnjen početak Top liste nadrealista, njihove preteče ali i cjelokupni pokret koji je bio dominantan u 1980-im godinama dvadesetog vijeka u Sarajevu. Slobodno se može reći da su, iz današnje perspektive, skečevi Top liste nadrealista bili proročanski, gotovo pa dosljedno precizni za određene događaje koji će uslijediti netom nakon posljednje sezone istih, odnosno one sezone iz 1991. Važno je reći da je u velikom ideja TLN-a bila osmišljena u okviru Novog primitivizma. Šta je u doba socijalizma značio pokret Novog primitivizma? Mnogi će reći da je to pokret koji je bio izuzetno značajan za Sarajevo ali i Jugoslaviju tokom pretposljednje decenije 20. vijeka, ma da „novoprimitivno zevzećenje desetak genijalaca porijeklom sa Koševa je, počevši u radio-emisiji »Primus«, stiglo na male ekrane i u oseki domaćeg humora, uzdrvalo javnost u tolikoj mjeri da se između hvalospjeva i oštarih komentara u kojima je preovladavalo mišljenje da ih treba zakonom zabraniti, učinilo prepad na male ekrane.“¹¹²Začetnik Novog primitivizma se smatra Elvis J. Kurtović, odnosno tako u svojoj knjizi navodi Janković, dok kroz određene emisije se tu uvodi Malcom Muharem (kao menadžer Elvis J. Kurtovića). Postoji i jedan snimak u kojem se međusobno „svađaju“ Elvis i Nele (Nenad Janković) o tome ko je „kriv“ za nastanak kulnog, izvorno sarajevskog, „čaršijskog“ rok pokreta.¹¹³Dakle, ovaj pokret je zaista donio svježinu i energiju na tada poprilično „tešku“ medijsku scenu BiH (ali i Jugoslavije) zbog smrti doživotnog predsjednika SFRJ Josipa Broza Tita i gotovo trenutnih problema koji su uslijedili nakon njegove smrti. Inače, Novi primitivizam nije bio kulturni, već subkulturni pokret. Prije svega, znamo da subkulutra nastaje od riječ „sub“ koja se može prevesti kao i „pod“, pa bi nastala riječ podkultura, i naravno, sastoji se od riječi kultura. Novi primitivizam je subkulturni pokret Novog vala, pto u suštini pokazuje da je ovo nešto autohtono, nešto što su mogli osmisliti samo određeni ljudi u određenom mjestu, oni ljudi koji su taj „pravac“ mogli slijediti i bez jasnih pravila i uputstava. Novi val je „kategorija popularne muzika koja se širila od kasnih 1970-tih i ranih 1980-tih godina.“¹¹⁴ Cilj Novog vala je bio da se suprotstave tada „jako“

¹¹²Naši dani, 29.09.1989.

¹¹³<https://www.youtube.com/watch?v=FinfY2ECVhg&t=22s> (datum pristupa 20.05.2020.)

¹¹⁴<https://www.britannica.com/art/new-wave-music>, (datum pristupa: 13.05.2020.)

punk muzici i kulturi koja se bavila nekim političkim temama, čiji je način kreiranja muzike bio, uslovno rečeno, sirov, ograničen itd. Naravno, kao alternativu Novi val je nudio rock 'n' roll muziku, odnosno kao alternativu za punk grupe kao što su npr. Ramones, Clash, Black Flag i ostale, nudili su rok izvođače kao što su npr. Blondies, Big in Japan, Eurythmics i druge. Naravno, ovaj pokret nije zaobišao muzički liberalnu (u određenoj mjeri) socijalističku Jugoslaviju. U to vrijeme pojavljuje se kao novovalni bendovi Azra, Električni orgazam, Šarlo akrobata, Bijelo dugme se mijenja iz korjena, te se za razliku od svojih standardnih kompozicija počinju baviti novovalnom muzikom. U jeku tih promjena u svijetu muzike, a samim time i u jeku kulturnih promjena, ovaj vid izražavanja dolazi do svog cvjetanja. Možemo reći da je Azra, odnosno njen frontmen Branimir „Johnny“ Štulić, uspio da „provuče“ pjesme kojima kritikuje društveno uređenje i norme, kao i sam sistem, što se do tada činilo nestvarnim, gotovo pa nemogućim. Naspram tih grupa, javila se i jedna posve drukčija ideja koju su predvodili ljudi u pokretu Neue Slowenische Kunst čiji je najočitiji najbolji predstavnik Laibach (inače ime grupe je zapravo njemački naziv za Ljubljanku). Taj pokret je predstavljao ekstremno krilo želja i pretenzija Slovenaca na slovenštinu, preciznije rečeno javlja se pretenzija na sve što je slovensko. Oni su bili orijentirani ka težnji za političke promjene, borili su se protiv totalitarizma,¹¹⁵ oni su vrlo često predstavljali sebe i kao dio političkog spektra desnice, nekada i ekstremnog nacionalizma. Za to vrijeme, u glavnom gradu SR BiH, Sarajevu, ekipa mladih entuzijasta, koji su dobijali svi odreda, jedinstvene nadimke ili pseudonime, a u kojoj su bili Nenad Janković (dr. Nele Karajlić), Zenit Đozić (Fu-Do), Branko Đurić (Đuro), Zlatko Arslanagić (Zlaja), Dražen Ričl (Zijo, Para), Mirko Srđić (Elvis J. Kurtović), Davor Sučić (Sejo Sexon), Boris Šiber (Šibi) i Goran Petranović (Rizo), Dražen Janković (Drale) nalaze se samome početku kreiranja vlastitog pokreta. Kasnije, u toku nekoliko narednih godina, a s obzirom na pogibiju Dražena Ričla (poginuo zajedno sa basistom iz Crvene Jabuke, Aljošom Buhom, u saobraćajnoj nesreći koja se dogodila na putu prema Mostaru u mjestu Jablanica 1986. godine) i zbog drugih okolnosti (odlazak nekih od članova, reorganizacija grupa i njenih članova), ekipi su se pridružili Darko Ostojčić (Ogi), Jadranko Džihan (Dado), Emir Kusturica (Kusta), Davor Dujmović (Perhan). Sva pobrojana imena, u periodu i epizodama prije agresije (koji je otpočela 1992. u Bosni i Hercegovini, odnosno 1991. u Hrvatskoj) su imali određeni doprinos. Imena su dobijali na osnovu nekih novoprimitivnih fantazija ili čak mješavinom imena svojih susjeda, a imena grupa koje su osnivali su gotovo uvijek nastajala sličnim putevima. Recimo da je ime „Zabranjeno

¹¹⁵Totalitarizam je svojevrsni način ostvarivanja vlasti u kojem se jedna politička stranka (partija) ili jedna ličnost nalazi na čelu (na vlasti u državi) države, gdje imaju mogućnost uplitanja u sve spore društvenog života.

pušenje“ nastalo tako što bi u podrumu „zaborav“ u ulici Fuad Midžić, majka Nenada Jankovića rekla kako bi trebali u toj prostroji „zabraniti pušenje“, što je ljudima koji su tu boravili, odnosno Zenitu Đoziću, Nenadu Jankoviću i Davoru Sučiću zvučalo kao savršeno ime. Elvis J. Kurtović & His meteors je također imao specifičan naziv. Prvenstveno, jer je to bilo ime dječaka Elvise, jednog od susjeda, a ime je dobio u vrijeme kada je umrla velika rok zvijezda Elvis Presley. Tada su ga oni zamišljali kao zvijezdu rock 'n' rolla, i tako je u suštini nastalo ime.¹¹⁶Naravno, oni su bili tuženi, i dio koji je bio Elvis Jasmina Kurtović je promijenjen u Elvis J. Kurtović.U ovome radu se neće obrađivati period ratne Top liste nadrealista u kojoj su učestvovali Mirko Srdić (Elvis J. Kurtović), Davor Sučić (Sejo Sexon), Almir Čehajić (Batko) i drugi. Dakle, Sarajevo sa početka osamdesetih godina dvadesetog vijeka je imalo jedinstven odgovor na Novi val, u obliku Novo primitivizma. Pokret je njegovao priče o „običnim“ ljudima, iznosili su njihove živote i dogodovštine u svojim pjesmama, prikazivali su njihove životne priče, i makar na trenutak se čovjek u Sarajevu, ali i u Bosni i Hercegovini te Jugoslaviji, mogao osjećati posebnim, jer su, kroz pjesme kao što su „Pišonja i Žuga“, „Ibro dirka“, „Baščaršy hanumen“, „Kad se babo vrati kući pijan“¹¹⁷ pričali priče ljudi iz „raje“, iz njihovog životnog okruženja, koji su imali čudne životne puteve, prikazivali su probleme osnovne društva to jeste porodice, životni put muškaraca i žena, pričali su priče i život ljudi iz ruralnih sredina kadabi došli u urbanu sredinu, što se može vidjeti u pjesmi „Brut“.¹¹⁸Novi primitivizam je, prema riječima Gorana Petranovića Rize u emisiji Rokovnik¹¹⁹ rekao kako (je) „u svijetu je Novi romantizam, a kod nas Novi primitivizam“, dok u istoj emisiji Nenad Janković govori kako je taj naziv nastao iz šale. Za razliku od slovenačkog pokreta, „Novi primitivizam nikada nije imao jasan razvojni medijski put.“¹²⁰ Također, Janković dodaje i „da smo imali organizaciju ka što je ima Noje sloveniše kunst, sada bismo bili dio stalne postavke u MOMU.“¹²¹ U emisiji „Muzička industrija“ Janković ima zanimljivo opažanje i govori daje Novi primitivizam je bio poseban ali sa lošom organizacijom¹²². U suštini, Novi primitivizam nije bio rok odgovor na Novi val, već je to bio rok (rock) sa dodatkom duha Baščaršije¹²³ što je u svojoj koheziji davalo jednu posebnu, jedinstvenu i upečatljivu notu, koja će postati nota bene, inače, veoma jake muzičke scene

¹¹⁶Što potvrđuje Mirko Srdić u snimku, <https://www.youtube.com/watch?v=63GoG1B01nc> (datum pristupa: 08.06.2020.)

¹¹⁸Navedene pjesme su bile dio reportoara grupe Zabranjeno pušenje i Elvis J. Kurtović & His meteors.

¹¹⁹<https://www.youtube.com/watch?v=wwSr7CGwAIE> (datum pristupa: 18.05.2020.)

¹²⁰Janković, N. (1964): Fajront u Sarajevu, Laguna, Beograd, str. 115

¹²¹Isto, str. 115.

¹²²<https://www.youtube.com/watch?v=tc23uxWbFPM> (datum pristupa: 20.05.2020.)

¹²³Baščaršija je u osmanskom periodu predstavljala politički, kulturni, ekonomski i društveni dio Sarajeva.

Sarajeva i Bosne i Hercegovine. Pokret je odisao duhovitošću, satikom, ali su nastojali da upotrebom tih formi izričaja, prikazati kakva je to društvena situacija u Sarajevu, Bosni i Hercegovini i naposljetku u tadašnjoj SFRJ. U početku su se samo bavili Sarajevom (obzirom da im je to mjesto prebivališta, ali i gotovo svima mjesto odrastanja) i njegovim problemima u društvenom, kulturnom i političkom životu. Jedno od dobrih zapažanja i zaključaka koji se pojavljuju u „Muzičkoj industriji“ u epizodi 14. koja govori o novom primitivizmu kako (im) „Muzika im nije bila jedina forma izražavanja. Elektronski mediji prvo radio, a kasnije i televizija bili su njihov promotivni poligon i sredstvo da pošalju poruku.“¹²⁴ Ljudi iz ovog pokreta su prvi na ovim prostorima u svoju muziku, a kasnije radio i TV skečeve ubacili jezik ulice, odnosno sarajevski lokalizam, što je bio veliki pomak prema sporazumijevanju sa svojim recipijentima (makar onim „lokalcima“ iz Sarajeva). U tom trenutku kako u istoj emisiji (Muzička industrija) navodi Boro Kontić,¹²⁵ jezik Sarajeva postaje politički problem. Kao vrhunac pokreta javljaju se dvije grupe Zabranjeno pušenje i Elvis J. Kurtović & his meteors, segment radio emisije PRIMUS (koja je trajao svega 15 minuta i to subotom) i Top lista nadrealista, njihova TV emisija. Dok u mnogim socijalističkim državama koje su postojale u tom historijskom razdoblju, nije postojao pank ili rok, u Jugoslaviji je to bilo moguće i kako kaže Davor Sučić (Sejo Sexon) „to je bio režim koji je forsirao i gurao rokenrol, koji je investirao u instrumente, u domove kulture, u velike festivale omladine, a ustvari rokenrol kao medij kroz koji je omladina govorila, se ustvari obračunavao sa tim režimom...“¹²⁶ najbolje govori u kakvoj situaciji je bio ex-yu rock and roll. Naravno, postojao je odbor koji je provjeravao tekstove, i one u kojima bi naišli na neku riječ ili strofu koja je govorila kontra socijalističke politike, koja je bila protiv bratstva i jedinstva, Josip Broza Tita, partije ili protiv države imali su dvije opcije: ili da se šundira (to jeste povećala cijena ploče za otprilike 30%) ili da se izmijeni taj dio (najčešće je do toga dolazilo ukoliko je neko u odboru poznao izvođače ili su na to upozoravale tada izdavačke kuće). Novi primitivizam, tačnije grupa Zabranjeno pušenje je svoje pjesme počinjala sa uvodnom muzikom iz filma „Das ist Walter“, što dosta govori o samoj grupi i ideji njihovog bivstovanja, njihovog pokreta i ideala.

¹²⁴<https://www.youtube.com/watch?v=tc23uxWbFPM> (datum pristupa: 20.05.2020.)

¹²⁵Boro Kontić je bosanskohercegovački novinar, nekadašnji urednik Omladinskog programa Radio Sarajeva, urednik RTVBiH, Mediacentra, predsjednik Nezavisne unije novinara Bosne i Hercegovine, ali je imao druge uloge i funkcije u raznim područjima novinarstva. Autor je dokumentarca: „Godine koje su pojeli lavovi“.

¹²⁶<https://www.youtube.com/watch?v=tc23uxWbFPM> (datum pristupa: 20.05.2020.)

Slika 3: Zabranjeno pušenje

Slika 1: Novi primitivizam¹²⁷

6.1.1. Nestanak novog primitivizma

Novi primitivizam su njegovi kreatori pokušali „ugasiti“. Tačnije, „pokret smo ukinuli odamdeset sedme, plašeći se da će a ljudi shvatiti ozbiljno i time ga uvrstiti u neki od kataloga moderne umjetnosti.“¹²⁸ Nisu željeli ni završiti u enciklopedijama, ali kako Janković kaže „nažalost, nismo uspjeli. Industrija nas je pobijedila. Strapala nas je u enciklopediju.“¹²⁹ Zaista je bilo tako i naizgled je njihova „borba“ izgubljena. Više od 30 godina poslije, postoje brojne emisije i internet enciklopedije koje govore i pokretu Novog primitivizma, koji govore u njegovim manama i vrlinama. U istoj knjizi, Janković kaže „nažalost, zakasnili smo: pred sam rat napravljena je i izložba o Novom primitivizmu u jednoj od eminentnijih sarajevskih galerija, te je Novi primitivizam, postavši sam sebi negacija, ušao pod okrilje institucija.“¹³⁰ Dakle, pokret koji se „borio“ protiv industrije od početka, protiv nepravde, protiv netrpeljivosti, a o tome kakav je bio, najbolje svjedoče i neke od izreka. Kako Janković navodi, „hiljade je izreka vezano za ovaj pokret. Novi primitivizam se bavio sentecama, te je kao takav bio preteča tviteru.“¹³¹ Neke od tih „izreka“, tih sentenci jesu: „Ako je historija majka života, fudbal njegovo ogledalo. Tuđe nećemo svoje nemamo“¹³² Svojevrnsni skeč su organizirali i 1987. godine kada su organizirali „Ukidajući plenum Novog primitivizma“¹³³ u kojem su satirično prikazivali mnoge druge plenuma, političke skupove i govore, gdje su, redajući se za govornicom opraštali od svog pokreta, a plenumom je predsjedao Dr. Nele Karajlić. U ovom snimku Nele Karajlić na „pitanje“ o ukidanju Novog primitivizma i kakva je situacija u bendu odgovara „mislim da je to bila historijska nužnost, ali nije pokolebala članove moga sastava“¹³⁴, gdje se zaista vidi stav kreatora pokreta o istome, ali i sav šarm,

¹²⁷Slike preuzete sa <https://www.etratika.net/magazin/9296/foto-novi-primitivizam-na-nacin-zabranjenog-pusenja/> (datum pristupa: 20.05.2020.)

¹²⁸Janković, N. (1964): Fajront u Sarajevu, Laguna, Beograd, str. 115-116.

¹²⁹Isto, str. 116.

¹³⁰Isto, str. 116.

¹³¹Janković, N. (1964): Fajront u Sarajevu, Laguna, Beograd, str. 116.

¹³²Isto, str. 116.

¹³³<https://www.youtube.com/watch?v=Zd7ZxJslL48> (datum pristupa: 01.06.2020.)

¹³⁴Isto, (datum pristupa: 01.06.2020.)

humor i satira tih ljudi, nekog prošlog vremena. U istom snimku se može čuti šala na račun Neue slowenische kunst, kojeg oni zovi Novi kolektivni primitivizam koji su „dali idejno rješenje za ovaj plakat.“ To je bila šala na račun ljudi koji su kreirali i plakat za posljednju jugoslovensku štafetu, u kojoj su iskoristili propagandni plakat Nacista u Njemačkoj, te preradom napravili jugoslovensku verziju, koja je na kraju dovela do skandala ali i prestanka „trčanja štafete“ održavane svake godine na dan mladosti 25. maja, čime su još jednom pokazali koliko su bili svjesni i koliko su obraćali pažnje na mnoge pojave koje su mučile jugoslovensko društvo.

6.2.1 Afera „crk'o maršal“

Kao negativna etiketa tog pokreta i Top liste nadrealista, dogodila se jedna „afera“ na koncertu grupe Zabranjeno pušenje, a koja je „klasični“ primjer tadašnje situacije u državi, koja se negativno odrazila, i pored toga što se dogodila rock grupi, djelovala je i na Top listu nadrealista i pokret „Novi primitivizam“. Ovaj dio se tiče afere „crk'o maršal“ gdje je na koncertu u Rijeci (Hrvatska), frontmen grupe Zabranjeno pušenje, Nele Karajlić, na prestanak rada pojačala za vrijeme koncerta rekao „crk'o maršal“. Vrijedi istaknuti kako ta afera nije odmah postala „vruća tema“ u Jugolsaviji, već tek nekoliko mjeseci kasnije, kada su članovi benda pozvani na ispitivanje u tadašnju miliciju, a bend je nestao iz javnog prostora, a prekinuto je i emitiranje Top liste nadrealista. To je zaustavilo kreativni rad ljudi okuljenih oko projekta Top liste nadrealista ali i Zabranjenog pušenja, što ni u kom slučaju nije zaustavilo kreiranje novog (tada drugog albuma grupe), ali uz poteškoću pronalaska izdavača, dok je grupa Elvis J. Kurtović do svoga raspada odlaskom Dražena Ričla (1985) funkcionirala neometano.

6.2.2. PRIMUS i Top lista nadrealista

Mnoga istraživanja, tačnije mnogi dokumentarci kao i suvremene enciklopedije u pokret Novog primitivizma ubrajaju i grupe Bombaj Štampu, Plavi orkestar i Crvena jabuku. O tim grupama, tačnije o njihovim pjesmama će se trebati posvetiti posebna pažnja, a obrađivat će se pjesme koje predstavljaju neke osnova sa očitim „potpisom“ tog pokreta. Kao najočitiiji, najprimjetniji i najutjecajniji produkt pokreta svakako je početak serijala *Top liste nadrealista*. Njihova priča datira još od 1980-te kada se počeli da se bave kreiranjem skečeva, prvenstveno se misli na period prije pojave na TV-u, odnosno na period proveden na radiju. Put do toga ideala bio je dug i potežak, a prva osoba koja ih je prepoznala kao potencijal, zbog svojih muzičkih i „scenskih“ nastupa u Domu mladih na Skenderiji u Sarajevu, bio je tada mladi urednik na Radio Sarajevu, *Boro Kontić*, koji ih je pozvao da dođu na radio kako

bi učestvovali u jutarnjem programu tadašnjeg Radio Sarajeva, tačnije u emisiji *Primus (Priča i muzika subotom)*. Vijest o pozivu na radio, prenio je Zenit Đozić, koji je rekao „Mi“, kaže Zenit, „treba da radimo petnaest minuta tog programa, subotom od deset i petnaest do pola jedanaest.“¹³⁵ Tako je i bilo, uz određene „upitnike“ koje je postavljao Nenad Janković, pojaviše se u studiju, a ostalo je postalo historija. Prvi *primusovci* su bili *Zenit Đozić, Goran Petranović – Rizo* iz grupe *Elvis J. Kurtović & Hise meteors, Zlatan Arslanagić – Zlaja, Saša Kontić* koji je ranije surađivao u prvom bendu *Zlaje* imena *Ozbiljno pitanje*, a u ekipi su još bili *Roki i Nenad Janković*. Mlađahna grupa mladića, koji su, prema pisanjima Neleta Karajlića bili za početak stidljivi i bez nekog plana. U stvari, prema rijelima učesnika, htjeli su napraviti takvu prvu epizodu, da kada bi ušli u studio glumili bi kako preotimaju mikrofon, zauzimaju radio stanicu i zatočavaju voditelja, tražeći određene promjene,¹³⁶ na taj način nastojeći privući pozornost tadašnjeg stanovništva Sarajeva. Čovjek koji je bio skeptičan, bzirom da ljudi u ta doba spavaju je bio vrlo značajan i za prve epizone na Primusu. Kako su nastajli skečevi i Primusa i Nadrealista? Vrlo jednostavno, podijele uloge i počnu snimati. Tekst i ideje su gotovo imali u krvi, sa tim što su, ipak za nadrealiste kasnije imali i ideje ranije nastale u njihovim domovima ili u životnoj okolini, momentu i življenja, historijskom trenutku itd., samo što su morali tekstove osmišljati detaljnije. Prva emisija Primusa se odigravala na Dan pobjede nad fašizmom ili na Dan europe, 09. maja 1981. godine. Na iduće snimanje, nisu došli Saša Kontić – Konta (iz određenih razloga koje je naveo u svojoj knjizi Nenad Janković) i Roki, dok su se pojavili Boriš Šiber – Šibi i Dražen Ričl – Para ili Zijo. Kada su razvili koncept emisije, javile su se „dvije frakcije“ koje su postojale samo u njihovim ulogama za vrijeme emisija, odnosno pojavile su se zapravo dvije „raje“, jedna je bila *Kemina* a druga *Haretova*. Emisije su na primjer počinjale, tako što bi prvo rekli da se sluša radio Kemina raja, zatim bi sulijedila himna: „*Evo mene, evo mene i zovem se Kemo, evo mene i zovem se Kemo, ima l' koga da bi ga izlemo, da bi ga izlem'o.*“¹³⁷ Nakon himne bi krenuli sa vijestima, prvo onim unutrašnje - političkim (gdje bi pričali o ljubavnim krađama među „*rajom*“), zatim spoljno - politička tema (tuča između dvije „raje“), iz sporta nisu imali ništa (osim što je Nenad Janković „pljunuo“), dok su za vrijeme rekli da je ružno. Sa druge strane, postoji naravno i Haretova raja, koja ima svoj drukčji pristup. Prvo, oni u ovoj epizodi govore kako se njihova „muzička emisija“ zove „*Haretova djeca su vojska najjača.*“ Nakon

¹³⁵Janković, N. (2014): Fajront u Sarajevu, Laguna, Beograd, str. 94.

¹³⁶Promjene koje su tražene se mogu pronaći u knjizi Janković, N. (1964): Fajront u Sarajevu, Laguna, Beograd, na stranici 95.

¹³⁷<https://www.youtube.com/watch?v=B6kTF4clyOw> (datum pristupa 04.06.2020.)

toga, naravno slijedi *himna Haretove raje*: „*Mi smo prava, mi smo prava Haretova raja. Mi smo prava haretova raja, Kemina raja boji se Hareta boji se belaja. Kemina raja, boji se hareta boji se belaja.*“¹³⁸ Poslije slijede iste rubrike, samo sa obrnutim situacijama, odnosno, ako je vrijeme kod Kemine raje bilo ružno kod Haretove će biti „pravo lijepo“. U ovome kratkom prezentiranju početka, jasno je da su se koristili sarajevskim lokalizmom i žargonom, jer recimo, koriste riječ *belaj*, koja bi označavala određeni problema drugim ljudima ili sa zakonom. Zatim su kreirali igranu dramu „*Bata brani u Sarajevu*“ u kojem su određeni ljudi krali materijal sa dvorane Zetra (Juan Antonio Samarnch) u Sarajevu, a glavni junak je Bata koji je heroj sa obje ruke (desna ruka Zis, a lijeva ruka je Brzi). Ovo je klasični primjer kako su oni na svoj način obradili kulturni film „*Valter brani Sarajevo*.“ U ovoj priči su se borili protiv čovjeka koji je želio da se Olimpijada 1984. održi u Insbrucku a ne u Sarajevu. Nadasve, u Primusu su imali i dosta ideje o tome kako pripremiti ekonomsko-propagandne poruke (EPP) gdje su izmišljali svoje reklame za izmišljenje firme, fabrike itd. Možda je najzanimljivija reklama u kojoj kažu „ukoliko ste poetska duša i želite da se ubijete, a imate taj peh što ste živi, zdravi i sretni. (Pucanj). Pištolji „Majakovski“ Sanski Most.“¹³⁹ Ovdje se kroz „ekonomsko-propagandne poruke“ može primijetiti humor koji su posjedovali ljudi okupljeni u toj radio emisiji. Kad je bila ovako zanimljiva preteča, kakva je onda bila sama Top lista nadrealista, kao krajnji domet i produkt pokreta? Prije svega, taj naziv Top lista nadrealista je već postojala. Kako Janković naovodi „ime smo naslijedili od nekoga ko je tu rubriku radio prije nas, neki nama nepoznat čovjek je taj poluidiotki naziv zvučao besprijevano.“¹⁴⁰ Jasno je, prema pisanjima Jankovića, kako sebe prvi „nadrealisti“ nisu smatrali istim. Nisu se pronalazili u tom nazivu. Također kaže „nismo ga mogli mijenjati, iako nam je to bila želja.“¹⁴¹ Dakle, nadrealisti svoj smisao nisu pronalazili u emisiji na TV-u naziva Top lista nadrealista. Može se reći kako su raznolike emisije u Jugoslaviji predstavljale ono *što mediji serviraju a recipijenti se naviknu*, tako je na TV-u, baš poput tada neprikosnovenog *Dnevnika*, postade glavna stvar zbog koje se okupljaju mnoge generacije pred televizijskim aparatom da bi gledali novu epizodu *Top liste* emitovane na tadašnjoj republičkoj televiziji u BiH, Televiziji Sarajevo. To što se događalo u Jugoslaviji nije krasilo isključivo socijalističke ili komunističke zemlje, to je bio „ukras“ svih masovnih medija političkog „zapada“ i političkog „istoka“, ali i politike „nesvrstanosti“, u zavisnosti od razvijenosti zemalja. Ono što je krasilo nadrealiste u prvoj sezoni jeste sarajevski duh, govor „*čaršije*“, prikaz života čovjeka koji živi

¹³⁸Isto, datum pristupa 04.06.2020.

¹³⁹Isto, datum pristupa 08.06.2020.

¹⁴⁰Janković, N. (2014): *Fajront u Sarajevu*, Laguna, Beograd, str. 94.

¹⁴¹Isto, str. 94.

u socijalističkom društvu, odnosno u multikulturalnom i višenacionalnom društvu. Tako u jednoj od epizoda iz prve sezone, tačnije onoj jedanaestoj, Nenad Janković govori kako su oni dobili stan (članovi Nadrealista) u sarajevskom naselju Breka, naglašavajući kako je ona mnogo bolja od naselja Ciglane. Zatim se direktno obraća gledateljima govoreći „mislim, vi to svi u Jugi razumijete. Svaki grad ima svoju Breku i svoje Ciglane.“¹⁴² Ovo je bila, prema riječima u emisiji, posljednja iz prve sezone. U prvoj sezoni su učestvovali: Nenad Janković, Dražen Ričl, Zenit Đozić, Boris Šiber, Zlatan Arslanagić. Među najveće hitove ubrajaju se „Sejo i Seada“ u kojoj prave satiru na račun sarajevskih nogometnih klubova Sarajevo i Željezničar, gdje govore o zabranjenoj ljubavi između Seje (ljubitelja Sarajeva) i Seade (ljubiteljke Željezničara). Postoji i sekvenca u koja je „serija dobila tri Oskara: za druželjubivost, za špicu i za spoljne efekte.“ Što se može čuti u epizodi jedan. Riječ je o „seriji“ naziva „Burek u svemiru“. Kroz cjelokupnu sezonu razgovaraju i prave skečeve u kojima se priča o Sarajevu, sarajevskoj zbilji, dešavanjima u samome gradu. U potpunosti koriste lokalizme i žargonizme koji koriste svi „obični“ ljudi ovoga grada, vrlo često skečevima opisujući i same ljude na koje nailaze u njemu. Spominjao se i „Baščaršijski trougao“ u kojem su nestajale osobne stvari ljudi, a na kraju to nije bio onaj „Bermundski trougao“, jer su ovdje ljudi uvijek navodili šta se tačno dešava i ko stoji iza toga. Među poznatim osobama jeste i reporter Hodajući Udarač, koji je prikazivao koje su to turističke atrakcije Sarajeva, gdje ga je čovjek član jedne turističke agencije, obavijestio o specijalnom „krstarenju vodama Vratnika“. Naravno, u skladu sa situacijama, u gradu Sarajevu je postojala legenda o čovjeku koji je prodao Vijećnicu, a tako i nadrealisti napraviše skeč u kome *sarajlija prodaje Vijećnicu jednom Americancu*, kojeg čuvari, obzirom da je to tada bila Gradska biblioteka, odnosno Nacionalna i univerzitetska biblioteka (od 1949. godine – do ta godine je ona bila sjedište gradske administracije). Ovim skečevima su nastojali prikazati sve „zagonetke“ koje je Sarajevo davalo, nastojali su prikazati sve ljude kojima je ono variralo, sve događaje koje su ga opisivali. Odnosno, onu su nastojali na najbolji mogući način ostatku Jugoslavije predstaviti kako je to biti stanovnik Sarajeva, tada najvećeg multikulturalnog grada bivše države. Nakon kraja prve sezone, već iste te godine 1985. dolazi do raspada grupe Elvis J. Kurtović & His meteors, koju napušta Dražen Ričl – Zijo, i zajedno sa kolegom iz prve sezone nadrealista osniva grupu Crvena Jabuka (ime je dobila po tome što je jedan od članova prve „postave“ grupe na prvi sastanak donio crvenu jabuku). Nakon toga, ali i događaj koji su opisani kao afera „crk'o maršal“, dolazi do prekida u kreiranju novih epizoda

¹⁴²<https://www.youtube.com/watch?v=SE9CP8DKVWI> (datum pristupa 08.06.2020.)

nadrealista i njihovog nastavka. Vrlo kvalitetan opis druge sezone, koja je snimljena pet godina poslije, točnije 1989. Godine, daje Buljubašić „Druga sezona koja je počela sa emitovanjem 1989. godine imala je izmijenjen koncept.“¹⁴³ Naravno, kao što je ranije rečeno, zbog pogibije Dražena Ričla Pare, TLN za razliku od prve sezone napušta Zlatan Arslanagić – Zlaja a stalnoj postavi se priključuju Ognjen Ostojić – Ogi, Jadranko Džihan – Dado. Treba istaknuti kako su se „u ovoj sezoni Nadrealisti bavili i političkim temama koje su potresale Jugoslaviji, a specifična je bila i odjavna špica, napravljena kao igrice u kojoj članovi ekipe hodaju obučeni u nacionalne nošnje jugoslovenskih naroda.“¹⁴⁴ U ovoj emisiji postojali su i brojni gosti i poznate ličnosti, od profesora sa fakulteta do nagrađivanog režisera, čime su doprinijeli da se prida određeni značaj TLN, koji se, kao što je i rečeno, počeo baviti ozbiljnim političkim temama koje su mučile bivšu Jugoslaviju. Treću sezonu karakteriziraju skečevi o prvoj privatnoj prodavnici oružja i slično (o kojima će kasnije biti više govora – odnosno analizirati će se neki od najboljih skečeva). Nadrealisti su u posljednje dvije sezone „sazreli“, pokazivali su jedan zavidan nivo poznavanja situacije, te su kroz svoje najzanimljivije skečeve naročito posljednje sezone, one iz 1991. Prikazali „stanje uma“ kod građana, te su prikazivali kakva situacija vlada. Ti snimci iz posljednje sezone, iz perspektive današnjice se čine proročanski, jer je recimo skeč o podjeli Sarajeva na istočno i zapadno smješten u 12.11.1995. godine u nevjerovatno bliskom datumu sa Dejtonskim mirovnim sporazumom (a Dejtonski sporazum je potpisan 14.12.1995.). Dakle, nadrealisti su koristeći šalu na razne društvene situacije, kao što su: ismijavanje profesora u studiju, podjela Sarajeva po ulicama (na kraju su godinu poslije počele prve ulične borbe), razne ankete, politički komentatori (koji su gostovali u pravim emisijama i koje niko nije razumio) itd.

7. Metodologija istraživanja (II dio) – empirijsko istraživanje

7.1.1. Analiza rezultata istraživanja

Predmet analize će biti skečevi Top liste nadrealista iz sve tri sezone, kao i određeni tekstovi iz dvije grupe, koje predstavljaju pokret Novog primitivizma u muzičkom prostoru, a to su Elvis J. Kurtović & Hise meteors te Zabranjeno pušenje. Iz ovoga dijela će biti izuzeta analiza skečeva PRIMUS-a, obzirom da dostupni materijal nije kvantitavno dovoljan. Prilikom analize, koristiti ću dvije tehnike, i kvantitativnu i kvalitativnu, obzirom da je to naučna praksa (jer se objema istražuje šta je i kako je rečeno, a kvantitativna analiza

¹⁴³Buljubašić, B., doktorska disertacija, str. 261.

¹⁴⁴Isto, str. 261.

otkriva i koliko je puta rečeno).

7.2.1. Kvantitativna analiza sadržaja

U ovom dijelu, bih napomenuo kako će se analiza bazirati na 9 skečeva i na grafički prikaz pjesama od dvije grupe, a to su Zabranjeno pušenje i Elvis J. Kurtović & His meteors. Treba istaknuti kako su bile tri sezone nadrealista, prva sezona se emitirala i snimala 1984.godine i brojala je 27. Epizoda, sa 8 prekida unutar svake epizode zbog puštanja izvođača narodne muzike. Druga sezona se odigrala 1988, i ta je sezona donijela “kultni status” Top listi nadrealisti, sa tim, kao što je već rečeno, što u ovoj sezoni i narednoj nije bilo nekoliko osoba iz prve sezone, dok su se neke nove osobe pridružile. Treća sezona se snimala tokom 1991.godine, što je postavlja kao posljednju sezonu u kojoj su društvenu i političku satiru prezentirali ljudi koji su napuštali Sarajevo i Bosnu i Hercegovinu, a dok je sami satiru činila bivša Jugoslavija i njeno društvo. Od dvije već pomenute grupe, čije će pjesme biti analizirane, koristiti će se albumi isključivo do 1991. godine, obzirom da je to vremenski okvir u kojem su, već ranije pomenuti ljudi, živjeli i radili zajedno.

Kako bi što jednostavnije prikazali prethodno rečeno, odnosno kako bi što lakše predstavio najosnovnije podatke o TLN, nastojati ću, kroz jednostavnu tabelu to i “slikovito” objasniti.

Tabela 1.

Top lista nadrealista	Sezona	Godina	Broj epuzoda
Top lista nadrealista	Prva (I)	1984	27
Top lista nadrealista II	Druga (II)	1988	27
Top lista nadrealista	Treća (III)	1991	27

U tabeli broj 2. će biti predstavljene grupe Zabranjeni Pušenje i Elvis J. Kurtović & His meteors. U njoj su navedeni datuma osnutka te dvije grupe, čak i ako nisu nikada doživjele „svjetlo dana“ pod tim nazivima, zatim ukupan broj albuma, te naravno prikazani su albumi koji su snimljeni do 1991, jer, vrijedi ponovno istaknuti, rad se bazira na periodu od 1980 – 1991., a i veliki broj učesnika TLN kao i članova TLN od te posljednje godine ne živi u Sarajevu, pa čak ni u BiH.

Tabela 2.

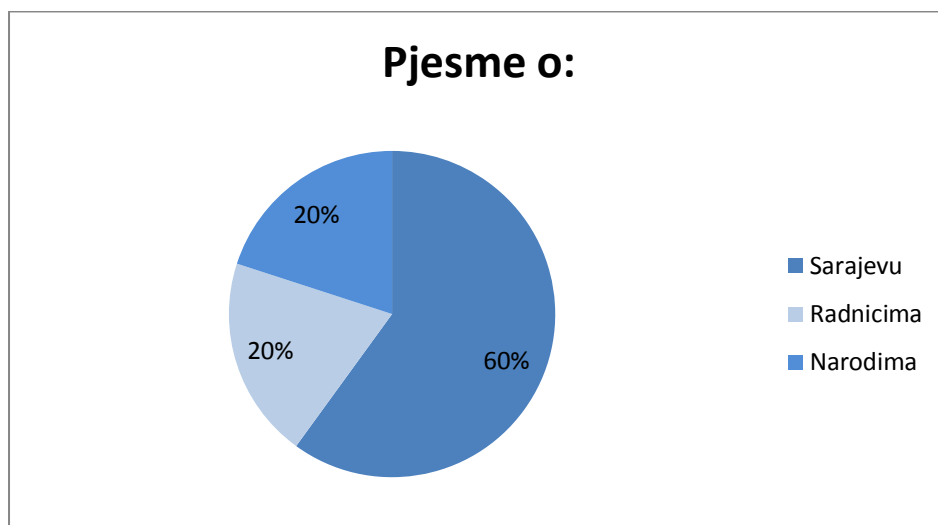
Grupa:	Godina osnutka:	Br. albuma	Albumi do 1991. godine (hronološki):
Zabranjeno Pušenje	1980. (kao "Pseudobluz bend")	11	Das ist Walter, Dok čekaš sabah sa šejtanom, Pozdrav iz zemlje safari, Male price o velikoj ljubavi
Elvis J. Kurtović & His Meteors	1981. (kao Elvis Jasmina Kurtović)	3 + 2 (dvije kompilacije)	Mitovi i legend o kralju Elvisu, Da bog da crk'o rok'n'roll, The wonderfull world of private business

Pjesme sa prvog albuma Zabranjenog pušenja

Nazivi pjesama sa albuma do 1991. Godine, grupe Zabranjeno pušenje u potpuosti odgovaraju mjestu njihova nastanka, obzirom da su pjesme bazirane ili fokusirane na Sarajevo¹⁴⁵. Obzirom da je pokret bio lokalnog karaktera, i prvi album nosi naziv „*Das ist Walter*“. Da bih to potvrdio, iskoristit ću jedan jednostavni grafikon.

¹⁴⁵Pjesme koju su ubrojane u Sarajevu ne moraju spominjati ime grada. U njima se može pjevati o nekim ljudima iz pojedinih ulica Sarajeva ili su se našle u toj kategoriji zbog izjava u raznim emisijama, svjedočanstvima u medijima ili knjigama i slično. Isto je i sa drugim kategorijama – pjesme su svrstavane na osnovu samih riječi unutar njih ili drugih, već navedenih svjedočanstava iz emisija, intervjua ili knjiga.

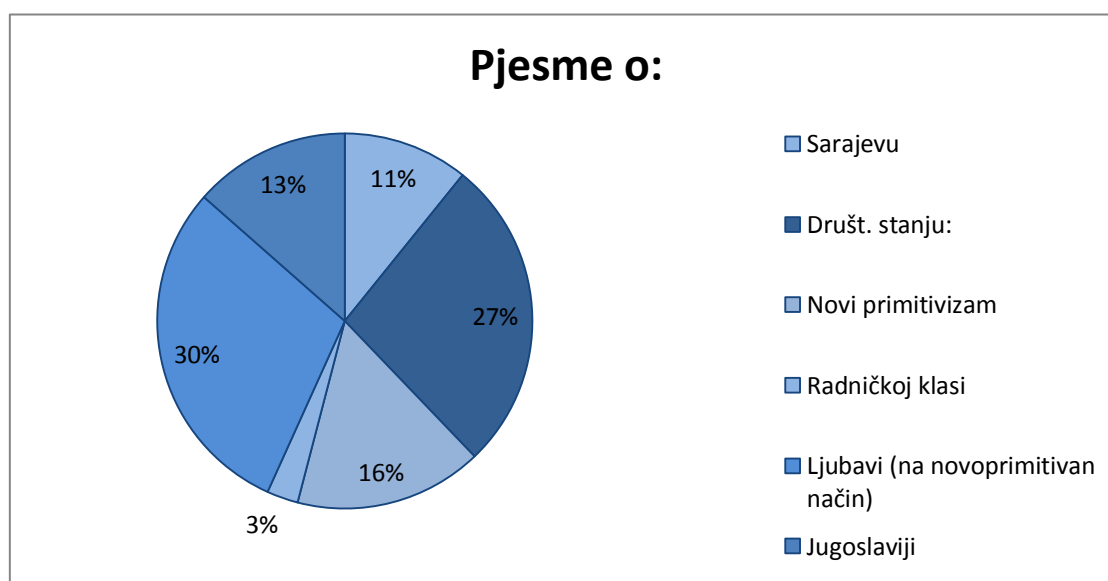
Grafikon 1 – Okvirne teme za pjesama prvog albuma Zabranjenog pušenja

Iz prethodnog grafikona, lako je uočiti kako se pjesme odnose prvenstveno na nešto i nekoga iz Sarajeva (sa tim što numeru „Uvod“ nije uračunata jer je instrumentalna (uvodna špica „Das ist Walter“ albuma). Vrlo je izjednačen odnos spominjanja radničke klase i naroda na prvom albumu, gdje se mogu poslušati po dvije pjesme.

U preostala tri albuma do 1991. godine, najviše su se bazirali na društvene probleme, političke situacije, i radnike, a gotovo u potpunosti su zanemarili Sarajevo, čime je i njihova popularnost porasla za nijansu. Najbitnije od svega jeste da su sve pjesme na svim albumima do gore navedene godine, bile prožete duhom Novog primitivizma.

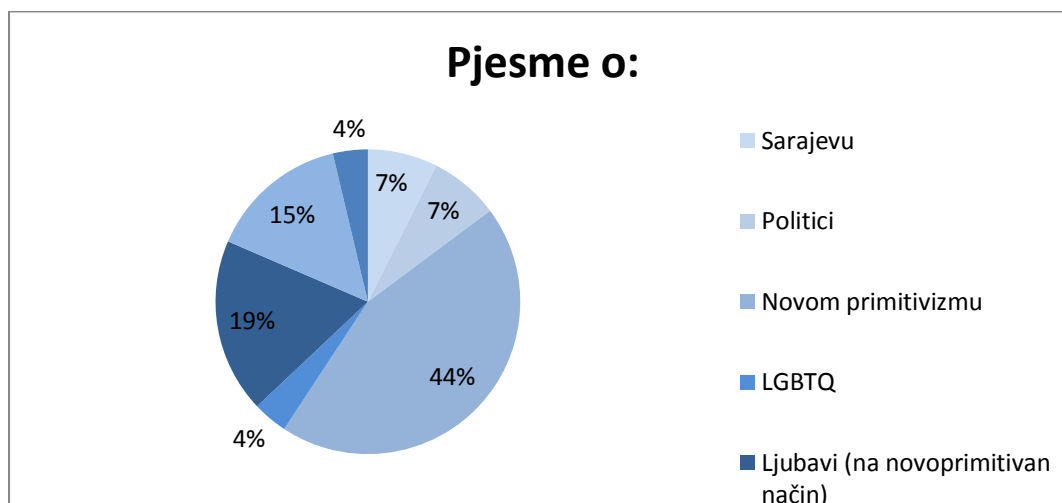
Grafikon 2 – Okvirne teme pjesama sa preostalim albumima Zabranjenog pušenja

Iz grafikona br. 2, lako je zaključiti kako se čak 27% sa tri preostala predratna albuma Zabranjenog pušenja pjevaju pjesme koje imaju veze sa društvenim stanjem (od života i načina rada tadašnje policije, pa do odlaska ljudi u inozemstvo). Nisu zanemarene niti druge forme, kao što je recimo, ljubav gdje pjesme o tome uzimaju čak 30% ukupnog broja pjesama na albumima. Ova dva grafikona je bitno prikazati, jer ovakava kreacija muzike direktno je u vezi sa Top listom nadrealista. Naime, u svome početku, odnosno u prvoj sezoni 1984. Svoje skečeve baziraju na Sarajevo, baš kao i što svoje pjesme, Zabranjeno Pušenje i Elvis J. Kurtović & His meteors također baziraju. Ove dvije grupe su opjevale i dvije pjesme koje se tiču Kosova i Metohije, a to su „In our country“ izvodača Elvis J. Kurtović, te pjesmu „Čejeni odlaze“ koju prema pisaju Nenada Jankovića u ranije pomenutoj knjizi, kaže da je posvećena Srbima na Kosovu. U prvoj sezoni poznati su skečevi o liku kojeg zovu FU-DO koji je bio predstavljen kao lokalni heroj, čija djela su pomagala lokalnoj zajednici, za koju je čak i radio – kako bi platio kiriju i nahranio porodicu. Pored ovoga, poznata je i sarajevska verzija Star Treka (američke serije bazirane na naučnoj fantastiji) pod nazivom „Burek u svemiru“ čiji su članovi posade tražili nevjerovatni miris Bureka koji se širio svemirom. Neizostavni su skečevi o nogometu, uvodna špica u vidu monologa koje je odrađivao Nenad Janković, ali ponekada i Dražen Ričl, te serija „Sejo i Seada“ kao, još jedna sarajevska verzija, ovoga puta „Omera i Merime“ koja asocira na zabranjenu ljubav između momka i djevojka iz dvije suparničke ekipe (navijača FK Sarajeva i navijača FK Željezničara), te mnogobrojni skečevi o izgradnji radničkih stanova, dodjele stanova, konfiskacije i slično. U drugoj i trećoj sezoni nadrealista, počinju se baviti nekim ozbiljnijim političkim temama, obzirom da se već tada uveliko postojala kriza koja je potresala SFR Jugoslaviju. Oni su svojim pjesmama prikazivali to stanje i na taj način nastojali djelovati na svijest, ako ništa mlađih generacija, dok su ljudi okupljeni oko ideje TLN nastojali da uz pomoć TV-a i skečeva (obzirom da su uspjeli čak dosegnuti ili približno prići popularnosti tadašnjeg Dnevnika) uraditi to isto, samo na drukčiji i jasniji način. Poznati su skečevi o prvoj privatnoj radnoj akciji, novim nogometnim pravilima, klubu ljubitelja inflacije, ratu u porodici Popušlić, načinu djelovanja UN-a na području Hrvatske 1991, ali i BiH u kasnijem periodu, posjeti „rumunske nadrealne TV“ itd.

Da je ovo sve prethodno tačno, potvrditi će i grafikon o grupi Elvis J. Kurtović & His meteors, čije su pjesme također na isti način kreirane, a u direktnoj su vezi sa načinom rada i pisanja skečeva i scenarija TLN. Pjesme ove grupe su sortirane po istim kriterijima kao i pjesme prethodne grupe, te su obrađene i unešene u kategorije, sa tim što su sva tri albuma ubačena u jedan grafikon.

Grafikon 3 – Okvirne teme sa svih albuma Elvis J. Kurotvič & His meteors

Jasno je, da su pjesme o Sarajevu (pjesme o Sarajevu su ujedno i jedna vrsta klasični Novo primitivizma i tog načina izražavanja) povezani sa prvom sezonom TLN, jer prenose ono nešto što je autohtono sarajevsko, prenose taj neki život ljudi u tom gradu, događanja, likove itd. Ova grupa je obradila i jednu društvenu temu koja nije bila toliko zapažena u tom vremenu, a to je pjesma u kojoj se radi o LGBTQ, gdje su na sebi svojstven način pjevali o čudnom životom putu gay muškarca. Pjsme o društvenom stanju i politici su također izuzetno zastupljenje. Ova grupa nije pokazala toliko slične rezultate sa Zabranjenim Pušenjem prvenstveno iz razloga što je rasformirana već 1985. kada ju napušta Dražen Ričl, i sa članom iz prve sezone TLN-a, Zlatkom Arslanagićem osniva grupu Crvena Jabuka. Manji broj pjesama po albumu, ali i album manje je razlog te male podudarnosti u pojedinim kategorijama, no pjesme o nečemu što je Sarajevo ili o nečemu je direktan plod njegovih stanovnika (Novi primitivizam) jeste ona zajednička odlika ove dvije grupe i prve sezone TLN. Ostala društvena zapažanja koja su opjevana u pjesmama ove dvije grupe se podudaraju sa idejom i inspiracijom, odnosno sa zapažanjima ljudi okupljenih oko Top liste nadrealista. Sa obzirom na sličnosti koje su već prethodn rečene (da pjesme ovih dvau grupa gotovo u potpunosti odgovaraju temama skečeva po sezonama), neće biti potrebe razbrstavati sve tri sezone pojedinačno na osnovu njihovih tema, već će biti izvršena analiza određenih skečeva koji će korespondirati sa temama koje postoje u pjesmi, a na što će docnije biti ukazano.

7.2.2. Kvalitativna analiza sadržaja

Veliki značaj ovom tipu analize, daju, nažalost, događaji koji su se zbili u BiH tokom 90-tih godina prošlog stoljeća. Obzirom da se se u ovom magistarskom ne radi o pregledavanju smiješnih skečeva, pošalica i scena iz TLN, već o analizi istih, vrlo je jednostavno zaključiti kako je potrebno analizirati neke od najznačajnijih skečeva koji imaju neko dublje značenje, odnosno skečeve koji su upotrebom satire prikazali neku ozbiljnu situaciju u bivšoj državi i u tadašnjem društvu. Obzirom da su to skečevi iz prošloga stoljeća, još preciznije iz Socijalističke federativne republike Jugoslavije, dakle iz države koja je težila komunizmu, ovi skečevi dobivaju dodatno na značaju. Taj zaključak proizilazi iz jednostavne činjenice, da je o društvenim problemima bilo vrlo teško pričati u tadašnjem javnom prostoru a da to nisu bili osobe od partijskog povjerenja. To se zbivalo prvenstveno zbog stroge kontrole javnog prostora od strane organa koji su vršili svoju dužnost u skladu sa ciljevima KPJ, zatim zbog stroge cenzure, odnosno komiteta za šund, koji je u potpunosti kontrolirao javni prostor (naorčito muzičku, filmsku, novinsku, odnosno općenito medijsku industriju), bez obzira da li se radilo o radio ili tv emisijama, knjigama (neke nisu mogle biti ni uvezene) itd. U takvom okruženju, nadrealisti su počeli prikazivati radničke probleme i bogaćenje pojedinaca (to je, recimo skeč o radničkim zgradama i stanovima iz sezone 1984. ili iz radio emisije PRIMUS skeč „Bata brani Sarajevo“ kada su pojedinci krali materijal sa Zetre (današnje dvorane Juan Antonio Samaranch u Sarajevu, koja je bila u tom razdoblju bila u fazi izgradnje) da bi sebi sagradili vikendicu), pa su čak i na određeni šaljiv način u odjavnoj špici u sezoni 2 (1988) prikazivali „nacionaliste“ svih naroda i narodnosti kako udaraju čovjeka u bijelom, a zatim taj čovjek nakon posljednjeg „napada“ počinje konzumirati „kubanku“ i uzvrća udarac. Asocijacija koju su prikazali u toj odjavnoj špici je jasna, i nužno konotira (na osnovu izgleda kojeg čovjek u bijelom ima) na Josipa Broza Tita. Uz ta dva pomenuta skeča, oni su se bavili i sportskim, ekonomskim, pravnim i drugim problemima, koji su „cirkulirali“ u društvenoj zbilji tadašnje SFR Jugoslavije. Izdašnim i fascinantnim riječima, upotrebom lokalizama i žargonizma, prikazivali su društvenu zbilju na zabavan način, te ostavljali mnoge strukture koje su se bavile kontrolom (cenzurom) bez mogućnosti korištenja vlastitih ovlasti. Naravno, tematika se mijenjala tokom te tri sezone, i to iz tri razloga. Prvenstveno zbog promjena na samoj političkoj i društvenoj sceni koje su uslijedili gotovo odmah nakon smrti Josipa Broza Tita 1980.godine, zatim zbog zrelosti i napretka samih aktera i učesnika TLN, te zbog samih

promjena u kadrovima koji su bili dio ekipe TLN (režiseri, producenti, glumci i drugi akteri). Koristili su se svim mogućim dokumentima, situacijama, pričama, vijestima i informacijama koje su postojale i dolazile do njih, te su ih uz pomoć mašte, na jedinstven i samo njima svojstven način, nastojali upotrebom satire efektno prenijeti gledaocima kako bi ih osvijestili o datoj društvenoj, političkoj, ekonomskoj, sportskoj problematici o kojoj govore.

8. Detaljna analiza nekolicine skečeva iz serijala Top lista nadrealista

Skeč broj 1.

Sezona: jedan (1.)

Godina: 1984.

Okvirni naziv skeča: „Kod arhitekta“

Obzirom da je gotovo kompletna prva sezona fokusirana na određene stvari koje se direktno vezuju za Sarajevo (skečevi „Sejo i Seada“, „Bašćaršijski trokut“, „Dnevnik – Mitrije Crnica“ itd.), odabran je ovaj skeč koji govori o jednom arhitekti, kojeg nazvaše mr. ing. Arhitekture Ivan Šuman čiji lik tumači Dražen Ričl. Riječ je o čovjeku koju se u trenutku „snimanja“ intervjuja, kojeg je vodio Boris Šiber, bavi projektom kreiranja radničkih stanova, gdje bi se na 20 m² trebali smjestiti soba, kuhinja, klozet i hodnik – a na upit Borisa Šibera, potvrđen je da ima vrata. I to ne bi bio problem da jedan takav stan bude te kadrature. No, kod arhitekta Ivana Šumana je cilj na 20 m² izgraditi 126 takvih stanova! Takav način gradnje je „arhitekta“ opravdavao uz pomoć tvrdnje o otuđenosti čovjeka, te dodatno učvrstio argument činjenicom da bi se tako ljudi, u ovom slučaju radničke klase, osjećali kao jedna obitelj koja obitava na istom prostoru. Naime, ovime se nastoji aludirati kako je fizička bliskost vrlo bitna za osjećaj pripadnosti određenoj obitelji, što vrlo često ne mora biti nužno. Kao potvrda prethodne tvrdnje, doslovna obitelj ne mora biti na okupu u istom kvartu ili gradu da bi oni bili porodica. Pojedini članovi obitelji mogu živjeti u drugim gradovima, državama pa čak i na drugim kontinentima. No, s obzirom da se radi o radničkoj klasi, i o radničkim stanovima, cilj je bio, naravno, kreirati jak kolektiv. Na tome je težio jugoslovenski socijalizam, kreiranje prosperitetnog i jakog proletarijatskog društva, koji bi iz pomoć vlastitoga kolektiviteta pravedno i časno upravljao Jugoslavijom. Već nakon smrti Josipa Broza Tita krenuli su prvi problemi raznih tipova „kolektiva“, od onih „narodnih“ pa do stvarni radničkih, i to uslijed velike financijske krize koja je uslijedila. Ovaj skeč, upotrebom satire, nastojao je prikazati nepravilnosti u arhitekturi, jer je, sasvim logično, nemoguće na prostoru od 20 m² izgraditi

126 stanova, nastoji ukazati na probleme radničkih kolektiva toga vremena. Prvenstveno se tu misli na načine organiziranja radničkih naselja, koja su bila „prezbijena“ pa do loših poteza tadašnjih direktora preduzeća i fabrika, te naravno, velikih grešaka i nesmotrenosti u igradnji naselja od strane arhitekata. Kao savršen primjer, kako zapravo koriste satiru, odnosno preciznije rečeno ironiju, jeste pitanje Borisa Šiber nakon saznanja koliko će biti stanova na tako malom prostoru. Naime, on je u trenutku vidno uznemiren i ljutit, pitao Ivana Šumana „126. Stanova na 20 kvadratnih metara?“¹⁴⁶ Na to pitanje, Ivan odgovara sa „da“, da bi na to, novinar postavio jedno pod pitanje koje je glasilo „Je li vama šta Ginis u rodu?“. Dalje, novinar je pitao i arhitektu kako je moguće da mu se srušio nedavno izgrađeni most, na šta je isti odgovorio, kako mu je jedan „prijatelj“ sasvim slučajno, prilikom odmora uz kafu, obrisao vrlo važan potporni stub. Ovim dijelom su nastojali prikazati, kako su zapravo, komitet za šund, ali i drugi partijski oragni, kontorlirali javnost. Nedostajale su mnoge suprotne ideje, nivo agitacije je bio vrlo visok, nisu nastajel niti pjesme „pogrešnog“ prizvuka, odnosno one koje su bile uspornto agitaciji KPJ. U takvoj situaciji, pojavljuju se Nadrealisti, koji su na sebi svojstven način prikazali i ukazali na sve prethono pomenute probleme, a to su uspjeli za svega 3 minute i 21 sekundu.

Skeč broj 2.

Sezona: dva (2.)

Godina: 1988.

Okvirni naziv skeča: „Nacional detektor“

Kompletna druga sezona je TLN podigla na jedan viši nivo. U toj sezoni su, za razliku od prve, mnogo više prikazivali društvene probleme, ekonomske, političke tenzije i slično. Nisu se ustrčavali ni da prikaži neke od susjednih zemlja (skeč o Rumunskoj Nadrealnoj TV), dolazak predsjednika (što je do tada bilo nezamislivo) itd. Jedan od najdominantijih skečeva koji su se pojavljivali, svakako jeste onaj koji se nalazi u epizodi 5., a riječ je „o kreaciji nacional detektora“ koji bi trebao da, bez obzira na zanimanje, opredjeljene, religiju i narodnost, **otkrije nacionalizam u njegovom izvornom obliku** i da se na taj način jugoslovensko društvo spasi povećanja i progresa nacionalnih pretenzija pojedinih naroda bive Jugoslavije. Preciznije rečeno, Branko Đurić, koji predstavlja istraživača, kaže „konačno

¹⁴⁶Laufer88 (2009) Top lista nadrealista: Top lista nadrealista 1/7
<https://www.youtube.com/watch?v=1NvorAgeYXw> (datum pristupa: 20.07.2020.)

poslije 10. Godina rada, u ovoj laboratoriji.... otkrili smo i napravili prvi nacionalni detektor. Spravu koju možete koristiti u trenucima odmora, u raznodni, kući, samoposluzi, plaži...¹⁴⁷ Cilj je da se na osnovu testiranja prikaže način rada detektora. Kao ispitanici za ovaj pokus, izabrao je sedmero različitih ljudi, od kojih svaki predstavlja drugi narod. To se može zaključiti obzirom da ih se nalazi šest (Hrvati, Slovenci, Muslimani (danas Bošnjaci), Srbi, Crnogorci i Albanci, te se naknadno pojavljuje jedan član Saveza komunista) te su svi prožeti određenim karakteristikama (kapama ili slično) koje imaju svi narodi pojedinačno. U istraživanje, prema riječima *istraživača ulazi sa premisom kako se ne zna ko je nacionalista* jer će to biti utvrđeno tek nakon završetka testiranja. Vrlo je zanimljivo, kako su svi testirani bili nacionalisti, a aparat je čak uspio da *izmjeri međunacionalni prostor* koji je u slučaju kada je to uradio, izmjerio između „Hrvata“ i „Srbina“. Treba specijalno reći, kako je *nacionalni detektor reagirao i na načelnika*, odnosno, aparat je „povukao“ istraživača prema načelniku (inače članu KPBIH) koji je u cilju obrane od te etikete nacionaliste, krenuo vaditi stvari iz džepova, za koje je smatrao da su aktivirale aparat. Međutim, stvari koje je on vadio, kao što su ključevi, dokumenta, cigarete nisu aktivirale zvuk iz aparata. Na kraju se ispostavilo da je partijska knjižica bila ta koja je aktivirala alarm nacionalnog detektora... Zaista, skeč koji traje manje nego prošli, svega 3 minute i 6 sekundi pokazuje kompletnu sliku tadašnje situacije u Jugoslaviji uslijed jačanja nacionalnih interesa unutar saveznih republika ali i na nivou federacije. Može se slobodno reći, kako su nekada zakleti komunisti, kao što je su bilinekadašnji predsjednici Srbije i Hrvatske, Slobodan Milošević i Franjo Tuđman. Iz ovoga, jasno se vidi asocijacija koja je prikazana u skeču, kako su nekada zakleti komunisti i antinacionalisti, uz svjetlu liberalizacije društva i države, postajali svoje suprotnosti itd. Niti jedan narod nije bio pošteđen sličnih osoba, samo što, nisu sve ličnosti bile upletene u teške radnje i događanja tokom rata na području Jugoslavije, preciznije rečeno na području Bosne i Hercegovine te Hrvatske (ne osvrćući se na rat na Kosovu i Sloveniji). Vrlo je izvjesno, kako su nadrealisti nastojali ukazati ljudima da je nacionalizam sveprisutan i sveobličan, nalazi se svugdje i mijenja oblike, čas se nalazi klica nacionalizma u nekome narodu a za tili čas, nađe se kod člana Saveza komunista. Oblike je mijenjao, od pisanih dijela do određenih manifesta – mitinga. Koliko su uspjeli u tome, svjedoči vrijeme – odnosno pogled na historiju.

Skeč broj 3.

¹⁴⁷Top lista nadrealista & Slozna braca (2013): Top lista nadrealista: Nacionalni detektor, https://www.youtube.com/watch?v=X1_W4-HWj2I (datum pristupa: 21.07.2020.)

Sezona: tri (3.)

Godina: 1991.

Okvirni naziv skeča: „Hepek“

Vrlo zanimljivi skečevi nastali su u posljednjoj sezoni nadrealista u kojoj su učestvovali ljudi koji su otprilike godine poslije, napustili okupirano Sarajevo i ratom zahvaćenu Bosnu i Hercegovinu. Skečevi u kojima se pojavio instrument za kreiranje momentalno mira, hepek, su u suštini označavali tajno oružje koje je trebalo sve tenzije na području Jugoslavije ali i BiH da smiri, i da ljudi nastave živjeti normalnim tokom života... Naravno, to je neki idealistički pristup ljudi okupljenih oko projekta Top lista nadrealista 3. Ideju kreaciju ovo čudotvornog izuma je imao Zenit Đozić, koji je, na jednom mjestu u okolici Sarajeva, primijetio zanimljiv komad drveta, kojeg je odmah nazvao „hepek“. On se koristio u raznim situacijama, kao što je situacija biranja nove himne SFR Jugoslavije, u pošti itd. Među najzanimljivije trenutke upotrebe „magičnog“ komada drveta, jeste situacija kada jedan od dvojice prijatelja, Juka (Nenad Janović) iz sela po imenu Čeljigovići nasrne na svoga prijatelja Džipalo Junuza (Zenit Đozić) zbog toga što je Junuzova krava, Bjelka, ušla u njegovu među. Prije dolaska Juke u neposrednu blizinu Junuza, izumitelj (Junuz) govori kako hepek predstavlja ono što se koristi u situacijama „kada čovjek na živčanom sistemu pobudali, kada se natakri na tebe, ti na njega djeluješ hepekom i situacija se za čas smiri.“¹⁴⁸ Drugim riječima, ovo se koristi da prekine sve tenzije među ljudima. Dalje, u skeču se govori kako su za proizvod zainteresirani i Švabo, Čeh i Rus. Možda mnogi tu nisu vidjeli simboliku, ali i ona je jasna. Sve su to države, koje su pretrpile određene promjene ili su u procesu rješavanja određenih pitanja. Znamo da je Berlinski zid pao 1989. godine (spajanje Zapadne i Istočne Njemačke), da se SSSR (Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika) u kojoj je najdominantija bila Rusija raspao 1991, te da se Čehoslovačka raspala na Češku i Slovačku 1992. godine. Iz prethodno rečenog, jasno je da su se asocijali na druge države koje su doživljavale slične stvari (raspad Istočnog bloka i makar na tlu Europe nestanak realsocijalizma), a sve tri države, Istočna Njemačka, SSSR, Čehoslovačka su bile dio realsocijalizma, pa i naravno, sama Jugoslavija. Nastojali su prikazati kako su ljudi u tim područjima upotrijebili hepek i da su bez ratova uspjeli da riješe svoje nesuglasice. Jedan vrlo zanimljiv detalj, jeste i rečenica Junuza „De si bolan Juka, pa šta je bilo de je zapelo?...pa zar se ja i ti, zar ja i ti da se natakirimo jedan na drugoga, ovdje živimo hiljadu godina.“¹⁴⁹ Iz ovoga

¹⁴⁸Erol Gagula (2014) Top lista nadrealista: Hepek, <https://www.youtube.com/watch?v=Jc9SeKu-YwQ> (datum pristupa: 23.07.2020.)

¹⁴⁹Isto, (datum pristupa: 23.07.2020.)

prethodnog, lagano je zaključiti asocijaciju na višestoljetnu bliskost svih naroda i narodnosti koji su živjeli na tlu Bosne i Hercegovine, te kako nastoje prikazati svima da je suživot postojao prije, da sada postoji i da treba postojati. Ovaj kratki skeč je pokušaj osvještavanja ljudi u tadašnjoj SR BiH da počnu vjerovati jedni drugima i da nema potrebe da komšija ide na komšiju ili susjed na susjeda. O tome, koliko je ovaj kratki skeč od svega 4 minute i 3 sekunde imao utjecaja na ljude, svjedoči mnogi primjeri koji su ostali urezani u historiju i sjećanja naroda Bosne i Hercegovine, o nekim dobrim i nekim katastrofalnim susjedima (komšijama) koji su počinili neka grozna djela.

Skeč broj 4.

Sezona: tri (3.)

Godina: 1991.

Okvirni naziv skeča: „Jezici“

Iz posljednje sezone, mogu se izdvojiti još 2 ili 3 zanimljiva skeča, od kojih je jedan priča o priču koja danas, doslovice, otežava situaciju đacima i profesorima, ali i svim građanima Bosne i Hercegovine koji . Naime, riječ je o skeču o jezicima, u kojem prof. dr. Nermin Padež (Nenad Janković) gostuje u jednoj emisiji u kojoj ga ugošćuje vidni pospani, nezainteresirani i umorni novinar Davor Dujmović, gdje razgovaraju o postojanju šest jezika, naspram jednog koji je učen u SFRJ, onog kojeg su zvali srpskohrvatski ili hrvatskosrpski jezik. Profesor Padež, je dio „Instituta za jezik, književnost, maloprivredu i telekomunikacije iz Čajniča“ (malo mjesto na istoku Bosne i Hercegovine, koje broji u kompletnoj Općini, prema cenzusu iz 2013. godine, 4.895.), gdje je zajedno sa kolegama Prof. dr. Nenad Zamjenica i prof. dr. Stjepan Zarez, došao do otkrića da postoji već spomenutih šest jezika, a to su: srpski, hrvatski, bosanski, hercegovački, crnski i gorski jezik, umjesto jednog, neprecizno jezika, zvanog srpskohrvatski ili hrvatskosrpski. Prof. Padež je koristio primjer, te je kroz svih šest jezika prikazao da se rečenica „ja čitam“ govori „dručkije“ od ostalih jezika, pri tome svaki put odgovorivši tu rečenicu na isti način, doslovice onako kako i piše. Na taj način su nastojali prikazati zabludu u kojoj su ljudi živjeli ali i žive, te da se mi svi, bez obzira na jezik itekako dobro razumijemo. Ovim skečem, osim što su nastojali ljudima ukazati na sličnosti i gotovo istovjetnosti velikog dijela jezika BiH i regiona, pokušali su ljudima dočarati i kakvim se stručnjacima, ne samo iz oblasti lingvistike već iz mnogih drugih, daje medijska pažnja i medijski prostor, te na koje se stručnjake, mnoge ličnost, tada „liberalizovane“ SR BiH i Jugoslavije, oslanjaju prilikom kreiranja svojih javnih istupa ili bolje rečeno predstave za

javnost koja nije navikla na pluralizam, pa se u svim „blagodetima“ liberalizacije našla u ničijoj zemlji, u potpunosti izgubljena u vremenu i prostoru. Mnoge ličnosti koje su zagovarale svoje ideje su se služile citatima nekih ljudi koji do tada nisu bili poznati javnosti, koji su bili skriveni u socijalističkom društvu iz ovih ili onih razloga, te su, „igrajući na kartu“ opće zbunjenosti, uspjeli od *duša izubljenih u fazi tranzicije iz socijalizma u demokraciju (koju nikada prije ljudi na ovim prostorima nisu osjetili)*, napraviti efekt stada (D. Icke), te vješto manipulišući pluralističkim i liberalizovanim medijima napravište još veću pomutnju koja je dovela do nesagledivih posljedica po narode i narodnosti koje su živjele u BiH. U nastavku snimka, profesor navodi kako je bitna „uloga prevodioca u običnom životu, na ulici, granapu, samoposluzi, benziskoj pumpi...“¹⁵⁰ te kroz „promotivni skeč“ prikazuju momka koji radi u samoposluzi i djevojku koja je došla kupiti čaj, a koji „ne govore“ isti jezik. Naime, prodavac govori gorski a djevojka bosanski. Djevojka je zatražila čaj, a prodavac za pultom kaže: „Jaja, da nije jaja?“ te zove šefa. Šef dolazi i nosi priručnik u kojem pronalazi bosansku riječ „čaj“, koja se na crnkom kaže „čaj“, pri tome govoreći djevojci zbog čega nije odmah rekla. Drugi primjer jeste susret djevojke i momka na jednome mostu, snimljenom na području sarajevskog naselja Čengiće Vile. Djevojci na mostu, koja inače govori srpski, prilazi momak koji govori hercegovački. Pitao ju je da li želi da ide sa njim na jednu kafu, što ona nije razumjela. U kadar ulazi Branko Đurić, koji predstavlja službu prevođenja i nudi svoju pomoć. Momak isto pitanje postavlja članu službe, koji djevojku pita da li želi sa njim (momkom) da ide na jednu kafu i to odmah, na što je ona odgovorila potvrdno. Zanimljiv dio skeča je i kada čovjek i službe za prevođenje prije odlaska momka i djevojke kaže: momenat, ovo će vas koštati 18 dinara. Dalje govori kako su iskoristili 2 subjekta, 3 predikata i jedni prilošku odredbu za vrijeme, na šta mu je momak odgovorio kako ga ne razumije. Jasno je, da u jeku borbe među tri „lidera“ naroda u BiH, nastojali su svi ukazati na različitosti, na ono što jedan ima a drugi narod nema i obratno. U svoj toj igri, zaboravili su da su ljudi iz BiH mnogo sličniji, i da su te različitosti vrlo male ili gotovo nevidljive. No, u skeču koji traje 5 minuta i 30 sekundi, su savršeno prikazali kako i na koju kartu nacionalni lideru kreću u svoju manipulaciju na masama, koje su zbunjenje u svoj tadašnjoj, novonastaloj situaciji. Problem jezika se nastavio i poslije svih ratnih dešavanja, zločina i agresije, gdje recimo u BiH postoje dvije škole pod jednim krovom (dva različita plana i programa za đake – bosanski, hrvatski ili srpski) što zaista govori u „uspjehu“ nacionalnih lidera sa kraja prošloga stoljeća na području bivše Jugoslavije i Bosne i Hercegovine.

¹⁵⁰Top lista nadrealista & Slozna braca (2006) Top lista nadrealista: Jezici, <https://www.youtube.com/watch?v=DztrX5dXmxU> (datum pristupa: 23.07.2020.)

Skeč broj 5.

Sezona: tri (3.)

Godina: 1991.

Okvirni naziv skeča: „Kako je počeo rat u Jugoslaviji?“

Ovaj skeč je po mnogim stvarima specifičan. Naime, u ovome skeču radnja se dešava oko dolaska UN-a (u skeču popularno nazvani „plavi šljemovi“ a koje su činili Nenad Janković i NE ZNAM IME) te njihovog utjecaja na zbivanja u bivšoj državi. U suštini, skeč na određeni način, upotrebom mnogo satire i „stereotipije“ prikazuje indolentnost „plavih šljemova“ na rješavanju sukoba koji su u periodu snimanja epizode ali i cijele sezone zbivali na teritoriji Republike Hrvatske. U samome startu, pri dolasku plavih snaga u određeni lokal, prilaze stolu za kojim dvojica drugova, Hamo (Davor Dujmović) i Gile (Branko Đurić), igraju bilijar. Uslijedilo je prije svega oduševljenje drugova zbog dolaska plavih šljemova, te pozdrav od strane istih riječima „merhaba“ (muslimanski pozdrav koji najčešće koriste pripadnici islamske religije, a u BiH od naroda to najčešće koriste Bošnjaci) i „pomoz Bog“ (pozdrav koji koriste pravoslavci, ponajviše Srbi, gdje odgovoraju „Bog ti pomogao“). Plavi šljemovi su došli sa pričom kako je Gile mnogo bolji igrač bilijara od Hame. U međuvremenu (osoba sa Neletom) konstano svojim pozadinskim potpaljuje situaciju. Nenad Janković, pita Hamu je li musliman, te ovaj nakon priznanja da je to, pita zbog čega se ne organizuju, zbog čega se ne otcijepe. Hamo, pomalo stidljivo, odgovara da će to biti kada „oni tamo“ to riješe. Vrlo zanimljivo je prikazan lik srbina Gileta, koji na to pitanje, koji je nehotice čuo konstataciju plavih šljemova, u kojoj kažu „ne mogu oni vas tako malteletirati“, na šta druželjubivi Gile pita „ko za koga, Željko i Sarajevo, je li to?“. Dalje su pokušali da „dodaju ulje na vatru“ te nagovaraju Hamu da kaže jednu uvredu za Srbe, dok je drugu uvredu trebao reći Gile, naravno za tadašnje Muslimane (današnje Bošnjake). Poslije uvreda sa obje strane (točnije poslije Hamine uvrede i poslije Giletove) krenu sa pričom „udari ga štocom (šakom)“... Naravno, dva druga iz djetinjstva na to ne gledaju kao uvredu već kao šalu pa se i nasmiju. No, plavi šljemovi su bili spremni na sve, pa su Giletu rekli, „razvaljuju vas, koncept vam deru“ a na pitanje Gileta ko razvaljuje, plavi šljemovi kažu Muslimani. Dalje ponavljaju dobro poznatu mantru, „populatnu“ u BiH i Jugoslaviji početkom 90-tih godina prošloga vijeka, kako Muslimani žele otcjepljenje i kako žele od Srba napraviti manjinu, gdje Nenad Janković sa povišenim tonom govori „manjina, e ba!“. Na te riječi, Gile, koji je već vidno uzrujanljutitim tonom govori kako Srbi nikada neće pristai da ne žive u jednoj i zajedničkoj

državi, misleći na to kako ne žele da se otcijepi druge republike od Jugoslavije, čime bi ideja „svi Srbi u jednoj državi“ bila aktualna i realna. Bitno je istaknuti kako je Nenad Janković na tu rečenicu, a vidjevši reakciju Hame, dodao „meni u Belgiji da ovo kažu za Flamance“... Nekoliko sekundi poslije toga, „plavi šljemovi“ se povlače i puštaju dvojicu drugova da riješe „problem koji postoji“ među njima. Hamo počinje praviti frku nakon Giletovog ekscesa, prekida partiju bilijara i uzima dvije kugle u ruke, bijelu i zelenu. Gile potom optužuje Hamu da već pet dana prvo zima zelenu kuglu i da nju ubacuje, i kaže da to nije slučajno, asocirajući na to kako je on Musliman, a da se kao boja islama, najčešće koristi zelena. Skeč se završava scenom kako pričaju dva člana plavih šljemova i zaključuju kako im nije propao dan, ali i to da im je falio jedan Hrvat (čime bi se etnička struktura koja je činila većinu građana u BiH popunila). Zadnje rečenice jesu, zapravo, „izvještaj plavih šljemova“ nadređenim u Hagu, gdje kažu „dragi Haže, s ponosom vam možemo javiti da je šesti dan našeg posmatranja došlo do obnavljanja neprijateljstava, što je eskaliralo u sukobe sa nesagledivim posljedicama. Sa naše tačke gledišta teško je reći tko je prvi prekršio krhko primirje“¹⁵¹ a u potpisu je bio Van Der Rejke Johan, Belgija. Dakle, vrlo je lako iz ovoga zaključiti kako su predvidjeli loše djelovanje zemalja Beneluksa, obzirom da je svima poznat put Nizozemskih vojsnih trupa u BiH u toku rata. Dalje, nesvjesno su kao grad kojem se obraćaju postavili Hag, u kojem će nekoliko godina poslije biti osnovan Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, u kojem će se održati na stotine, pa čak i hiljade ročišta i ogroman broj presuda za različite ratne zločine. Vrlo je zanimljivo i to, kako su se UN-ove snage ponašale za vrijeme kompletne situacije u SFR Jugoslaviji, gdje su, gotovo pa dozvolili ratne sukobe, pri čemu nisu nastojale baš previše da spriječe do dolaska istih. Vrlo čudno ponašanje UN-ovih snaga, obzirom da nisu stali na najbitniju stranu u tom ratnom okruženju, odnosno na snagu mira i dostojanstva, kao i na snagu svih nedužnih civila koji su svoje živote izgubili u krvavom ratu na području bivše Jugoslavije, u konkretnom slučaju, na području Bosne i Hercegovine. Skeč sa jasnim crtama međunarodnog mirotvorca „UN-a“ je trajao 3 minute i 53 sekunde, i zasita su u tako kratkom vremenu ispričali jednu vrlo zanimljivu priču, koju su diseminirali svojim gledaocima.

¹⁵¹Vkotor (2009) Top lista nadrealista 3: mirotvorci i bijar, <https://www.youtube.com/watch?v=gTZv0IM8JgY> (datum pristupa: 27.07.2020.)

Skeč broj 6.

Sezona: tri (3.)

Godina: 1991.

Okvirni naziv skeča: „Rat u porodici Popušlić“

Ovaj skeč pokazuje svu agoniju, tugu i nevjericu koja je zadesila bosanskohercegovačko društvo, a koja traje od tada pa sve do danas. Naravno, postoji više skečeva u kojima je zbivanje smješteno u stan obitelji Popušlić, no ovaj je pokazao možda i najviše od svih. Postoje skečevi dolaska Djeda Mraza do obitelji, odlaska na pijacu i probijanje kroz granice enormno velikog broja državnica, koje su bile velike svega jednu ulicu ili čak jedan sprat ili stan, no ovaj zasigurno prikazuje ono suštinu koja se nadovezuje na prethodnu analizu. Međuetnička netrpeljivost je kulminirala u osnovi svakoga društva, u onome što društvo čini time što jeste, u porodici. Obzirom da je BiH prema popisu iz 1991. godine bila vrlo etnički šarolika, gdje su tri najbrojnija naroda bili Muslimani (Bošnjaci), Srbi i Hrvati, a potom su bili Jugoslaveni i ostali. Njena šarolikost je bila i njena dika, Bosnu su smatrali i danas je mnogi smatraju pretečom i nasljednicom Jugoslavije. Sarajevo je grad koji je oduvijek bio multikulturalan, pa čak i nakon rata je ostao to, doduše sa dosta izmjenjenijom etničkom slikom. U ovome skeču, voditelj dnevnika, Nenad Janković, navodi kako u Jugoslaviji, odnosno u BiH vlada harmonični rat i kako je on zapravo ugrožen, te kako se u Gradu Sarajevu nalaze 673 323 fronta. Scena kreće javljanjem reportera koji treba da uđe u jednu od sarajevskih zgrada, gdje se vide dim i čuju pucnjevi, da bi izvršio proboj do porodice Popušlić. Na ulazu u zgradu ga presreće naoružani čovjek, Zenit Đozić, koji ga ispituje odakle je i da li je naoružan. Iduća scena prikazuje majku od mladića koji je presreo kamermana, Nenada Jankovića, koji stoji u bunkeru na ulaznim vratima od neke prostorije. Preko puta njega, u preslikanoj situaciji se nalazi njen muž, inače radnik u željezari, te drugi sin, Denza (Dražen Janković). Vrlo je zanimljivo da je rat u ovoj obitelji počeo zbog različitih političkih opredjeljenja, gdje je na kraju, jedina ženska osoba, majka, zatražila niz prostorija nakon razvoa, spomenuvši između ostalog SAO dječiju sobu. Ovo jasno asocira na određeni broj porodica koji se raspao odmah nakon dolaska višestranačkog sistema, kada su „svi glasali za svoje“ a nitko nije za one koji su državu vodili prethodnih 45 godina. Vrlo je zanimljiv da je spomenut i da su iskorisili akronim SAO (srpska autonomna oblast). SAO su se počele osnivati u 1991. godini, te je asocijacija koju su u ovome dijelu skeča uradili, zaista ubitačna, *naročito zbog toga što su nacionalisti počeli lagano da parčaju BiH, te su uspjeli da uz*

pomoć sredstava javnog informisanja obmanjuju javnost i „gomilu“ pretvaraju u svoje vjerne pratiocice koji će povjerovati svemu što čuju iz medija. Nadalje, majka nabraja šta su ona i jedan od njenih sinova uradili tokom prethodne noći, odnosno kojim dijelovima stana, ali i zgrade oni kontroliraju situaciju a kojim njen suprug i drugi sin. Ponovno su uradili jednu zanimljivu asocijaciju, gdje se majka hvali kako su oni zapravo i humani, jer se između dvije zaraćene strane, u prostoriji kroz koju lete razni predmeti u kroz koju se puca, nalazi student koji je već 9. godina na Pravnom fakultetu. U idućoj sceni, student, odnosno budući pravnik, uči na glas i priča i privrednom pravu, da bi ga Nenad Janković upitao šta je to referendum. Vrlo jasno da se radi o asocijaciji na dešavanja u tadašnjoj Skupštini SR BiH, gdje su se zbivale rasprave o tome da li treba da se održi referendum o napuštanju Jugoslovenske zajednice od strane BiH (jer su Hrvatska i Slovenija to uradile iste godine), ali se potezalo i pitanje prava na referendum jednog naroda, što je kompliciralo situaciju, iako je sve bilo izvjesnije što će se na kraju dogoditi. Muž govori kako će deblokirati dio stana koji potražuju, samo ako potpišu primirje, a Nenad Janković govori kako su do sada prekršili pet primirja i da to ne dolazi u obzir. Nastavljaju se prepirati, te umjesto oružja (nestalo municije) počinju koristiti tanjire. Svjesno ili nesvjesno, ovim dijelom skeča asociiraju na vojnu moć sudionika u ratu na području bivše Jugoslavije. No oni nisu stali samo na tome, već se skeč nastavlja dalje, te usred rasprave i ratovanja, zvone dva posmatrača iz europe od kojih glavnu riječ ima Davor Dujmović. Rat prestaje, redaju se stolice i sve je mirno. Vrlo je jednostavno zaključiti, kako se zvočkanje oružjem koje se dešavalo u BiH te godine, te sam rat koji se događao u Hrvatskoj, nastojao sakriti, tako što bi od UN-a, kako je poznato, tražili da se pojavi i da omogući prekid vatre dvije zaraćene strane u Hrvatskoj, a da obustavi naoružavanje i eventualnu eskalaciju sukoba u BiH, čime bi se pokazalo da rat u Jugoslaviji, točnije na teritoriju Hrvatske i ne postoji, da je to sve obična izmišljotina. Naravno, posmatrači su znali da se u tom stanu dogodio rat, gdje su vidjeli oštećene slike, lampe, vaze koje će zaplijeniti. Kada su članovi obitelji govorili kako su slavili, Davor Dujmović kaže „jeste, pjevali ste Srbijo moja, Hrvatska lijepa zemlja, Bosno moja, jeste.“¹⁵² Te optužbe članovi obitelji odbacuju, te govore kako su pjevali pjesmu Tome Zdravokića, „Hej Branka“ u kojemu se kaže „Hej Branka, Branka, reci mi Branka, ko je kriv zbog našeg rastanka“ (Pjesmu možete pronaći na youube.com ili ukucavanjem imena pjesme na pretraživaču) koju su u tom trenutku zapjevali članovi obitelji i posmatrači. Ovime su jasno nastojali prikazati kako su sve aktualnije postajale pjesme za nacionalnim obilježjima, odnosno kako su nastajale, tada separatističke pjesme, kojima se

¹⁵²Vkotor (2009) Top lista nadrealista 3: Rat u porodici Popušlić, <https://www.youtube.com/watch?v=0-EvhjGG29I> (datum pristupa: 28.07.2020.)

nastojala prekinuti veza sa Jugoslovenskom zajednicom kroz svaku moguću sporu, od politike, muzike, kulture, sporta do faktičkih granica. Pjesmu od Tome Zdravkovića su iskoristili jer je u potpunosti odgovarala situaciji. Prije svega, ona je označavala raspad veze ili bračne zajednice muškarca i žene, ali i u prenesnom značenju, mogla je označavati rastanak muškarca i žene, odnosno, čovjeka od čovjeka, sugrađana od sugrađana, jer je u tom periodu sve izvjesniji bio kolaps i nestanak SFR Jugoslavije, koja je, narodski rečeno „pucala po šavovima.“ No ni to nije sve, jer u sred pjevanje pjesme, dolazi do prekida, kada Zenit Đozić hvata Davora Dujmovića za majicu i pita ga odakle on zna pjesmu, na što mu je odgovorio glavni posmatrač da je čuo na CNN-u, da bi jedan od sinova, Zenit Đozić rekao da su oni lažni posmatrači. Asocijacija je u ovome posljednjem dijelu skeča vrlo jednostavna i jasna, nije se jednom u toku rata i u tom periodu desilo, da neko od vozila međunarodnih snaga (UNPROFOR) preuzme vojska, u BiH je to bila VRS, te da pod krinkom njihovih vozila dolazili do određenih kota ili diverzija. Ovaj skeč je pokazao i prikazao kako je rat doveo do apsurdnosti, do tog nivoa da su se cjelokupne obitelji raspadale i udaljavale, i to isključivo jer su imali različite poglede na političku situaciju i politička rješenja, te su nakon gotovo 45. Godina, prvi put odlučili da međusobno provjeravaju ko je koje narodnosti, ko pripada kojoj religiji, odnosno počeli su da „borje krvna zrnca.“ Ovim skečem, Top lista nadrealista je prikazala svu nesreću koju je stup društva, porodica, pretrpjela u toku proteklog rata, te kako ljudi mogu usljed „nedostatka racionalnog razmišljanja“ krenuti u borbu protiv svoje obitelji, protiv svojih najbližih. Zaista, strahote propagande nacionalno obojenih stranka i njihovih ideologija su još tada počeli urušavati stub BiH društva obitelj, a zatim, logično i samo društvo i od tada ne prestaju sa dejstvovanjem, samo što ovaj put ne rastavljaju obitelji, jer, one su gotovo pa „čiste“ (po principu nacionalnih stranaka), već se dovodi do tenzija i usijanja odnosa sa drugim narodima, čime se konstantno održava društveni strah jednih od drugih, koji pogoduje takvim strankama zbog ostanka na vlasti i njihovog obogaćivanja, a sve na štetu i dalje, zbunjenih i nesvjesnih ljudi u Bosni i Hercegovini.

Skeč broj 7.

Sezona: tri (3.)

Godina: 1991.

Okvirni naziv skeča: „Sarajevski zid“

Nisu baš svi skečevi bili toliko „proročanski“ kao što je skeč o „sarajevskom zidu“ koji je predvidio neke nevjerovatne stvari. Prije svega, riječ je o zidu kod Katoličkog školskog centra

u Sarajevu u naselju Mejtraš, koji je srušen u maju 2019-te godine, čisto zbog napomene. Ovaj prepričavani skeč je zaista simbol poslijeratnog Sarajeva. Najprije, skeč je nastao kao „sarajevska“ verzija Berlinskog zida, koji je, kao što je poznato a i nešto ranije rečeno, srušen 1989.te godine, čime su se nadrealisti htjeli malo asocirati na taj dogaaj koji je predstavljao prekretnicu na globalnoj političkoj, društvenoj, kulturnoj i ekonomskoj sceni. Sam početak skeča, jeste, naravno dnevnik (pri čijoj formi su radili i na PRIMS-u, pa sve do posljednjih dana TLN-a) koji je bio datiran na datum 12.11.1995. godine. Kada se čovjek malo poigra sa brojevima, nastaje čudo. Prije svega, konferencija Dejtonski sporazum (Opći okvirni sporazum za mir u BiH) se odvijala od 1. do 21. Novembra. Jednostavnom zamjenom cifri u dijelu koji označave dane (12-21) i mjesec u kojem je postavljen skeč, dobije se 21.11., a godina konferencije je također nepromjenjiva kao i mjesec, dakle radi se o 1995-toj godini. Njihovo nesvjesno biranje datuma i godine je toliko zanimljivo, da je taj dnevnik postavljen mjesec i dva dana prije potpisivanja Dejtona u Parziju, što se zbilo 14.12.1995. godine. U samome skeču, došlo je do incidenta između pripadnika „smetaljarskih“ ekipa Istočnog i Zapadnog Sarajeva, što je rezultiralo sukobom. Do sukoba je došlo greškom „super računara“ koji je pazio da se ove dvije ekipe čistaća ulica mimoilaze. Ipak, došlo je do njegove greške, te su oni iz Zapadnog Sarajeva vidjeli svojim očima, kako im smeće pada i prebacuje se preko zida sa one druge, istočne strane. Potom je uslijedilo vrijeđanje, gađanje i niz različitih psovki. U tom trenutku, sa dvije strane počnu da se na zid penju dva pripadnika čistoće, koji će se malo pokoškati na zidu, prije nego shavte da se poznaju i zaključuju kako se nisu dugo vidjeli, a radi se o Rambu i (Dado Džihan) sa zapadne i Hami (Ognjen Ostojić) sa istočne strane zida. Ekipa čistoće sa istočne strane pozdravlja Ramba, a ona sa zapadne pozdravlja Hamu. Pozivaju jedni druge na piće, no kada se nisu mogli dogovori gdje će u „Triglav“ na zapadnoj ili u Drinu na „istočnoj“ strani, počeli su se pono vrijeđati i udarati, da bi obojica sišli sa zida, a ekipe nastavile gađanje smećem. Vrlo zanimljiva scena jeste bacanje kante pune vode na drugu stranu, što je ispalo vrlo duhovito i zanimljivo zapaziti. No nedugo nakon ponovnog eskaliranja sukoba, čuje se sirena tadašnje milicije i jedni i drugi počinju bježati, gdje oni na zapadnoj strani, prave asocijaciju na film „Ko to tamo peva“, kada govore rečenicu „vozi miško“. Na samome kraju ostaje sam Rambo na zidu, gdje govori „bježite, vježite. Aah, vidi zida“¹⁵³, te se skeč završava njegovim metlenjem čas na jednu čas na drugu stranu. U ovome skeču su u suštini prikazali ljude koji žive ovdje, kao one koji ne bi mogli ništa mirno riješiti, i kako je upravo jedna vrsta straha ono što sve naše ljude održava. U

¹⁵³TopListaNadrealista (2011) Top lista nadrealista: Sarajevski zid, <https://www.youtube.com/watch?v=R7T9JaeDaxM> (datum pristupa: 30.07.2020.)

ovome skeču su pokazali svu svoju nadarenost za prejudiciranje nekih događaja, obzirom da je Istočno Sarajevo realnost suvremene Bosne i Hercegovine, a kontra njega, de facto se nalazi Grad Sarajevo, koji predstavlja Federacijski (jer pripada Federaciji Bosne i Hercegovine) ili zapadni dio Sarajeva. Nažalost, ovaj skeč je uspio da predvidi neka zbivanja koja je bilo nemoguće predvidjeti ali su se ipak desila. Vrlo je jednostavno povući paralelu između ponašanja naših ljudi i Njemačkih. Naime, prilikom „pada Berlinskog zida“ nije bilo sukoba, odnosno konflikata u tom trenutku (godinama prije pada, bilo je različitih incidenata – najčešće pokušaji neovlaštenog prijelaza iz jedne u drugu Njemačku). I pored toga što su se dvojica ljudi koji su se popeli na sarjevski zid poznavala, njihovor „neprijateljstvo“ u besmislnu podijeljenosti nije moglo nestati, te su se brzo posvađali, što je očito ukazivanje da je ideološka razlika postajala sve jača u tadašnjoj SR BiH i SFRJ, i da su ljudi gubili razum, te da su pod utjecajem propagandnih aktivnosti raznih političkih staranaka, a uslijed pluralizacije društva, politike i praktično svega, počeli da gube sebe, da gube zajedništvo i sve ono što su godina zajedno imali, gradili i čuvari (naravno, bilo je prilika kada se prikazivalo da i nije baš sve tako bajno u bivšoj državi, kada je dolazio do buđenja nacionalnih osjećaja koji su se na ovaj ili onaj način gasili). U skeču koji je trajao svega 3 minute i 39 sekundi, prikazane su mnoge stvari, predviđene mnoge „izmišljene“ situacije i u svega nekoliko dana promašena, kasnije stvarna zbivanja koja će se zaista odigrati u 1995-toj godini. Ovaj skeč je vjerovatno simbol današnjeg Sarajeva, kao što je već ranije rečeno, jer nije njegova potpuna predratna teritorija u sastavu samoga Sarajeva, jer je, kao što je i to već ranije rečeno, podijeljeno na RS i Federacijsko Sarajevo, što je zaista apsurdno jer i dan danas, se situacija sa zida (samo bez sukoba i svađa) zbiva među stanovništvom, nekada jedinstvenog Sarajeva. Domišljatost ljudi u TLN se iskazivala i kroz određene skečeve o penzionerima i upotrebi hepeka, kada su naglašavali svoje etnicitete i svađali se, a poslije „apliciranja“ hepeka, zaboravljali na sve sukobe i loše stvari, te se obraćali jedni drugima „toplije“ nego nekoliko sekundi ranije.

Skeč broj 8.

Sezona: tri (3.)

Godina: 1991.

Okvirni naziv skeča: „Zgembo Adeslić“

Jedan vrlo zanimljiv koncept koji je bio aktivan u Jugoslaviji, ali i danas u BiH su razni analitičari, koji su bili ili totalni anonimusi ili neki manje poznati ljudi, a koji su se

predstavljali, a i danas se predstavljaju kao „stručnjaci“ koji vrše analizu različitih branši, sa tim što danas postoje i oni koji vrše analize iz ekonomije, sporta, kulture i politike, kao da je sve to njegova uža ekspertiza. Kao savršen primjer takvih društvenih analitičara, koji su predstavljali stručnjake, naučnike ili učenjake, rodio se i lik Zgembe Adislića, kojem je perfektno mimiku, gestikulaciju, artikulaciju i pokrete dao Branko Đurić. U nekoliko različitih epizoda u posljednjoj sezoni, Branko Đurić, odnosno Zgembo Adislić se pojavljivao kako bi dao stručne komentare o tome što se zapravo događa u Jugoslaviji, odnosno u Hrvatskoj i BiH. Inače, Zgembo Adislić je predstavljen kao profesor ekonomije na Univerzitetu u „Zgepčetu“. U ovom radu, za analizu će poslužiti skeč u kome Zgembo odgovara na „tri konkretna pitanja“. U samome početku, predstavljena je situacija zbog koje je došao analitičar, odnosno, naglašeno je da u Jugoslaviji rat, da je sve bliž sve kolaps privrede (što se sve doista i dešavalo u Jugoslaviji), te da se spremaju nove sankcije kojim će se „kazniti“ SFRJ zbog situacije u toj državi. Odmah poslije uvoda, Nenad Janković (voditelj dnevnika) mu postavlja pitanja: „Šta je to Europska zajednica pripremila? Šta se podzrazumijeva pod ekonomskim sankcijama? Šta će to nas najviše pogoditi.“ Zgembo je odmah počeo da odgovara sasvim „redom i hronološki“ kao što je naglasio i počinje da priča nepovezano o lubenici, „gdje je lubenica, gdje je lubeica. Jesi to mene pitao za Lubenicu? Eno ti je iza ormara gdje si je i ostavio. On kaže rasječe na pola. Vadi košpe, vadi košpe, vadi košpe. Izvadio košpe. Što nisi sačekao i mene da skupa vadimo. Nisam mogao.“¹⁵⁴ Zatim je prikazivao kako „šećer ispada“, potom o džemperima, da bi na kraju rekao „puče žica i tako su oni morali da preduzmu te mjere.“ Naizgled u ovome što je rekao ništa nije jasno. Ali ovime su nastojali prikazati kako su građamo vidjeli i razumjeli tadašnje analitičare. Nikome ništa nije bilo jasno, što su naglašavali i ljudi koji su bili okupljeni u ekipi TLN (u emisiji: KOJOJ). Analitičari su, zapravo, stvarali još veću zbunjenost i paniku, jer građani odnosno recipijenti tadašnjih medija nisu shvatali o čemu i šta pričaju, te su također bili „kratkih ruku“ i u izboru tačnih informacija i prema tome, nisu znali kome i čemu da vjeruju, obzirom da su dolazile dijametralno suprotne informacije iz dva različita centra moći, odnosno, informacije su dolazile iz Beograda i Zagreba sa svojim verzijama istine o ratnim sukobima u Hrvatskoj. TI ljudi kojima se davao medijski prostor nisu baš na najbolji način pojasnili situaciju, već kako je rečeno, usložnjavali su je, pa su ljudi bili još više zbunjeni, te su zaista čini jednu gomilu bez glave i repa, izgublenu u ratnom okruženju unutar vlastite države (mislivši na Jugoslaviju) i ne shvatajući niti vjerujući kako će se ratno breme prebaciti na BiH. U

¹⁵⁴Thebouncinglemon (2012) Top lista nadrealista: TLN – Prof. Zgembo odgovara na tri vrlo konkretna pitanja, <https://www.youtube.com/watch?v=6IHoe6puohA> (datum pristupa: 30.07.2020.)

skečevima o profesoru Zgembi koji traju od svega nekoliko sekundi do nekoliko minuta, prikazano je kako se u tome periodu davao medijski prostor „svima“ bez obzira koliko je to zaista bilo nužno, obzirom na njihove reputacije ili značaj. Davanjem prostora tim ljudima, definitivno su stavljeni katanci na vrata začaranog trokuta u Jugoslaviji (Zagreb – Sarajevo – Beograd), od kojih se ponajviše sve slomilo na ovome u sredini te državi kojoj pripada. Situacije koje je pojašnjavao Zgembo Adislić su bile imaginarne, izmišljene, ali su nastojali ljudima prikazati, dočarati, doslovice, „ugurati“ im u glave ideju kako ljudi koji su se počeli pojavljivati u medijima, koriste svoje vrijeme da im još više zamute (namjerno ili ne – to treba svako prosuditi ko je živio u tome periodu) ionako mutne poglede na situaciju u Jugoslaviji.

9. Analiza anketa

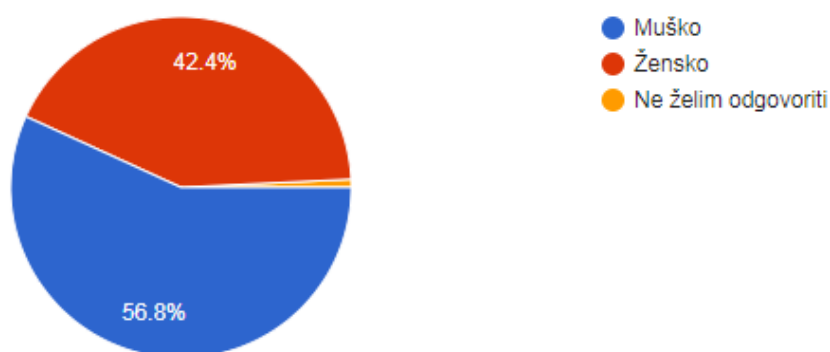
Da bih se lakše uradila analiza ankete, odlučio sam je prepoloviti i podijeliti na dvije ankete. Onu za osobe od 18 do 35 godina, te onu za osobe ostalih dobi, tačnije od 35 i više godina. Vrlo je zanimljivo, kako je vršenje online ankete sa mlađima ispalo mnogo kompleksnije, jer nisu bili svi raspoloženi, dok je terenski rad (i jedno slanje linka u grupu sa oko 15 ili 20 osoba na jednoj socijalnoj mreži) sa osobama koje se ne smatraju mladim bio mnogo produktivniji te su u dosta većem broju bili voljni iskazati svoje stavove.

Za izradu ankete, kao što je rečeno u metodološkom dijelu rada, korištena je likertova skala.

Anketa za osobe 35+ godina

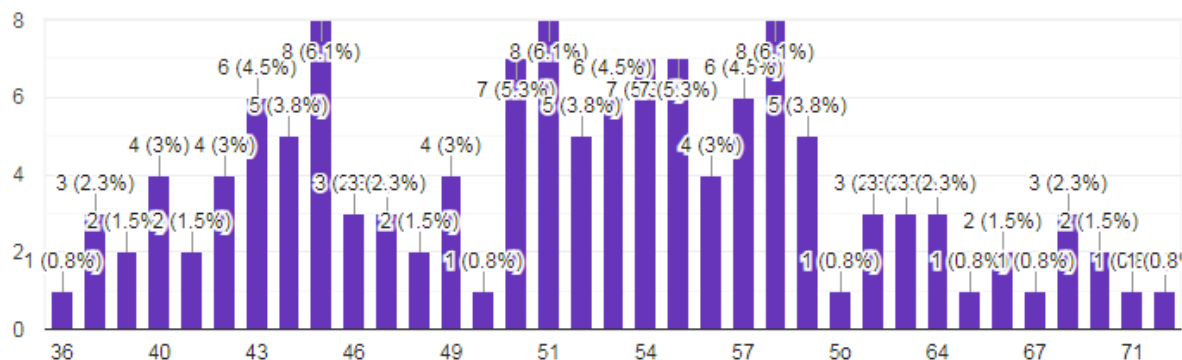
Ova anketa je sprovedena na terenu u Gradu Sarajevu, tačnije na području Općine Novo Sarajevo, u periodu od 23.08. do 25.08., gdje su anketirani slučajni prolaznici, gosti jednog kafića i korisnici javnog gradskog prijevoza.

Grafikon 4 – Spol ispitanika

Iz prethodnog grafikona, može se zaključiti kako su muškarci bili mnogo zaninteresiraniji za učešće u anketi od žena i onih koji ne žele odgovoriti, koje je postavljeno kako bi se dala mogućnost i onima koje zakon ne prepoznaje (0.8% ne želi odgovoriti). Vrlo je zanimljiva i starosna struktura ispitanika, gdje se može uočiti i nevjerovatni raspon od 36 do 73 godine, a što se može vidjeti u grafikonu ispod.

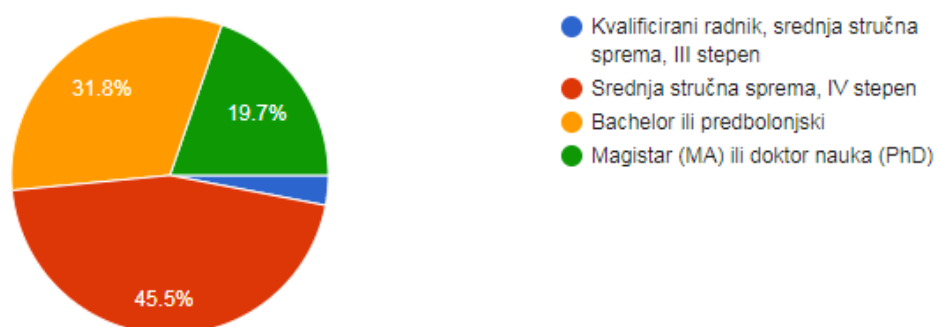
Grafikon 5 – Dobna struktura ispitanika

Posmatrajući dobnu strukturu ispitanika, najviše odgovora je došlo od osoba koje imaju 45, 51 i 58 godina, što je poprilično „šarolik“ spektar ispitanika koji su bili najbrojniji prilikom anketiranja.

Pored dva osnovna demografska pitanja, ovaj rad je obuhvatio i pitanje u stručnoj spremi ispitanika, od čega je veliki broj ispitanika završio minimalno srednju školu, a dostotan broj njih je završio i neki od ciklusa na fakultetima.

Grafikon 6 – Vaš najviši stečeni nivo obrazovanja

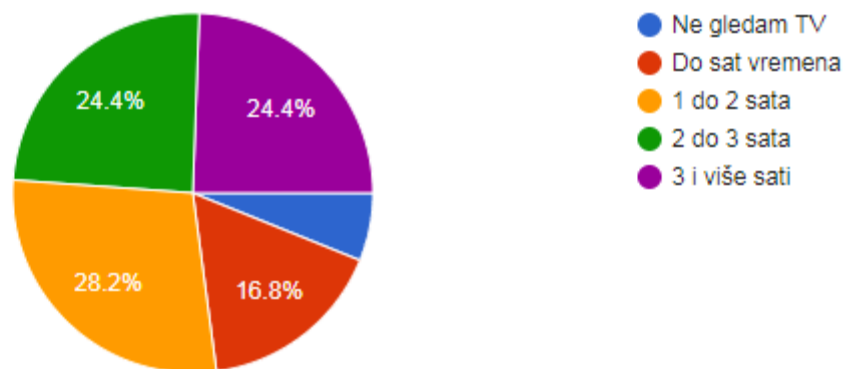

Na osnovu odgovora o nivou stručne spreme, može se reći, kako je najviše onih koji imaju neki nivo akademskog obrazovanja, tačnije više od polovine ispitanika 51.5%. Vrlo je

zanimljivo uporediti ovaj nivo kod mlađih i starijih, gdje je očigledno veliki dio ispitanika od 35 i više godina također akademski obrazovan.

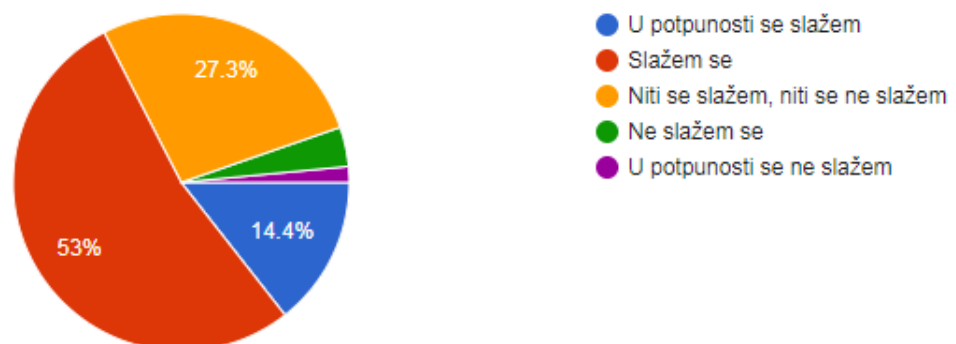
U anketi su postavljene određene tvrdnje na koje su anketirani mogli odgovoriti sa u potpunosti se slažem, slažem se, niti se slažem niti se ne slažem, ne slažem se i u potpunosti se ne slažem. Pored toga, postavljeno je još jedno pitanje koliko vremena su proveli ispred TV-a.

Grafikon 7 – Prosječno vrijeme provedemo ispred TV ekrana

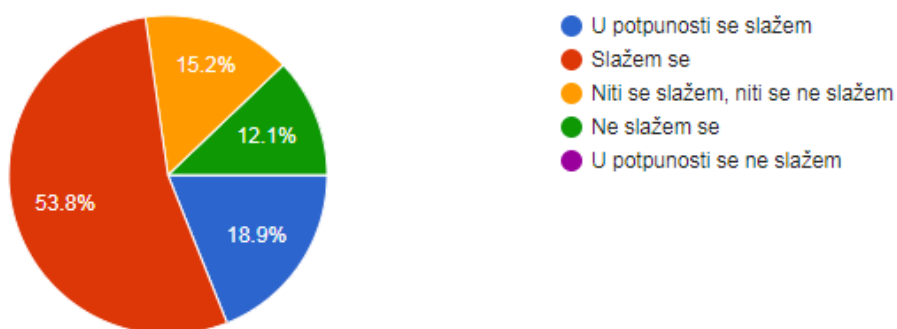
Obzirom da se u ovom radu provjerava utjecaj satire koja je danas manje prisutna na TV-u nego na internetu, možemo vidjeti kao ljudi ipak mnogo vremena provode pred TV ekranom, što može značiti da mnogo više prate sadržaje na TV-u nego internetu, a time su i manje izloženi satiričnim sadržajima koje nude npr. Top lista nadrealista koja je u današnje vrijeme prisutna na jutjubu, a gotovo nikako na TV-u.

Grafikon 8 – Shvatanje satiričnog sadržaja

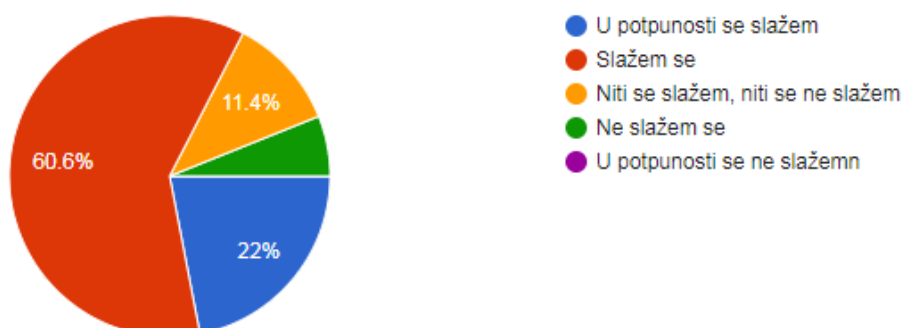
Tvrđnju koju možete pročitati u grafikonu broj 8 je čak više od 60% ljudi smatralo tačnom, tako da se može zaključiti kako ljudi stariji od 35 godina smatraju da su satirični sadržaji popularniji jer se lakše shvataju.

Grafikon 9 – Satirični sadržaji imaju veću gledanost u odnosu na tzv. ozbiljne sadržaje

U ovoj tvrdnji se pod ozbiljnim sadržajima smatra informativni program. Iz grafikona jednostavno je uočiti kako se čak 72.7% ispitanika u potpunosti slaže ili se slaže sa ovom tvrdnjom, dok njih 15 nema neko specifično mišljenje, niti se slažu niti se ne slažu. Samo 12.1% smatra kako satirični sadržaji nemaju veću gledanost. Iz ovih podataka, može se reći kako satirični sadržaj, iz stava starijih ima veću gledanost u odnosu na tzv. ozbiljni sadržaj, čime se može zaključiti, kako je ponedelje BiH, tačnije njen „zreli dio“ populacije plodno tlo za satiričan sadržaj.

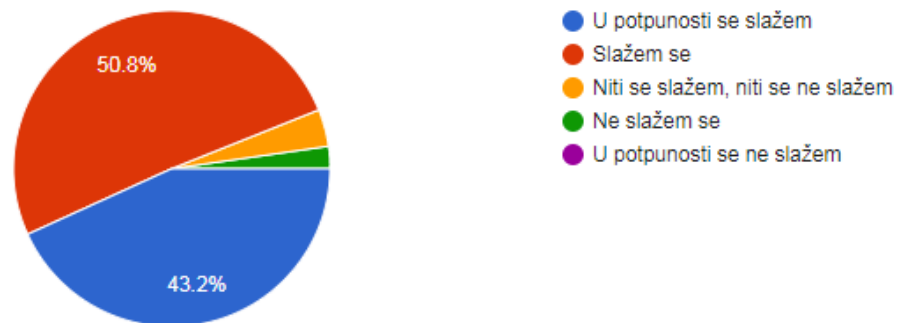
Grafikon 10 – Satirični programski sadržaj kvalitetnije predstavlja osnovne društvene probleme

Promatranjem odgovora ispitanika iz ovoga stava, jasno je zaključiti kako preko 80% njih smatra da kvalitetije predstavljaju osnovne društvene probleme. Ovime se može reći, kako je

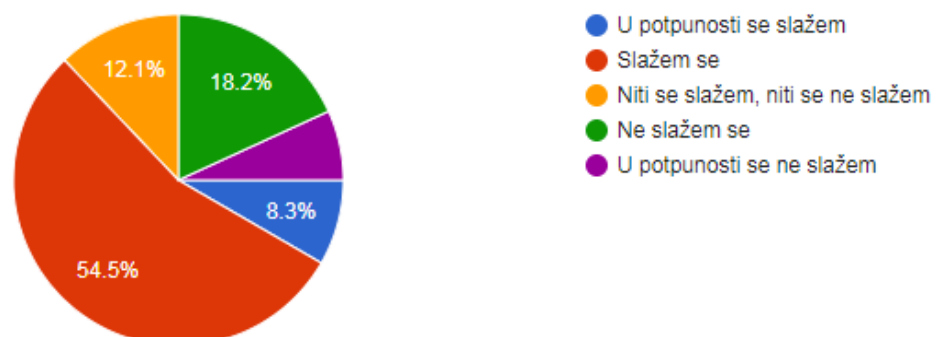
upravo kvalitet poruka koje kreiraju, te način njihovog diseminiranja u prednosti u odnosu na tzv. ozbiljne sadržaje. U ovom slučaju, nije provjervano da li je, recimo, kvanitet satiričnih poruka manji ili veći od tzv. ozbiljnih sadržaja, odnosno, da li postoji u ovom slučaju velika razlika između kvaniteta i kvaliteta.

Grafikon 11 - Top lista nadrealista je prikazivala stvarne događaje na satiričan način

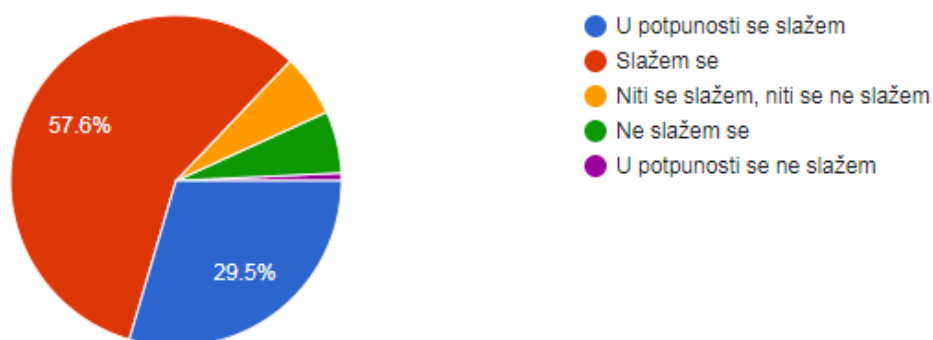
Sa ovom tvrdnjom, kreće dio u kojem se propituju ispitanici o serijalu Top liste nadrealista. Oni su odmah, još kod prve tvrdnje, sa čak 94% potvrdnih (u potpunosti se slažem ili slažem se) odgovora rekli kako su Nadrealisti koristili satiru i da su uz pomoć satire iste prikazivali. Tek je neznatan broj, njih svega 2.3% reklo da se ne slaže sa ovom tvrdnjom, dok je za 1.5 onih koji nemaju neki specifičan stav o tome.

Grafikon 12 - Iako sam povremeno gledao/la skečeve Top liste nadrealista, nisam ih shvatao/la ozbiljno

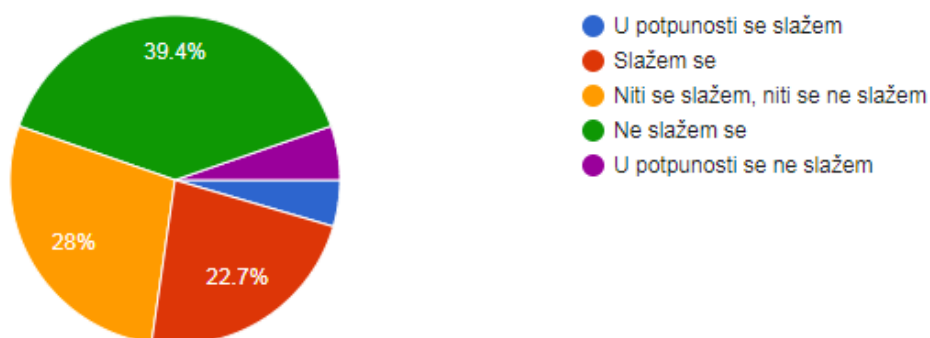
Bez obzira što se satirični sadržaji bolje shvatjau, što su popularniji ili što kvalitetnije predstavlja društvene probleme, Nadrealisti i nisu baš shvaćeni kao ozbiljne. Grupa ljudi koja se bavila kreacijom i glumom skečeva Top liste nadrealista je zbog svog humora i satire smatrana neozbiljnom među tada mladom populacijom (danas starijim). Može se uočiti kako se preko 60% ljudi u potpunosti slaže ili se slaže sa ovom tvrdnjom. Tek nešto više od 26% smatra da su ih shvaćali ozbiljno, bez obzira na njihovu upotrebu satire i humora u svojim skečevima i prikazivanjima realnosti.

Grafikon 13 - Teme koje su obrađivane i prikazivane u TLN su pretežno bile o radničkoj klasi, Jugoslaviji, narodima i Sarajevu

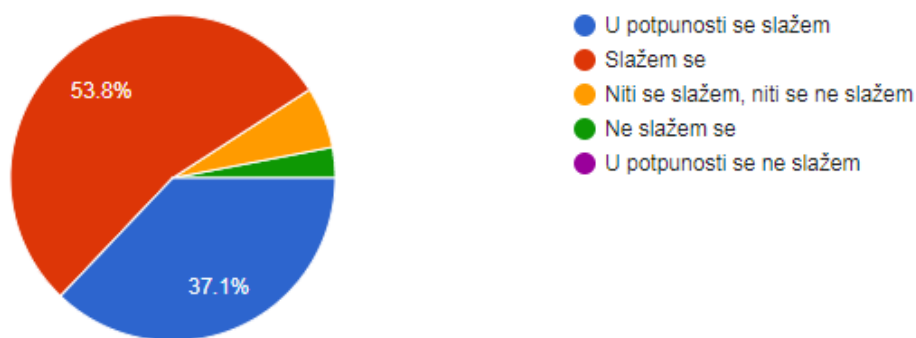
Veliki procenat, kao što je vidljivo u prethodnom grafikonu, je prepoznalo da su Nadrealisti najviše obrađivali i prikazivale teme o Jugoslaviji, radničkoj klasi, narodima i Sarajevu. Obzirom da su slične teme ponajviše obrađivale i dvije „osnovne“ grupe Novog primitivizma, jasno je uočiti odakle su inspiraciju izvlačili kulturni, umjetnički i muzički proizvodi ovog pokreta.

Grafikon 14 - Top lista nadrealista se nije previše doticala socijalističkog sistema

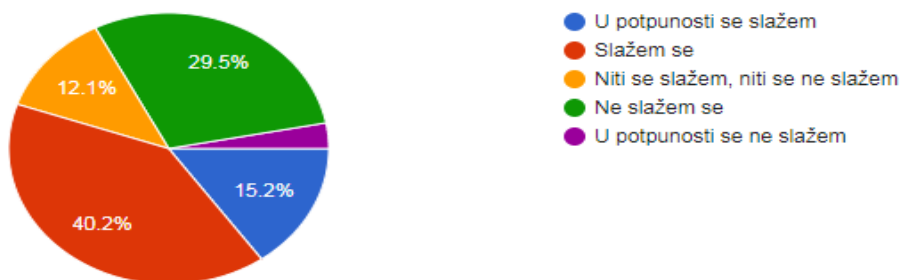
Iz ove tvrdnje, može se primijetiti kako su ispitanici imali do sada najrazličitija promišljanja. Naime, preko 43% ljudi smatra da su se oni u većoj mjeri bavili i doticali socijalistički sistem, zatim 28% nema neko specifično mišljenje (niti se slažu, niti se ne slažu) dok nešto više od 26% ovu tvrdnju smatra valjanom. Dakle, ova grupa ispitanika, smatra, da su se bavili socijalističkim sistemom i temama iz tog opusa, ali zasigurno ne u velikoj mjeri, ili su čak neke stvari koje su obrađivali sa tog aspekta, ostale nezapažene.

Grafikon 15 - Top lista nadrealista je specifično obilježje jednog perioda u historiji BiH

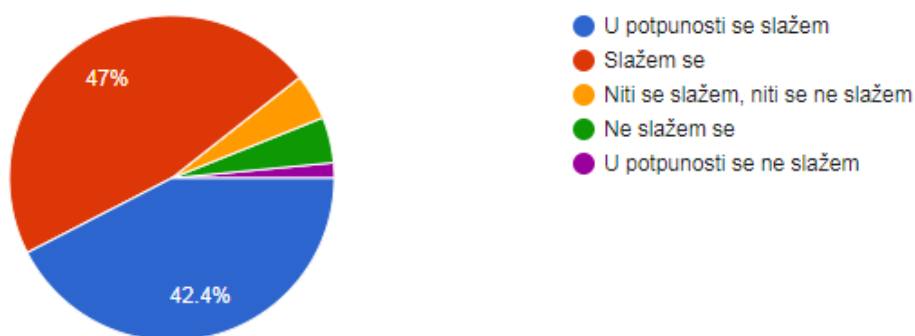
Jasnan je stav ispitanika na tvrdnju da su Nadrealisti specifično obilježje perioda u historiji BiH. Zasigurno, ovakav koncept emisije sa ovakvim situacijama i scenarijima bio bi moguć i danas, ali isto je sigurno, a s obzirom na vrijeme nastanka i emitiranja Top liste nadrealista, da je ona specifična obzirom da je postojala i da se emitirala u vrijeme nezvanične cenzure u BiH i SFRJ, čime se njena snaga i značaj poduplavaju.

Grafikon 16 - Smatrao/la sam da su Nadrealisti u rangju sa tadašnjim dnevnikom

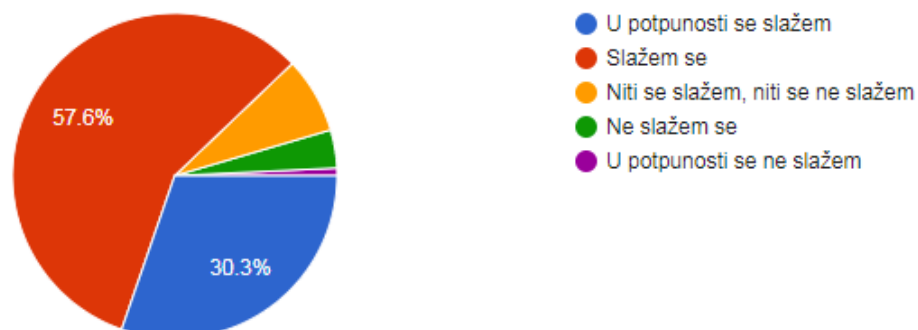
U prošlom stoljeću, u vremenu kada je TV preuzela glavnu ulogu u informiranju javnog mnijenja od radija, neprikosnovena i najznačajnija stvar u socijalističkoj Jugoslaviji su bili dnevnici na JRT, odnosno na njenim republičkim i pokrajinskim televizijama. Postoji nekoliko stvari koje su bile skoro popularne kao TV dnevnik, a jedna od njih je zasigurni i Top lista nadrealista, makar prema mišljenju preko 50% ispitanika ove ankete. Njih nešto više od 30% smatra da to nije tako, do 12.1% niti se slaže niti se ne slaže sa ovom tvrdnjom. Može se zaključiti kako su Nadrealisti uživali zaista veliku popularnost, koja je gotovo skoro velika, jaka i značajna kao i ona od ondašnjeg dnevnika.

Grafikon 17 - Satirični sadržaji su mnogo više ostali upamćeni nego tzv. ozbiljni sadržaji na TV-u

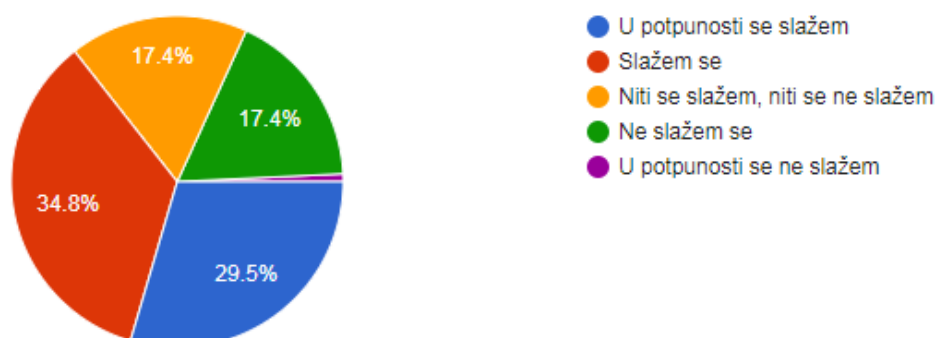
Ova tvrdnja se može vrlo lako povezati sa prethodnom, preciznije rečeno, ova tvrdnja će zaista potvrditi da se ipak moglo (i danas može – sa informativnim programom) nešto porediti sa dnevnikom. Prije svega, veliki broj ljudi se sjeća prezentera sa tadašnjih dnevnika, možda se sjećaju i nekih događaja, ali preko 80% ispitanika smatra kako su satirični sadržaji ostali upamćeniji nego tzv. ozbiljni sadržaji. Ovime se može zaključiti, kako su Nadrealisti, ostavila dublji i značajniji trag sa svojom satirou i humorom na ispitanike, nego informacije i njihovi prezenteri na dnevniku.

Grafikon 18 - Televizija je bila primarno sredstvo informisanja, a Nadrealisti su najjasnije prikazivali društvene probleme

Ova tvrdnja je još jedna potvrda toga da satira mnogo bolje prikazuje društvene probleme od tzv. ozbiljnih sadržaja, te tvrdnju iz analize grafikona 17, gdje piše da je TV preuzela dominantu ulogu sredstva za informiranje javnosti od radija. Ujedno, svojim odgovorima ispitanici su potvrdili da su Nadrealisti (kao najbolji primjer humorista i satirista na TV-u u BiH i tadašnjoj SFR Jugoslaviji) najjasnije prikazivali probleme društva, gdje čak preko 85% ispitanika ima takav stav (u potpunosti se slaž ili se slažu sa tvrdnjom). Tek neznantan procenat je preostao za one koji nemaju takav stav ili oni koji se niti slažu niti se ne slažu.

Grafikon 19 - Top lista nadrealista bi danas imala više problema za prikazati nego što su imala u bivšoj SFRJ

Vjerovatno su ispitanici koji su živjeli u dva sistema ili su makar proveli djetinjstvo u onom sistemu (socijalističkom sa pretenzijama na komunistički) vidjeli razlike između ova dva sistema. Vide sve prednosti i mane koje ima jedan ili drugi, vidjeli su mnoge sličnosti, a

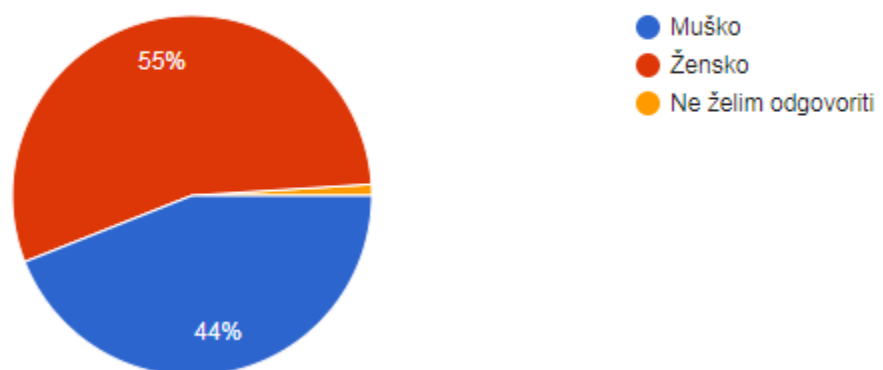
naposljetku, pri prelasku iz jednog u drugi sistem, su nesretno pogođeni sa agresijom i ratom na području BiH, ali i Hrvatske. Vjerovatno većina ispitanika zbog svog iskustvenog polja, ali i životne dobi, smatra kako bi danas Top lista nadrealista imala mnogo više obaveza prilikom kreiranja svojih skečeva, odnosno, imali bi više problema za prikazati nego u prošlom stoljeću i sistemu. Njih 17.4% niti se slaže niti se ne slaže sa ovom tvrdnjom, dok se svega 18.2% ispitanika ne slaže ili u potpunosti ne slaže sa ovom tvrdnjom.

Zaista, ispitanici iz dobne kategorije od 35+ su dosta pozitivno gledali na satirine sadržaje, na značaj satire kao i značaj te utjecaj Top liste nadrealista. Može se reći, kako satira prezentira i obuhvata značajnije društvene probleme od tzv. ozbiljnih sadržaja, prvenstveneno zbog prisustva medijskog ili političkog spektakla, odnosno senzacionalizma upravo u informativnom programu, kao najboljem predstavniku „ozbiljnih sadržaja“, dok satira govori o onim značajnim problemima i događanjima koji su značajni za sve njene građane, odnosno bavi se problemima koje interesiraju javnost i javno mnijenje.

Anketa za osobe od 18 do 35 godina

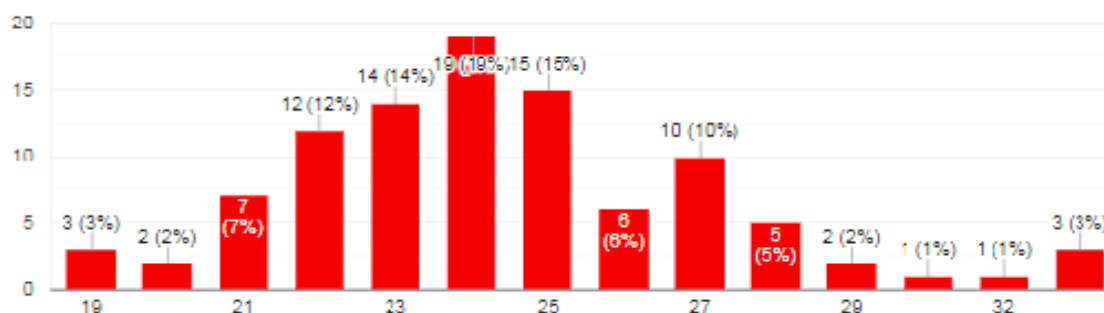
Kao što je prerhodno rečeno u uvodu analize za osobe iznad 35 godina, mlađi ljud iz nekog razoga i nisu bili previše susretljivi. Naime, anketa je puštena u funkciju 22.08. i bila je otvorena za učešće gotovo 8 dana, a za to vrijeme samo njih stotinu je odlučilo da bude sudionik anketnog ispitivanja. Anketa je vršena korištenjem online platforme.

Grafikon 20 - Vaš spol:

Iz grafikona u spolnoj strukturi, jasno je da je gotovo 10% više odgovora došlo od osoba ženskog spola, tačnije njih 55%, osoba muškog spola je bilo 44% dok je 1% osoba (tačnije jedna osoba) nije željela odgovoriti na ovo pitanje. Ova procentualna razlika između osoba muškog i ženskog spola ne pretstavlja stvarnu sliku mišljenja, obzirom da ih je anketirano isključivo stotinu.

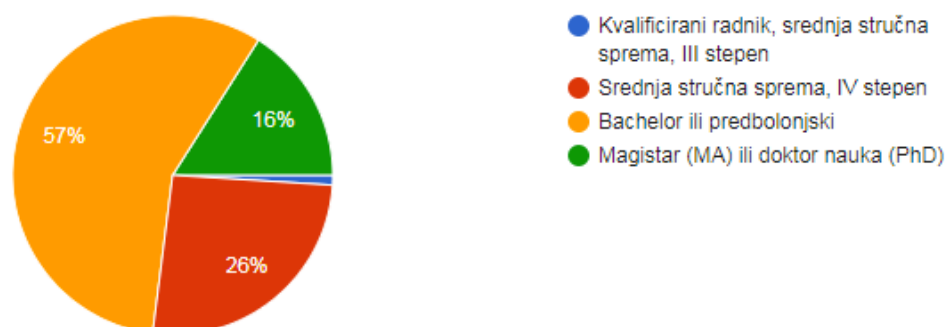
Grafikon 21 – Dobna struktura ispitanika

Jasno je uočiti kako je dobna struktura mlađih osoba poprilično šarolika, gdje su odgovarale osobe od 19 pa sve do 35 godina. Vrlo upadljivo je i to što je najviše ispitanika bilo starosne dobi od 22 godine pa sve do 25.

Također, kao i za osobe koje imaju 35 i više godina, i ovdje su pored spola i godina, ispitanici pitani i za njihov nivo stručne spreme, kao treće i posljednje socio-demografsko obilježje.

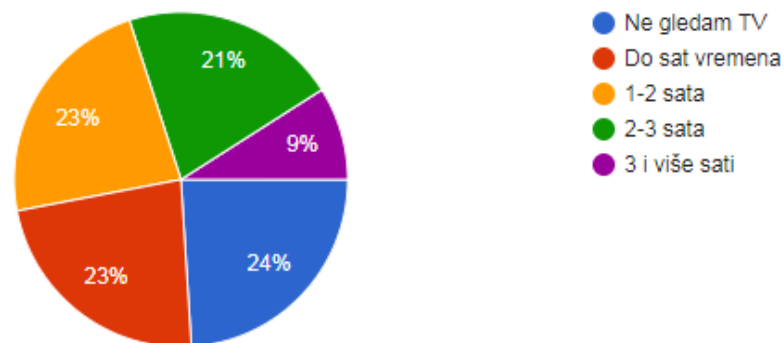
Grafikon 22 – Vaš najviši stečeni nivo obrazovanja

Jasno je uočljivo kako su mladi, makar prema njihovim odgovorima izuzetno obrazovani. Njih čak 73% ima određeni nivo akademskog zvanja, od čega je 16% magistara ili doktora nauka. Svega 27% je onih koji nemaju akademski nivo obrazovanja, od čega je svega 1% (jedna osoba) kvalificirani radnik.

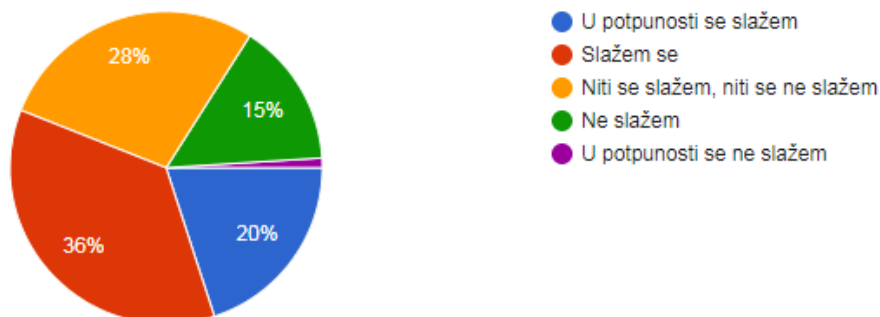
Poslije općih socio-demografskih pitanja, uslijedio je niz tvrdnji na koje su ispitanici mogli odgovoriti stavovima u potpunosti se slažem, slažem se, niti se slažem niti se ne slažem, ne slažem se i u potpunosti se ne slažem. Dakle, na svaku od tvrdnji ispitanici su bili obavezni odgovoriti.

Grafikon 23 –Prosječno vrijeme provedemo ispred TV ekrana

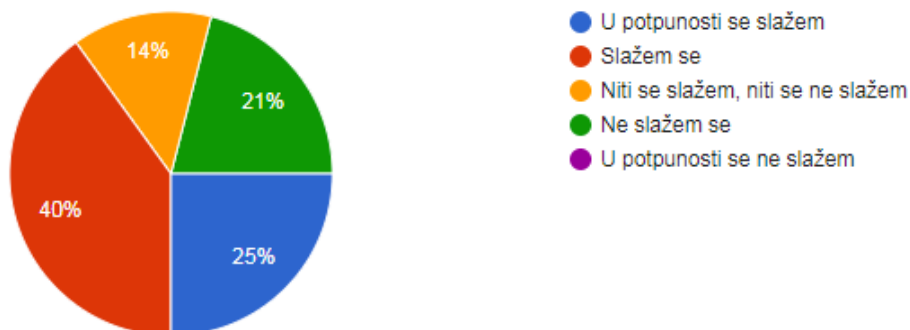
Odgovori na ovo pitanje su bili očekivani, obzirom da mlađi ljudi više vremena provode na internetu nego pred TV ekranom. S toga ne čudi da čak 24% ispitanika uopće ne gleda TV, a njih 23% u prosjeku gleda svega sat vremena. U kategoriju slabe gledanosti može se dodati ovaj od 1 do 2 sata, kojih ima 23%. Oni koji gledaju od 2 do 3 i 3 i više sati ima 30%. Jasno je kako je u 21. vijeku prisustvo u online svijetu gotovo pa društveno poželjno, a osobe koje nisu „prisutne“ na mreži gotovo da i ne znaju što se dešava. Top lista nadrealista je dakako, prisutnija na internetu, tačnije više se može gledati, ali voljom i željom pojedinica, na raznim kanalima na platformi youtube. Razlika između TV i internet emitiraja Top liste nadrealista jeste u tome što TV ima određeni program kada netko može pogledati emisiju (ukoliko se uopće serijal emituje) dok na pomenutoj platformi svaka osoba može u bilo kojem trenutku pogledati neku epizodu ili neki od skečeva zasebno, što je zaista, velika prednost.

Grafikon 24 – Satirični sadržaji u medijima su popularniji jer se lakše shvataju

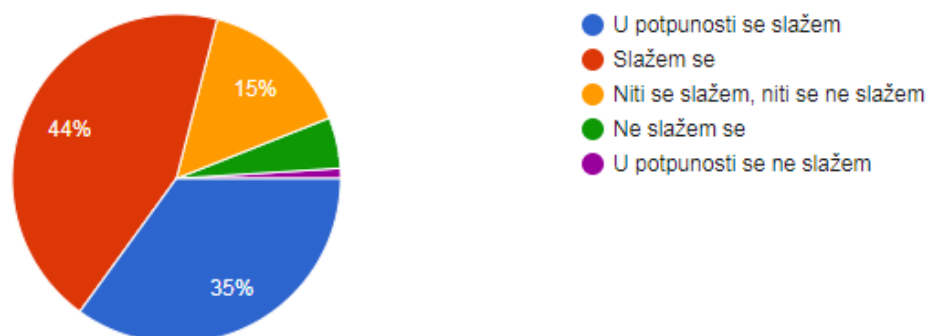
Kao i kod prethodne ankete i ova počinje sa tvrdnjama o satiri. Na osnovu ovog grafikona, može se uočiti kako 56% ispitanika smatra da su satirični sadržaji u medijima popularni zbog lakšeg shvatanja. Čak 28% ispitanika se niti slaže niti ne slaže sa ovom tvrdnjom, dok njih 16% smatra kako nisu popularniji iz tog razloga (lakšeg shvatanja) ili nisu nikako.

Grafikon 25 - Satirični sadržaji imaju veću gledanost u odnosu na tzv. ozbiljni sadržaj (informativni program)

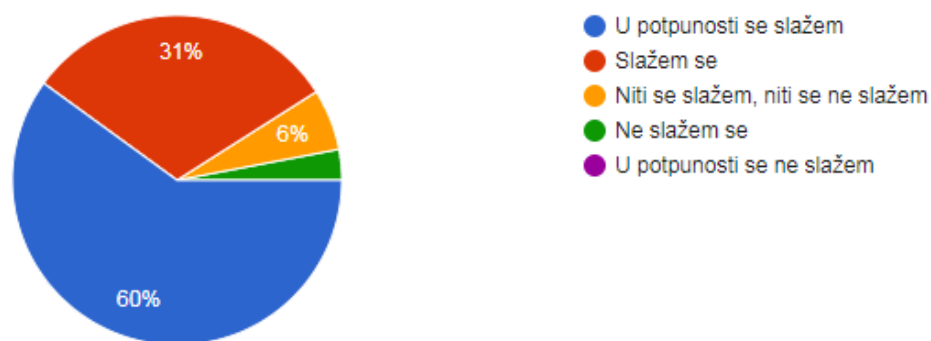
Sasvim je jasno kako mladi imaju pozitivan stav o ovoj tvrdnji, baš kao i ispitanici iz ankete za osobe koje imaju 35 i više godina. Njih čak 65% se slaže sa ovom tvrdnjom, 14% je onih koji „vagaju“, dok njih 21% smatra da satirični sadržaji nemaju veću gledanost u odnosu na tzv. ozbiljni sadržaj.

Grafikon 26 - Satirični programski sadržaj kvalitetnije predstavlja osnovne društvene probleme

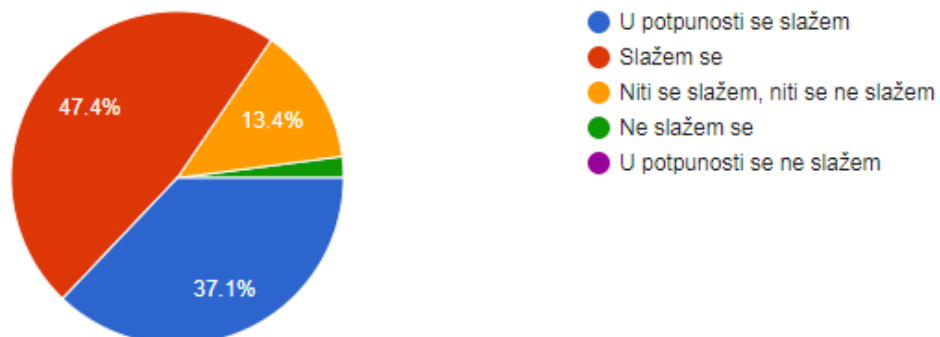
Još jedan tvrdnja na koju ispitanici obje ankete imaju slične stavove. Naime, sa tvrdnjom iz ovog grafikona, čak 79% ispitanika se u potpunosti slaže ili se slaže, njih 15% nema neko konkretno mišljenje, dok svega 6% se ne slaže ili u potpunosti odbacuje ovu tvrdnju.

Grafikon 27 - Upoznat sam sa sadržajem serijala Top liste nadrealista

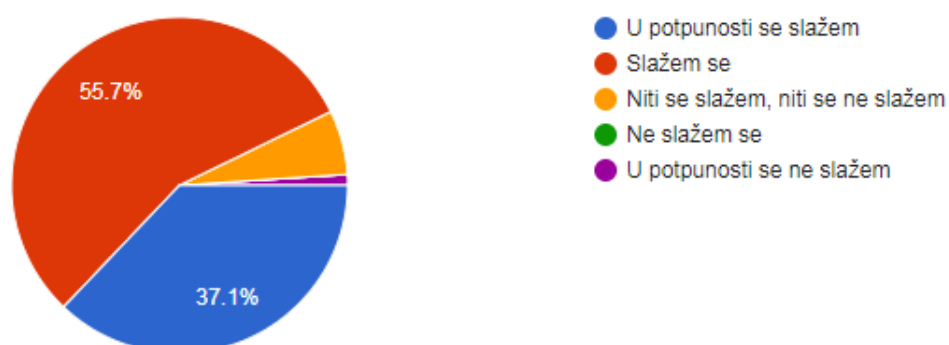
Obzirom da su u ovoj anketi ispitanici osobe mlađe od 35, te se veliki procenat njih ne sjeća ili logično, nije ni rođen u periodu emitovanja nadrealista, ovo pitanje je bilo nužno. Vrlo je zanimljivo to što je 91% ispitanika upoznato sa sadržajem serijala, dok njih 6% i jeste i nije, dok svega 3% nije upoznato sa sadržajem Top liste nadrealista.

Grafikon 28 – Top lista nadrealista je prikazala događaje gotovo onakvim kakvi će se i dogoditi

Nažalost, nema generacije koje nije upoznata sa strahotama rata ili načinom funkcioniranja sistema nakon raspada socijalizma na ovim prostorima. Veoma je zanimljivo vidjeti kako su mladi upoznati sa tim događajima i kako su primijetili da su Nadrealisti gotovo pa tačno rekli što će se dogoditi, a kako će se tokom intervjua ispostaviti, na osnovu razmišljanja i neke tužne predikcije članova TLN. Naime, potvrdu na ovu tvrdnju je odgovorilo čak 84.5% ispitanika, njih svega 13.4% niti se slaže niti se ne slaže sa tvrdnjom dok se svega 2.1% ne slaže sa ovom tvrdnjom.

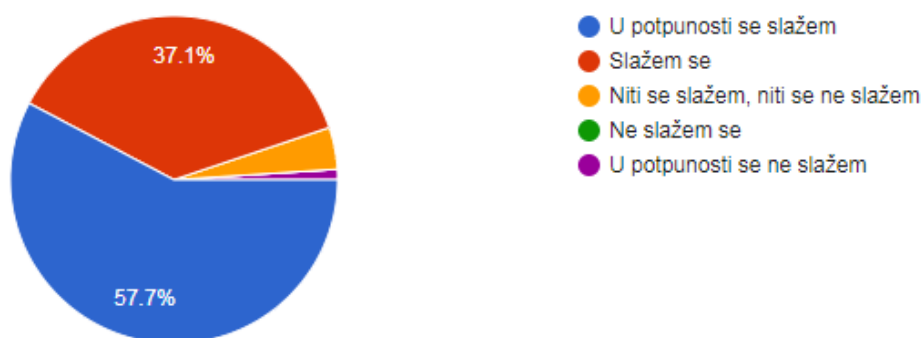
Grafikon 29 - Gledajući skečeve Top liste nadrealista shvatio sam koji su društveni problemi postojali u SFRJ i SR BiH

Mladi ljudi, tačnije ispitanici do 35 godina života, su u procentu od 92.8% odgovorili potvrdno na tvrdnju da su gledajući Nadrealiste uvidjeli koji su problemi postojali u Jugoslaviji i SR BiH. Ovaj podatak zvuči nevjerovatno, obzirom da se radi o generacijama

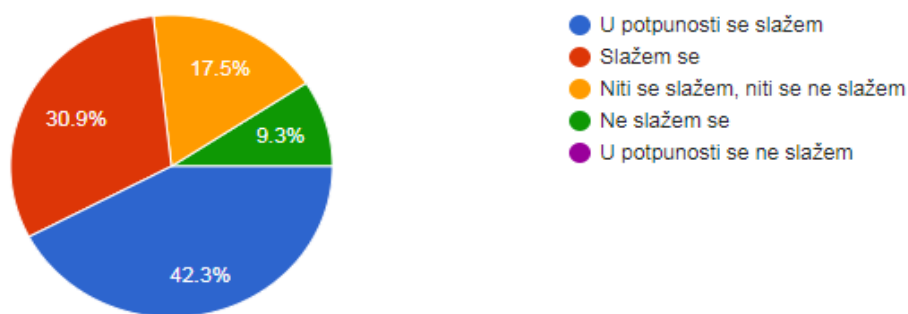
ljudi koji su bili mladi u periodu emitiranja serijala ili nisu uopće bili rođeni! Dakle, Top lista nadrealista ima utjecaj i na generacije koje nisu rođene ili su bili mlade za vrijeme emitiranja, što možda i najbolje pokazuje koliki je značaj satire u društvu.

Grafikon 30 - Jezik koji su koristili u potpunom serijalu jednostavan je i lako razumljiv

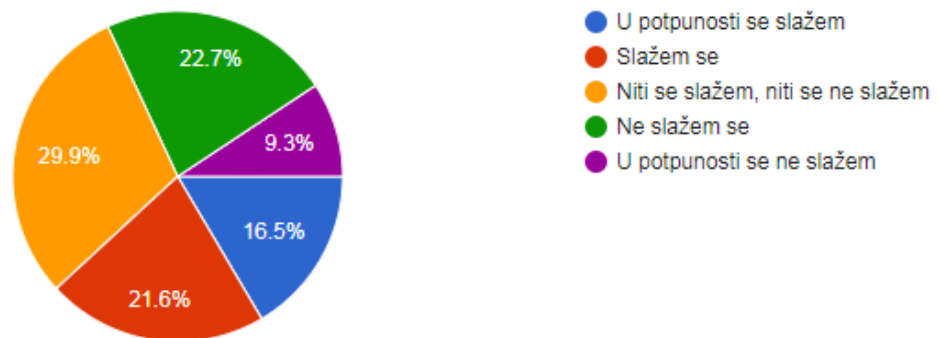
Obzirom da su nadrealisti prvi uspjeli da u eter ubace jezik kojeg su se stidjeli neki građani Sarajeva (iz nekog razloga) i obzirom da su pretežno koristili one riječi koje su bile smiješne, vidljivo je kako je taj jezik vrlo jednostavan i razumljiv, jer čak 57.7 mladih se u potpunosti slaže sa tvrdnjom, dodavši one koji nemaju baš tako čvrst stav, ali se ipak slažu, čak 94.8% je potvrdnih odgovora na tvrdnju, dok je svega 1 osoba koja se u potpunosti ne slaže, odnosno koja opovrgava ovu tvrdnju a njih 4.1% nema neko formirano mišljenje, odnosno niti se slaže, niti se ne slaže.

Grafikon 31 – Satirične poruke i šaljivi komentari su poboljšali razumijevanje ozbiljnosti situacije u kojoj se nalazilo društvo

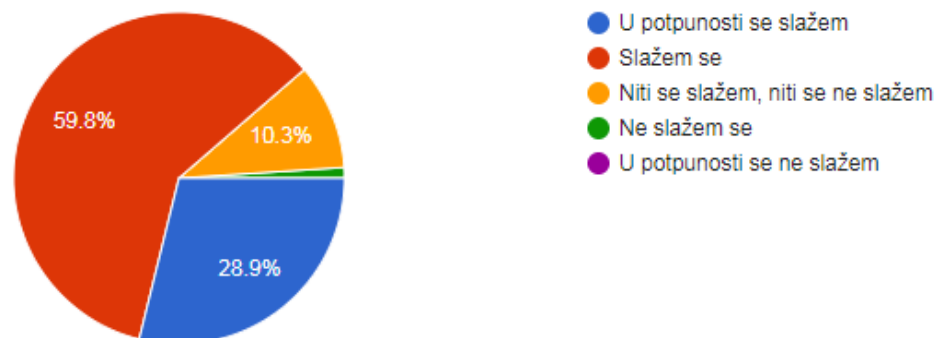
Na prethodnu tvrdnju, sa pozitivnim stavom je bilo 73.2% ispitanika, njih 17.5% nije imalo stav o ovoj tvrdnji, dok se njih 9.3% ne slaže sa tvrdnjom. Dakle, može se zaključiti kako su satirične poruke i šaljivi komentari doprinijeli razumijevanju ozbiljnosti situacije u kojoj se nalazilo društvo u vrijeme „savijanja i lomljenja“ socijalističkog sistema u Jugoslaviji i BiH.

Grafikon 32 - Sadržaj Top liste nadrealista nije prikazivao istinite događaje, odnosno prikazivao je fikciju

Ovo se može nazvati trik tvrdnjom, obzirom da je riječ o tome kako sadržaj TLN-a *nije* prikazivao istinite događaje već fikciju. Njih 38.1% je odgovorilo kako je ova tvrdnja istinita, dok njih 29.9% nije imalo neki izraženi stav, niti su se slagali, niti se nisu slagali sa tvrdnjom. Njih 32% je imalo negativan stav prema tvrdnji. Razlog ovakvih rezultata ispitanika može biti, vjerovatno u načinu postavljanja tvrdnje, obzirom da je na neki način „trik“ tvrdnja, gdje postoji negacija koju možda neki nisu ni primijetili prilikom odgovaranja.

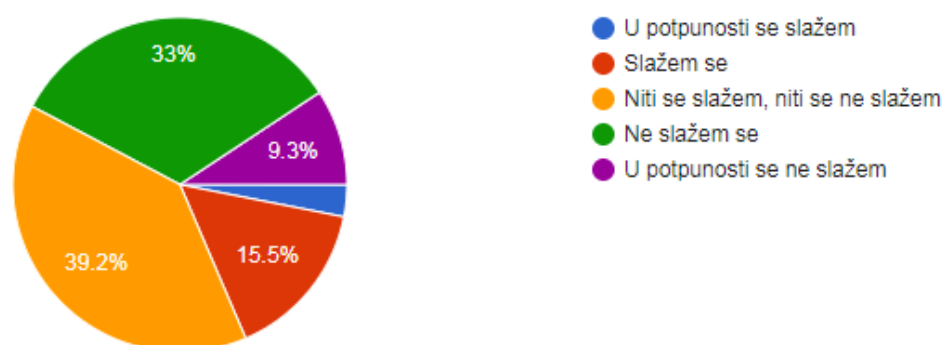
Grafikon 33 - Teme koje su obrađivane i prikazivane u TLN bile su pretežno o radničkoj klasi, Jugoslaviji, narodima i Sarajevu

Ovakva tvrdnja je postavljena i u prethodnoj anketi. Uz pomoć ove tvrdnje se uspješno

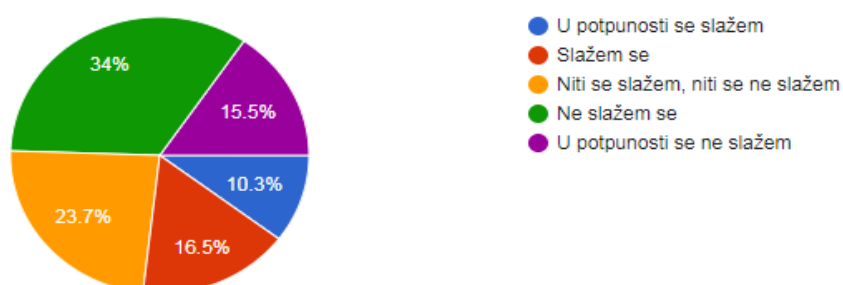
provjeriti da li su svi primijetili najčešće teme o kojima su Nadrealisti pričali/govorili, ili kako jedan od intervjiranih reče „kako su vršili naraciju događanja“. Od ispitanika, više od pola, njih čak 88.7% ima potvrđan stav o ovoj tvrdnji, dakle ili se u potpunosti slažu ili se slažu. Svega 10.3% nema neki specifičan stav, dok 1% se ne slaže. Dakle, većina ispitanika smatra kako su upravo navedene teme bile pretežno prikazivane na razne načine kroz serijal Top liste nadrealista.

Grafikon 34 - Nadrealisti nisu dovoljno obratili pozornosti na probleme mladih u tom periodu

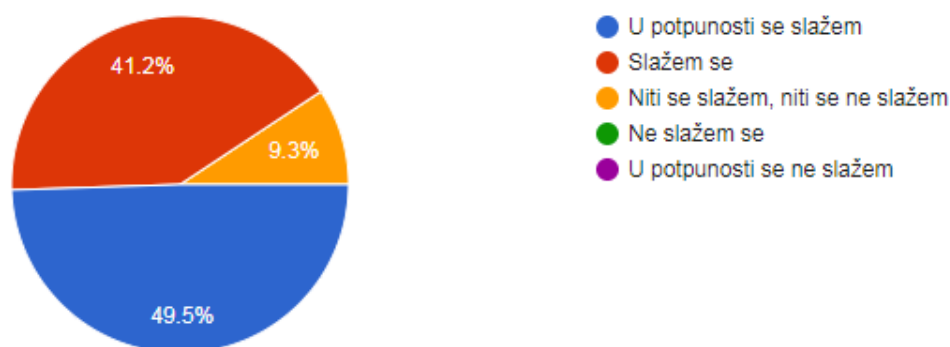
Još jedna negacija u tvrdnji, ovaj put jasnije naglašena nego kod prethodne upotrebe negacije. Naime, čak 42.3% ispitanika se ne slaže ili u potpunosti odbacuje tvrdnju da se Nadrealisti nisu dovoljno bavili problemima mladih. Svega 18.6% ispitanika se slaže (ili se u potpunosti slaže) sa ovom tvrdnjom, dok njih 39.2% niti se slaže niti se ne slaže. Na osnovu ovog grafikona, uočljivo je to kako su se nadrealisti, prema stavu ispitanika, u znatnoj količini i broju bavili temama koje su značajne i bitne za mlade, odnosno znatan dio ispitanika smatra kako su obratili dovoljno pozornosti na mlade.

Grafikon 35 - Upotrebom previše šaljivih poruka i satire, nadrealisti nisu uspjeli dokučiti do većeg broja recipijenata

Još jedna tvrdnja, za koju će se ispostaviti da će stavovi vezani za nju, biti potvrdni za satiru. Naime, čak 49.5% ispitanika se ne slaže (ili se u potpunosti ne slaže) sa ovom tvrdnjom, što je, jasno je, gotovo polovina ispitanih! Njih 23.7% se sa ovom tvrdnjom niti slaže niti ne slaže, dok 25.8% ispitanika se sa tvrdnjom slaže (ili se u potpunosti slaže). Ipak, kao što je već rečeno, gotovo polovina njih smatra kako su ipak nadrealisti uspjeli dokučiti veći broj recipijenata bez obzira koliko šaljivih poruka ili satire su diseminirali prema njima.

Grafikon 36 - Top lista nadrealista predstavlja bosanski medijski fenomen

Još jedna tvrdnja koja je svoje mjesto našla u ovoj anketi jeste ta kojom se tvrdi da je TLN bosanski medijski fenomen. Ovdje je sasvim jasna situacija. Preko 90% ispitanika ima potvrđan stav o postavljenoj tvrdnji, dok njih svega 9.3% niti se slaže niti se ne slaže sa ovom tvrdnjom. Nije bilo onih koji se nisu slagali sa tvrdnjom.

Na kraju, nadasve je jasno, koji je utecaj satire ali i Top liste nadrealista na recipijente. Upotrebom jednostavnog jezika i „sarajevskog govora“, Nadrealisti su na sebi svojstven način pakovali događaje i prevodili ih ljudima koji su ih pratili.

10. Analiza intervjua

U intervjuiima su se odazvali svi ljudi koji su planirani, a koji su odlučili pristati na isti, kako bi pomogli poboljšanju krajnjeg cilja ovoga rada ali i kako bi učestvovali u ovom istraživanju. U ovome dijelu će se izdvojiti suština intervjua sugovornika.

Na intervju su pristali:

Zenit Đozić, glumac, scenarista i humorista;

Nenad Janković, muzičar, kompozitor, glumac i režiser;

Mirko Srdić, muzičar, muzički urednik, tekstopisac, glumac i humorista,

Boro Kontić, novinar i urednik.

Pitanja koja su kreiranja i postavljena u skladu sa temom istraživanja. Odgovori na ista će dodatno pojasniti situaciju u vremenu nastanka skečeva Top liste nadrealista, ali i promišljanja svih intervjuiranih o utjecaju koji su imali na recipijente.

10.1.1. Intervju – Zenit Đozić

O projektu Top liste nadrealista ponajviše bih mogla reći osoba koja je, prema pisanjima Nenada Jankovića bila ta „pokretačka lokomotiva“, vrlo entuzijastičan čovjek, koji je svojim entuzijazmom „okuražio“ i pomogao ostalima da počnu i nastave snimati PRIMUS a kasnije i TLN, koji kaže da ta naša kreativnost je meni bila toliko dobra da ja jednostavno nisam imao nikakvu dilemu da li da nastavimo u tom pravcu. Cilj im je bio zabaviti prijatelje kreiranjem zabavnih skečeva poslije svirki (mini koncerata) grupe Zabranjeno Pušenje.

Mislim da su skečevi koje smo radili poslije svirke za našu raju bili još jedan dodatni ventil koji nam je pomogao da oslobodimo nagomilanu kreativnu energiju. Kako napominje, jedini cilj im je bila zabava.

Tada nam je jedini cilj bio da uživamo u stvaranju nečega dobrog i da se urnebesno zabavljamo.

Đozić smatra kako je glavni doprinos Top liste nadrealista tadašnjoj kulturnoj sceni što su svojim originalnim humorom otvorili nove uglove gledanja na stvarnost kod publike.

Također, sugovornik napominje kako TLN nije bila isključivo humoristična serija, već je to jedan projekt koji je sadržavao i ostale popularne proizvode kao što su rock bendovi ili umjetnički pokret Novi primitivizam, te smatra kako je njihova kreativna energija dominirala umjetničkom scenom Jugoslavije.

Pored uloge Fu-de, koji je bio, kako kaže Đozić, pseudo heroj izrazito ograničenih moći i koji je naivan i pomalo priglup u svojoj misiji pomoći čovječanstvu i dobrim ljudima, pojavljuje se i jedna druga uloga, preciznije rečeno „naprava“ naziva hepek.

Na upit da li je hepek shvaćen kao nešto što rješava sve sukobe ili kao jedan od rekvizita u jednom TV fenomenu, Zenit Đozić govori kako je hepek bio poruka ili bolje rečeno određeni pokušaj da se ljudi urazume i da korištenjem razuma izbjegnu nadolazeću katastrofu i kaos rata. Naglašava kako (je) to **bila je to poruka za nase tadasnje politicare i nacionaliste koju su oni ignorisali, a kojim se nazalost priklonio i veci dio tadasnje javnosti.**

Kao što je nekada bio, i danas hepek ipak ostaje kao simbol borbe protiv zla i kao takav nadživio one protiv kojih je djelovao.

O skečevima o podjeli Sarajeva, dolasku UN-ovih snaga nisu ni sanjali niti ih zamišljali kao stvarne, već su skečevima nastojali zaustaviti takve događaje, koji će se, nažalost, ipak dogoditi nekoliko godina poslije snimanja istih.

O tome da li su uspjeli u svojoj namjeri, kaže, da ne zna ni da li su to uradili niti u kojoj mjeri. Smatra kako je određeni broj upravi tih boraca protiv negativnosti podlegao onome što se u skečevima govorilo. Dodaje, kako misli, da su uspjeli okrenuti simpatiju javnosti u Jugoslaviji okrenuti upravo ka Bosni i Hercegovini. A kao ipak potvrđan odgovor na pitanje o uspješnosti, kaže kako današnje generacije odrastaju uz skečeve koji su ipak pogodila određena dešavanja, te naglašava kako je istraživanje akademske zajednice, ipak dobar znak da su ipak kvalitetno radili i koliko je to bitno za naš identitet i budućnost.

10.2.1. Intervju – Mirko Srđić (Elvis J. Kurtović)

Pokret Novi primitivizam je, kao i svaki drugi pokret koji je osmišljeno imao svog reprezentanta. Pored karizmatičnog lidera grupe Zabranjeno pušenje, treba postaviti, i rame uz rame, kao ikonu pokreta, postaviti Mirka Srđića, vođu grupe Elvis J. Kurtović & His meteors. O novom primitivizmu i krajnjem dometu istog, Elvis kaže kako su dometi Novog primitivizma bili da jedni drugima nešto saopštimo i da se zezamo. Također, naglašava **kako nismo nikad mislili da će to biti pravi pokret. Mi smo se već tada pomalo bavili muzikom i humorom.** Štampani mediji, kako govori Elvis su imali dosta utjecaja na njih, a uz pomoć njih su čuli za britanske pokrete hevi metalaca, skinkheda, tedi bojsa.

Napominje kako je štampa tada čudno reagirala na nove pokrete, pa su tako prenijeli **vijest da su savjesni omladinci na mostu kod Skenderije istukli grupu dugokosih pankera. Taj stariji čovjek koji je pisao mislio je da su pankeri dugokosi. Grupa loklanih mangupa koja je podnosi ove sa dugom kosom je, zapravo, istukla neke hašišare.** Dalje govori i naglašava kako su se i oni čudno oblačili kada su išli na koncerte, te da su ih tako i primijetili ljudi.

Na upit o nastanku pjesama grupe Elvis J. Kurtović & His meteors, Elvis kaže kako su to parodije, te naglašava da su bili počeli svoje pjesme i kao obradu tuđih pjesamama, kako bi to prebacili i preveli na naše uvjete, a da to većina ljudi nije shvatala tada, ali ni danas.

Na pitanje o tome da li su kroz pokret i grupu nastjali artikulirati probleme, govori vjerovatno da jesmo. Naglašava kako se **još u osnovnoj školi sam se borio protiv nepravde.** Ističe **kako mladi ljudi gledaju šta ne valja, pa gledaju to da poprave, za razliku od odraslih ljudi koji viču „samo da ne puca“.**

Obzirom da su egzistirali u vrijeme socijalizma, nije bilo baš poželjno o svemu pričati, niti sve direktno kritikovati. Mirko je kazao da se u to doba moralo paziti. Prvo, nije se smjelo zezati drug Tito i Savez komunista, a druga stvar previše kritike nije moglo proći, pa se moralo to nekako uvijati. Ali ipak govori dalje, kako je za razliku od drugih istočnih zemalja, kritika bila dosta pristunija u Jugoslaviji.

Na pitanje o tome koliko je bio stvarni utjecaj pokreta na mlade ljude i da li je ispal osve kao su zamišljali, Mirko vrlo jasno govori da nisu ni razmišljali o tome, te naglašava kako su znali da ne mogu ništa uraditi. Vrlo je zanimljiv i primjer koji navodi koliko ljudi slabo shvataju pojedine stvari, što se može pročitati u prilogu rada. Te još jednom „podlvači“ da nisu ništa uspjel ida urade i da je ostalo sve kao što je bilo, ali i to da je njima i njihovoj publici „bilo dobro“.

O povezanosti Novog primitivizma i TLN, kaže da je velika. Prvenstveno **smatra da je TLN bila humoristična emisija za široke narodne mase i da je bilo fazona za djecu, dok je rok bio oduvijek za zrelije ljude, za onaj soj intelektualne javnosti koji nije bio previše brojan.**

O eventualnim novim pokretima nove omladine, kaže da je to sve na njoj, ali naglašava kako ne treba da ih se previše pritišće, obzirom da su se oni odlučili na borbu, tako što će napuštati državu, tako što će slušati svoju muziku.

10.2.2. Intervju – Nenad Janković (Nele Karajlić)

Intervju je počeo sa nekim historijskim uvodom u teme o kojima će se razgovarati u toku intervju, a kako bi ostatak istog bio dosta jednostavniji. On je prije svega u svojim uvodnim riječima, rekao da je u jednom trenutku došlo do eksplozije popularne kulture u cijeloj Jugoslaviji, kazavši da je do te eksplozije došlo **ne samo zbog toga što su mladi prepoznali silinu filma i rok muzike kao dio svog (ekskluzivnog) identiteta, koje generacije ni prije ni poslije njih neće imati prilike da osjete, već i zbog toga što su svi južnoslovenski narodi izuzetno talentovani i daroviti, i što je naracija (a na naraciji počivaju oba ova važna segmenta popularne kulture) predstavlja veoma važan dio njihovog kulturnog bekgraunda.** Nadalje, Nenad je govorio i o tome kako se uvlačila popularna kultura među mlađe i tu navodi film „Sjećaš li se Doli Bel“, koji je, prema njegovom stanovištu, možda najočitiji primjer tog „uvlačenja“ popularne kulture i načina na koji je to sve partija kontrolirala.

Nenad je vrlo zanimljivo odgovorio na prvo pitanje, kada je, umjesto nekog odgovora koji je vezan za Top listu nadrealista ili PRIMUS, o nekoj vrsti smjelosti, ipak pohvalio sve urednike koji su bili uz njih urazličitim fazama njihovog kreativnog momentuma, kao što su Borislav Kontić, Erna Perić i Slobodan Terzić.

Na upit o tome, da li su oni na osnovu svojih skečeva (kao što je recimo bio prijenos „parade“) prikazivali neki vlastiti stav o medijskim izvještavanjima, kazao je kako su oni shvatili da se radi o propagandi, i naglasio kako su **bili prva generacija koja je u partizanskom filmu i vojnim paradama prepoznala propagandu. Možda su to umjele da prepoznaju i generacije prije nas, ali nisu imali ni prostora a ni hrabrosti da o tome nešto govore.** Nadalje, Nenad je dodao kako je **radio prenos parade bio je moj omiljeni skeč u kome smo se na neki način šegačili sa tom propagandom.**

O cjelokupnom prvom serijalu, daje vrlo zanimljive činjenice, prije svega, da su neke stvari uspjeli čuti iz viceva, i samo uz pomoć, kako govori, vlastitoga šarma uspijevaju napraviti

neke uspješne skečeve. Naglašava i to **što je bilo značajno za prve Nadrealiste, kao i za Zabranjeno pušenje i Nju primitivis uopšte, je odluka da Sarajevo bude sav naš "kosmos". Tu, oko nas, od Čaršije do Marin dvora, je cjeli svijet. Mi smo Sarajevo postavili u centar svijeta, a time smo preko lokalnog došli do univerzalnog!**

O uticaju druge i treće sezone govori, kako je to bilo mnogo lakše raditi, jer je tada komunizam bio na izdisaju, čime su lakše mogli da se zabave sa nekim težim stvarima o kojima možda ranije i nisu mogli govoriti. Iz ovoga odgovora, značajno je vidjeti i konstataciju da je sve Sarajevsko zapravo bilo Jugoslovensko i to u smislu da problemi is tvari koji su tištili Sarajevo, tištili su i cijelu Jugoslaviju, pri tome naglašava kako **ne bi bilo ništa iz Sarajeva da ono nije bilo dio Jugoslavije. Ona je bila garant kvaliteta. Tržište i danas ima potrebu da se širi, pa je nemušta politika u nedostatku bolje riječi, a iz straha da ponovo pominje Jugoslaviju to nazvala neprecizno region.**

O skečevima UN-ovih trupa, kao i „ratu u porodici Popušlić“, te „Istočnom i zapadnom sarajevu“, kaže kako oni nisu bili toliko politički pismeni, već da je to bio osjećaj, i razmišljanje, ako se krenu postavljati nacionalni kriteriji, da će loše završiti.

O jeziku koji su koristili kroz Nadrealiste i Novi primitivizam je rekao da je odgovarao eliti do onog momenta kada je izgubila kontrolu nad emisijom. Nadalje, Nenad govori kako **ni kvazi elita nije bila baš naklonjena Nadrealistima. Govor kojeg smo koristili za njih je bio simbol primitivizma, što smo mi i iskoristili pa smo se i nazvali Novi primitivci.** A zatim naglašava kako mu je čudno i neobično što su se građani Sarajeva stidjeli sami sebe. Naglašava i to kako su kao kontra tom pokretu odmah iduće godine, poslije „afere Maršal“ pojavili bendovi poput Orkestra i grupe Merlin, koji su bili po „mjeri“ elita.

10.3.2. Intervju – Borislav „Boro“ Kontić

Razgovor sa direktorom Mediacentra, Borislavom „Borom“ Kontićem je u suštini razgovor sa stručnom i iskusnom osobom, koja je uz to radila i pomogala u samim počecima, pa čak i malo kasnije ekipi okupljenoj oko pokreta Novog primitivizma.

Najprije, Boro je naglasio kako je prije nastanka Top liste nadrealista, tačnije onog televizijskog segmenta postojala već takva rubrika na drugom programu Radio Sarajeva, kojeg je upravo on preuzeo još daleke 1979. Boro je kazao kako je **urednik koji je bio prije, odlazio 1979., tako sam je ja dobio da je radim i ja sam je obrnuo, ostalo je ime i ideja. Ona je trebala da se bavi alternativni stvarima subklturom, fenomenima. Ova emisija je bila posvećena jednom malo alternativnijem pogledu na svijet.**

Obzirom da su kroz tu alternativu proizašli i sami Nadrealisti, Boro je na upit o tome da li je na njih utjecao i kako su oni skupa funkcionirali kazao **vjerovatno jesam i puno. Prvo su oni moral ida mi ispričaju šta hoće. Hajde da vidimo, šta su zamislili šta hoće. Bio sam dvostruka uloga. Bio sam neko da im pomogne, neko da ih razvije, a sa duge strane sam bio prvi filter.**

Obzirom da je on bio filter, jasno je kako nisu u početku mogli baš o svemu da pričaju, već su, kako kaže, bili ograničeni ne samo oni, već svi. Naglašava kako su za novinare i urednike često bili postavljani političari koji su znali kako treba politički promišljati.

Teme koje su obrađivali su, su pretežno bile iz svijeta filma prevedene na nešto sarajevsko, kao i stvarni događaji koji su se događali.

Na upit o tome koji su bili njihovi dometi obzirom na period kreiranja istih, tačnije rečeno, da li su uspjeli u toj svojoj namjeni koju su imali, rekao je kako su uspjeli odmah u startu sa kreiranjem Konana i njegovog rođaka Kenana. Kazao je kako **Kenan imao uzrečicu „okob budimo realni“, što bi korisito kada bi Konan htio da mijenja nešto u Sarajevu.**

Dakle, Boro je osoba koja je bila prvi filter za njih, ali ujedno i spasilac. Naglasio je, kako je više puta, prilikom preslušavanja materijala kod svog urednika (koji je bio urednik hijerarhijski na više položaju od samog Bore) znajući da u određenom dijelu postoji neka čudna rečenica ili radnja, kašljao, glasije pričao – odnosno činio je sve kako bi „progurao“ ono što su ti kreativni momci željeli „izbaciti u eter“.

U toku razgovora navodio je mnoge zanimljive detalje i činjenice u vezi za Top listom nadrealista, kao što je recimo, osvojeno drugo mjesto na Kipru prilikom takmičenja za radio emisije drame i muzičkog programa, gdje su osvojili drugo mjesto, a prema sjećanju Bore Kontića, dobili su bili srebrenog muflona.

Sa stručne strane, na upit o satiri u medijima i njenom odnosu spram „ozbiljnih sadržaja“, Kontić smatra kako **nema nijednog vrmena u kojem satira nije potrebna. Svako vrijeme ona traži. To je onaj nepohodni sastojak društvenog života bez kojeg čovjek ne bih imao onu nepohodnu distancu prema stvarima. Mi živimo u vrijeme u kojem te svako nastoja poklopiti, natjera te da povjeruješ u ono što je rekao.**

Vrlo zanimljiv odgovor je dodatno postao čvrst argument kada je kazao kako je to vrsta **društvenog lijeka javnog mnijenja koje te odvaja od sirenskih zova, medija, propagande, manipulacije, koja bi svaki put da te prevari da te uvuče, da ne misliš svojom glavom.**

Dalje je dodao kako je satira i potreban da brusi društvo i javno mnijenje kako bi postali otporniji na one sadržaje manipulativnog karaktera koji su svepristuni u današnjem društvu i medijskom prostoru.

11. Zaključak

Na kraju ovoga rada, nakon anketiranja i izučavanja korištenih materijala, te nakon završenih intervjua, došao sam do sljedećih zaključaka.

Naime, osim toga što su satirični sadržaji izuzetno prisutni u medijskoj sferi BiH od davnina, jasan je i njihov utjecaj. Najprije, mnogo ljudi ne zna ili nije znalo da razlikuje koji su to tzv. ozbiljni sadržaji u ovome radu se pod njima smatraju *analitički žanrovi*, u koje se ubrajaju *komentar, članak, esej, kolumna, kritika, bilješka, feljtoni* forme u novinarstvu od onih koji su nešto opušteniji, od onih koji su *humoristični ili satirični*, a u koje se ubrajaju *karikatura, kocerija, vic i aforizam*. Prije svega, ozbiljni sadržaji imaju mnogo svojih pogrešnih shvatanja, kao naprimjer pojam članka, koji je znatno kompliciraniji od onoga što danas smatramo istim. Za vrijeme pisanja ovoga rada, jasno je kako postoji i među naučnicima iz oblasti komunikologije ili žurnalistike određenih neslaganja, tako da je ova podjela nastala na osnovu zajedničkih vrsta kod velikog broja autora.

Nadalje, satira je od najranijih dana svoga postojanja postala društvena esencija bez koje društvo ne može, odnosno, bez satire društvo možda ne bi ni vidjelo koja je to stvarna istina. Obzirom da je u radu trebalo provjeriti utjecaj satire na recipijente najzanimljiviji dio rada, ujedno i dio u kojem se došlo do najviše saznanja dakako jesu dvije ankete.

Naime, većina ispitanika u obje ankete smatra kako su Nadrealisti predstavljali medijski fenomen boanskog medijskog podnevlja, odnosno smatraju kako su oni specifično obilježje jednog perioda. O utjecaju satire, većina ispitanika smatra kako je krucijalan i kako se uz upotrebu iste, mnogo lakše dopre do recipijenata.

Ispitanici su gotovo svi, konstanto na tvrdnje koje se tiču uspješnosti Nadrealista ili njihovog utjecaja na recipijente odgovarali potvrdno, sa čime su dodatno doprinijeli općem dojmu da je satira zaista društveni fenomen bez kojeg se ne može zamisliti tumačenje društvene zbilje. Upotrebom satire, kao što je jasno iz ovoga rada, mnogo se lakše pojašnjavaju problemi koje *analitičke formene* određeni način pričaju jezikom koji je možda i grub.

Ovaj zaključak proizlazi iz jednog od odgovora ispitanika, tačije iz tvrdnje da je jezik koji se koristio u serijalu Top lista nadrealista bio razumljiv i jednostavan. Dakle, upotrebom jezika

koji je očigledno lagan za shvatanje od strane recipijenata je lakše doprijeti do istih nego upotrebom nekog previše kompliciranog, naučnog ili stručnog, nadasve, čak i određene vrste „novinarskog“ odnosno klišeiziranog jezika.

Upotrebom, kako naglašavaju osobe sa kojima su rađeni intervjui, „sarajevskog govora“ kojeg se stidila tadašnja „sarajevska elita“, Nadrealisti su uspjeli da ispričaju mnoge priče koje su primjećivali oko sebe, a koje su na neki način bile možda u pojedinim trenucima i zabranjenje.

Satirični sadržaji su osnova kreiranog sadržaja u serijalu Top lista nadrealisti. Oni su upotrebu satire gotovo doveli do perfekcije, te uz određeni nivo šarma i glumačkih sposobnosti, su ljudima ukazivali na stvari koje su oni smatrali da će se odigrati. Prema tvrdnjama nekih od učesnika serijala (odnsono intervjuiranih), oni ni u kom slučaju *nisu mogli niti su htjeli predvidjeti budućnot*, već su u skečevima iskazivali svoje najernije sumnje i spletove okolnosti, koji će se, nažalost zaista i odigrati.

Top lista nadrealista, koja je nastala iz Novog primitivizma, kulturnog pokreta, je iznjedrila i dvije autohtone sarajevske grupe, koje su za razliku od onih ranijih kao što su Indexi, Bijelo dugme, Čičak itd. upravo uz pomoć danas „kultnog“ serijala uspjeli doći do svojih pet minuta.

Naravno, neizostavan dio razvoja Top liste nadrealista predstavlja i njihove učešće na radio emisiji „PRIMUS (Priče i muzika subotom) kod tada mladog, a danas vrlo iskusnog i cijenjenog urednika Borislava „Bore“ Kontića. Njihov rad u početku, kako kaže intervjuirani, nije bio politički profiliran, već su htjeli da uvijek naprave dobru atmosferu i zanimljivu kvalitetnu šali ili zezanciju. Na kratko ću skrenuti pažnju na dio intervjua u kojem Kontić odgovara na pitanje o satiri i njenoj potrebi, i naglasiti njegovu tvrdnju da je ona svojevrsni *društveni lijek* bez kojeg ne može društvo niti jedna epoha u razvoju istog.

Nadrealisti su, dakle, kao što je već rečeno najbolji primjer kada je u pitanju upotreba satire u medijima. Kod ispitanika, od kojih je većina sa stečenim akademskim znanjem, satira predstavlja najlakši uvod i najlakši način pojašnavanja problema koji su uočljivi u društvu, politici, ekonomiji itd. No, vrlo je značajno to što satira prikazuje sve događaje, ne vršeći selekciju na osnovu „bitnosti“, preciznije rečeno, satira govori ono što tzv. ozbiljni sadržaji (kao što je informativni program) ili kao što su analitički žanrovi ne govori iz ovih ili onih razloga.

Bez obzira što satira koristi u krajnju ruku „nozbiljan“ način naracije i pričanja (prikazivanja) zbivanja, ona se mora držati osnovnog postulata u novinarstvu, onih toliko puta ponovljenih rečenih, a opet u današnjem vremenu za medije gotovo nebitnih 5 W + H (who, what, when, where, why + how – ko, šta, kada, gdje, zašto + kako).

Nadrealisti su se pridržavali upravo toga, sa tim, što su nekada bilo toliko precizni da čovjek prosto nije mogao vjerovati. Najbolji primjeri prethodne tvrdnje, zasigurno su skečevi „o glasanju na prvim višestranačkim izborima“ kada jedan od učesnika skeča kaže „znam ja kako si ti glasao za Reformiste.. Čirilicom iz zaokruživao“. To je jasno, obzirom da je tadašnje javno mnijenje u SR BiH bilo okrenuti ka Jugoslaviji i opredjeljeno za stranku koja neće dovesti do ratnog konflikta u Bosni i Hercegovini, odnosno neće doći do povećanja nacionalnih tenzija koje su se svugdje osjetile. Oni su naime, prikazivali događaje o dvije nogometne ekipe iz Sarajeva, odnosno, FK Željezničar i FK Sarajevo, gdje su pričali o istinim stvarima koje su se dešavale u pojedinim „mahalama“ u Sarajevu.

Satira mora, bez obzira na sve, biti etička. Koliko god to teško bilo, naročito, kako u vremenu prisustva nevjerovante količine političke korektnosti, gdje se osnove za upotrebu satire nalaze nekako na „crnoj listi“ stvari sa kojima se ne bi trebalo šaliti. Ipak, satira i humor uspijeva da nađe rješenje, pa takve šale uspijeva da „upakuje“ na takav način da ni različiti organi koji nadgledaju sadržaje ne primijete i puste ih u eter.

Na kraju, treba reći, kako je satira ipak nešto slabije prisutna u danapnjoj bh. medijskoj sceni, iz vjerovatno više razloga. Prije svega, mediji u svoj užurbanosti i brzini svijeta, nemaju vremena da kreiraju takav sadržaj ili da makar ostave kutak u kojem bi se satira primijetila. Nadalje, postoje portali koji kreiraju isključivo satirični sadržaj, ali koji nažalost, zbog slabijeg shvatanja takvih poruka, neki građani smatraju za pravim i tu nastaju određeni problemi.

Još jedan od faktora koji djeluju na manji stepen učestalosti satiričnih sadržaja u medijima, jeste i manjak vremena kod čitalaca ili slušaca, obzirom da je život koji se danas vodi izuzetno brz.

Medijski senzacionalizam je na vrhuncu svoje moći, tao da je dosta „zanimljivije“ zaviri u neki skandal određene „estradne dive“ nego pročitati neki zanimljiv satirični komentar ili poslušati neku zanimljivu TV ili radio emisiju, satiričnog karaktera.

Iz ovoga rada se može zaključiti kako postoji realno utemeljenje za sve postavljene hipoteze, te sukladno sa tim, može se reći kako ljudi doista imaju vrlo visoko mišljenje o satiri, te se da zaključiti kako će neka buduća istraživanja dodatno doprinijeti provjeri stavova i satiri (odnosno hipoteza ovoga rada). Naime, ljudi doista smatraju kako satira bolje pojašnjava društvenu zbilju, ali isto tako smatraju kako ona ima određeni utjecaj, bez obzira što koristi neki „dručkiji“ i „jednostavniji“ jezik.

Popis korištene literature

Korištene knjige:

1. Beraković V, Mahmutović M. (2013): Osnovi radijskog novinarstva, Off - set, Tuzla
2. Buljubašić, B, doktorska disertacija
3. Grbelja, J., Sapunar, M. (1993): Novinarstvo teorija i praksa, MGC, Zagreb
4. Janković, N. (2014): Fajront u Sarajevu, Laguna, Beograd
5. Kapor, M. (1973): I druge priče, Znanje, Zagreb
6. Kornić, D. (1999): Etika informisanja, Clio, Beograd
7. Plehanov, G. V. (1948): Prilog pitanju o razvitku monističkog pogleda na istoriju, Kultura, Beograd
8. Prajs, S. (2011): Izučavanje medija, Clio, Beograd
9. Rajnvajn, LJ. (1988): Stvaralaštvo novinara, Naučna knjiga, Beograd
10. Sapunar, M. (2004): Osnovne znanosti o novinarstvu, IT Digitalni tisak, Zagreb
11. Slavković, D. (1981): Biti novinar, Naučna knjiga, Beograd
12. Solar, M. (1982): Teorija književnosti, Školska knjiga, Zagreb
13. Termiz, Dž. (2009): Metodologija društvenih nauka, NIK „Grafit“, Lukavac
14. Twain, M. (1884): The adventure of Huckleberry Finn (Tom Sawyers comrade), Chatto & Windus, London
15. Životić, R. (1988): Novinska kritika, Naučna knjiga, Beograd

Rječnici:

16. Grujić B. (1966): Nemačko srpskohrvatski školski rečnik, Vojno štamparsko preduzeće, Beograd
17. Novalić, D. (2018): Leksikon pravosudnih i medijskih pojmova u Bosni i Hercegovini, NIK Danameda, Sarajevo

Sadržaji preuzeti iz online medija:

18. Collections, <https://collections.usmmm.org/search/catalog/pa1041718> (datum pristupa: 21.02.2020.)
19. Duhoviti, <https://duhoviti.com/aforizmi/kratke-saljive-izreke-i-duhovite-izjave-aforizmi.html> (datum pristupa: 5. 03. 2020)

20. Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/humor>, (datum pristupa: 17.02.2020.)
21. Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/art/causerie>, (datum pristupa: 24.02.2020.)
22. Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/art/aphorism>, (datum pristupa: 25.02.2020.)
23. Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/art/satire>, (datum pristupa: 05.03.2020.)
24. Encyclopedia Brittanica, <https://www.britannica.com/topic/columnist>, (datum pristupa: 13.04.2020.)
25. Encyclopedia Brittanica, <https://www.britannica.com/art/new-wave-music>, (13.05.2020.)

26. Etrafika, <https://www.etrafika.net/magazin/9296/foto-novi-primitivizam-na-nacin-zabranjenog-pusenja/> (20.05.2020.)
27. Leksikografski zavod Miroslav Krleža Krleža i Dom Marina Držića, <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/satira/>, (datum pristupa: 05. 03. 2020.)
28. Media, <https://www.media.ba/bs/vijesti-i-dogadaji-vijesti/bh-novinari-rak-i-novinari-tvsa-osudili-pritiske-zbog-objavljivanja>(22.02.2020.)
29. Radio Sarajevo, <https://radiosarajevo.ba/metromahala/kultura/izlozba-novinskih-karikatura-u-sarajevu-karikatura-je-nacin-da-se-rat-u-bih-nikada-ne-zaboravi/151345> (datum pristupa: 21.02.2020.)
30. Radio Sarajevo, <https://radiosarajevo.ba/metromahala/ja-mislim/dr-nedim-ademovic-ljudska-prava-i-ekonomija-u-doba-korone/372045>, (datum pristupa: 29.03.2020.)
31. Radio Sarajevo, <https://radiosarajevo.ba/kolumne/elvis-j-kurtovic/losa-kopija-brege/274434>(13.04.2020.)
32. Oslobođenje, <https://www.oslobodjenje.ba/dosjei/kolumne/klasteri-i-derneci-541281>(13.04.2020.)

Ostali onlajn izvori:

33. <https://www.youtube.com/channel/UCO4hAibbEHI-bPeIdyMQv5Q/featured>, (datum pristupa: 05.05.2020.)
34. <https://www.youtube.com/watch?v=XtzU9xmYTow>, (datum pristupa: 05.05.2020.)

35. <https://www.youtube.com/watch?v=GgD86XYYhc0>, (datum pristupa: 11.05.2020.)
36. <https://www.youtube.com/watch?v=63GoG1B01nc>, (datum pristupa 08.06..2020.)
37. <https://www.youtube.com/watch?v=wwSr7CGwAIE>,(datum pristupa: 18.05.2020.)
38. <https://www.youtube.com/watch?v=tc23uxWbFPM>,(datum pristupa: 20.05.2020.)
39. <https://www.youtube.com/watch?v=Zd7ZxJjsL48>, (datum pristupa: 01.06.2020.)
40. <https://www.youtube.com/watch?v=B6kTF4cIyOw>, (datum pristupa: 04.06.2020.)
41. <https://www.youtube.com/watch?v=SE9CP8DKVWI>, (datum pristupa : 08.06.2020.)
42. <https://www.youtube.com/watch?v=1NvorAgeYXw>,(datum pristupa: 20.07.2020.)
43. https://www.youtube.com/watch?v=X1_W4-HWj2I, (datum pristupa: 21.07.2020.)
44. <https://www.youtube.com/watch?v=DztrX5dXmxU>, (datum pristupa: 23.07.2020.)
45. <https://www.youtube.com/watch?v=gTZv0IM8JgY>, (datum pristupa: 27.07.2020.)
46. <https://www.youtube.com/watch?v=0-EvhjGG29I>, (datum pristupa: 28.07.2020.)
47. <https://www.youtube.com/watch?v=R7T9JaeDaxM>(datum pristupa: 30.07.2020.)
48. <https://www.youtube.com/watch?v=6IHoe6puohA>(datum pristupa: 30.07.2020.)

Članci preuzeti iz digitalnog argiva Infobiro Mediacentar – Sarajevo

49. (29.08.1989.), Nadrealisti opet jašu, Naši dani

Popis korištenih grafikona:

Grafikon 1 - Okvirne teme za pjesama prvog albuma Zabranjenog pušenja

Grafikon 2 – Okvirne teme pjesama sa preostalih albuma Zabranjenog pušenja

Grafikon 3 - Okvirne teme sa svih albuma Elvis J. Kurotvič & His meteors

Grafikon 4 - Vaš spol:

Grafikon 5 - Dobna struktura ispitanika

Grafikon 6 - Vaš najviši stečeni nivo obrazovanja

Grafikon 7 - Prosječno vrijeme provedemo ispred TV ekrana

Grafikon 8 - Shvatanje satiričnog sadržaja

Grafikon 9 - Satirični sadržaji imaju veću gledanost u odnosu na tzv. ozbiljne sadržaje

Grafikon 10 - Satirični programski sadržaj kvalitetnije predstavlja osnovne društvene probleme

Grafikon 11 - Top lista nadrealista je prikazivala stvarne događaje na satiričan način

Grafikon 12 - Iako sam povremeno gledao/la skečeve Top liste nadrealista, nisam ih shvatao/la ozbiljno

Grafikon 13 - Teme koje su obrađivane i prikazivane u TLN su pretežno bile o radničkoj klasi, Jugoslaviji, narodima i Sarajevu

Grafikon 14 - Top lista nadrealista se nije previše doticala socijalističkog sistema

Grafikon 15 - Top lista nadrealista je specifično obilježje jednog perioda u historiji BiH

Grafikon 16 - Smatrao/la sam da su Nadrealisti u rangu sa tadašnjim dnevnikom

Grafikon 17 - Satirični sadržaji su mnogo više ostali upamćeni nego tzv. ozbiljni sadržaji na TV-u

Grafikon 18 - Televizija je bila primarno sredstvo informisanja, a Nadrealisti su najjasnije prikazivali društvene probleme

Grafikon 19 - Top lista nadrealista bi danas imala više problema za prikazati nego što su imala u bivšoj SFRJ

Grafikon 20 - Vaš spol:

Grafikon 21 - Dobna struktura ispitanika

Grafikon 22 - Vaš najviši stečeni nivo obrazovanj

Grafikon 23 - Prosječno vrijeme provedemo ispred TV ekrana

Grafikon 24 - Satirični sadržaji u medijma su popularniji jer se lakše shvataju

Grafikon 25 - Satirični sadržaji imaju veću gledanost u odnosu na tzv. ozbiljni sadržaj (informativni program)

Grafikon 26- Satirični programski sadržaj kvalitetnije predstavlja osnovne društvene probleme

Grafikon 27 - Upoznat sam sa sadržajem serijala Top liste nadrealista

Grafikon 28 - Top lista nadrealista je prikazala događaje gotovo onakvim kakvi će se i dogoditi

Grafikon 29 - Gledajući skečeve Top liste nadrealista shvatio sam koji su društveni problemi postojali u SFRJ i SR BiH

Grafikon 30 - Jezik koji su koristili u kompletnom serijalu jednostavan je i lako razumljiv

Grafikon 31 - Satirične poruke i šaljivi komentari su poboljšali razumijevanje ozbiljnosti situacije u kojoj se nalazilo društvo

Grafikon 32 - Sadržaj Top liste nadrealista nije prikazivao istinite događaje, odnosno prikazivao je fikciju

Grafikon 33 - Teme koje su obrađivane i prikazivane u TLN bile su pretežno o radničkoj klasi, Jugoslaviji, narodima i Sarajevu

Grafikon 34 – Nadrealisti nisu dovoljno obratili pozornosti na probleme mladih u tom periodu

Grafikon 35 - Upotrebom previše šaljivih poruka i satire, nadrealisti nisu uspjeli dokučiti do većeg broja recipijenata

Grafikon 36- Top lista nadrealista predstavlja bosanski medijski fenomen

Grafikoni su korišteni prilikom analiziranja obje ankete, kao i prilikom analiziranja albuma dvije grupe koje se smatraju „osnovom“ Novog primitivizma. Postoje dvije tabele u kojima su navedene sezone Top liste nadrealista u jednoj, dok se u drugoj nalaze informacije za dvije grupe Elvis J. Kurtović & His Meteors i Zabranjeno pušenje.

Prilog 1: Intervju – Zenit Dozić (glumac, scenarista i humorista)

Poštovani Zenite, hvala Vam što ste odlučili izaći u susret i što ste pristali na intervju a u svrhu izrade master teze. Vaši odgovori će upotpuniti rad i doprinijeti samom istraživanju.

PRILOG:

- 1. Gosp. Nenad Janković je rekao da ste ih vi motivirali da počnu sa radio emisijom PRIMUS, pa je također rekao kako ste ih sve motivirali da se krene i sa TV serijalom, te da je on bio onaj koji je bio sumnjičav. Dakle, vi ste entuzijastično krenuli u taj čuveni projekt, i na kraju se ispaltilo. Koji je bi motiv vašem entuzijazmu i da li ste do kraja išli putem zbog kojega ste bili u prvom redu entuzijastični?**

Zenit Đozić: Mi smo uvijek voljeli zabavljati sebe i ljude oko sebe. Ta naša kreativnost je meni bila toliko dobra da ja, jednostavno nisam imao nikakvu dilemu da li da nastavimo u tom pravcu. Tako sam ekipu gurao u tom pravcu. Jednostavno tu nije bilo nikakvog unaprijed sračunatog plana. Poslije svirke u podrumu sa Pušenjem preostalo nam je još energije. Mislim da su skečevi koje smo radili poslije svirke za našu raju bili još jedan dodatni ventil koji nam je pomogao da oslobodimo nagomilanu kreativnu energiju. Tada nam je jedini cilj bio da uživamo u stvaranju nečega dobrog i da se urnebesno zabavljamo.

- 2. Koji su, prema Vašem mišljenju, efekti koje su izazivali Nadrealisti još daleke 1984. godine? Da li ste u toj sezoni, nekako više bili usmjereni da prikazujete čisto humoristične stvari ili ste svojim humorom ukazivali na neke društvene nepravilnosti, kao naprimjer kada je pokojni Dražen Ričl „glumio“ arhitektu, ili „sarajevske misterije svijeta“ kada se govorilo o krađama, ili u skečevima „osmjeh jadrana“ kada je prikazivan u suštini odnos osoblja kafića i gostiju?**

Zenit Đozić: Mislim da je glavni doprinos TLN-a tadašnjoj kulturnoj sceni što smo svojim originalnim humorom otvorili nove uglove gledanja na stvarnost kod naše publike. To je i privuklo našu publiku jer bi doživili nešto što nisu do tada, i to iznenađenje i salva smijeha koja je dolazila poslije toga bio je glavni motor naše velike popularnosti. Treba ipak reći da TLN nije bila samo popularna humoristička serija nego je zajedno sa našim ostalim proizvodima kao što su rock bendovi ili nas umjetnički pokret Novi primitivizam stvorila jedan veliki front kreativne energije koji

je dominirao umjetničkom scenom bivše Jugoslavije. Dakle, našu zezanciju uspjeli smo pretvoriti u ozbiljno i poštovano djelo.

- 3. Da li je FU-DO predstavljao super osobu, nekog novog čuvara svih ljudi bez obzira na klasu, narod i religiju – da li su ljudi uspjeli prepoznati u njemu ono na što ste Vi prvenstveno ciljali sa njegovom kreacijom?**

Zenit Dozić: Fu – do je pseudo heroj izrazito ograničenih moći što ga u suprotstavljanju stvarnim problematičnim situacijama čini smiješnim. „Fu – do u borbi protiv cvjetanja mora“, je tipična epizoda u kojoj Fu-do karate udarcima po moru pokušava zaustaviti cvjetanje mora (masovno razmnožavanje štetnih aligih u moru). On je naivan i pomalo priglup ali sve bi dao za dobro ljudi u čiju iskrenost i dobronamjernost beskonačno vjeruje.

- 4. Možda je FU-DO bio preteča Vašeg izuma hepeka. Da li je hepek shvaćen kao nešto što rješava sve sukobe ili kao jedan od rekvizita u jednom TV fenomenu?**

Zenit Dozić: Hepek je bio naša poruka ili pokušaj da se ljudi urazume i izbjegnu nadolazeću katastrofu haosa i rata. Instrument koji instantno stvara mir. Kada razum više ne funkcioniše dajmo šansu alternativnoj nauci. Vidjeli smo da naše tadašnje društvo nema dovoljno ni snage ni kulture da sukobe riješe na miran način. Bila je to poruka za naše tadašnje političare i nacionaliste koju su oni ignorisali, a kojim se nažalost priklonio i veći dio tadašnje javnosti. Hepek ipak ostaje kao simbol borbe protiv zla i kao takav nadživio one protiv kojih je djelovao.

- 5. Da li ste pomišljali da će skečevi o istočnom i zapadnom Sarajevu, dolasku UN snaga (skeč gdje se igra bilijar) itd. postati realnost, a da ne pričamo o skeču za prodaju nekonvencionalnog oružja, pojava stranaka koje smjenjuje sve prethodne kadrove na svim mjestima itd.?**

Zenit Dozić: Iskreno smo se nadali da do toga nikada neće doći. Naše poruke kroz skečeve su bile upravo pokušaj da se tako nešto zaustavi dok negativan slijed stvari nije još počeo.

6. Nadrealisti su definitivno jedinstven medijski fenomen. Da li su oni uspjeli u svojoj nakani zbog koje su i „postojali“, i da li ste tada, prije 29, 30 i 36 godina bili zadovoljni sa efektima koje ste izazvali među građanima?

Zenit Dozić: Ne znam u kojoj mjeri smo uspjeli u tome što smo htjeli ili mogli. Mislim da je veliki udarac našem stvaranju bilo i to što je dio nas također podlegao pred negativnostima o kojima smo govorili u našim skečevima. Ali ostavili smo jako dubok trag u kulturnoj sceni i mnogo smo stvari promijenili. Mislim da smo uspjeli da okrenemo simpatije gledalaca u tadašnjoj Jugoslaviji prema Bosni i Hercegovini. Postali smo hit, iako za to objektivno nije bilo uslova. Mislim da nas to kao generaciju izdvaja, jer smo uspjeli promijeniti stvari oko sebe i to mnoge na bolje... Činjenica je da, evo mnogi naši davno snimljeni skečevi su vrlo aktelni i da nove generacije odrastaju s njima, i da evo akademska zajednica istražuje naš fenomen tražeći precizan odgovor šta smo to uradili i koliko je to bilo bitno za naš identitet i budućnost.

Hvala na izdvojenom vremenu i učešću u izradi master teze,

Erol Handžar

Prilog 2: Intervju – Mirko Srdić (Elvis J. Kurtović) - muzičar, muzički urednik, tekstopisac, glumac i humorista

Poštovani Mirko, hvala Vam što ste odlučili izaći u susret i što ste pristali na intervju a u svrhu izrade master teze. Vaši odgovori će upotpuniti rad i doprinijeti samom istraživanju.

PITANJA I ODGOVORI:

1. Kako je Novi primitivizam nastao i koji su bili njegovi krajnji dometi?

Mirko Srdić: Dometi Novog primitivizma su bili da jedni drugima nešto saopštimo i da se zezamo. Nismo nikada mislili da će to biti pravi pokret. Mi smo se već tada pomalo bavili muzikom i humorom. U to doba smo čitali u novinama o raznim pokretima u Britaniji kao što su pankeri, hevi metalci, skinhedsi, tedi bojsi, rokersi, mortsi. Čak je bio i jedan film o tome kako se oni tuku na jednoj plaži u Brajtonu. Kod nas nije bilo nikakvih omladinskih skupina. Već smo imali 21 godinu, vratili se iz

vojske i gledali smo mlade sa visine, već smo bili odrasli ljudi. Kod nas se pisalo naopako o tim pankerima. Jednom je bila vijest da su savjesni omladinci na mostu kod Skenderije istukli grupu dugokosih pankera. Taj stariji čovjek koji je pisao, mislio je da su pankeri dugokosi. Grupa loklanih mangupa koja ne podnosi ove sa dugom kosom je, zapravo, istukla neke hašišare. Zamisli kako bi se mogli zvati, ali da budu moderni, da ne budu obični jalijaši sa Ilidže, da budu obučeni kao oni Britanski koji moraju imati tačno određene cipele i tačno određene majice, i da moraju izgledati kao britanske grupe omladinaca. Onda smo se mi nazvali kao New Primitives. Nismo nikada mislili da ćemo mi biti takvi, mi smo se samo zezali. Jednom smo se obukli tako, i otišli smo na koncert Indexa u Dom mladih, obukli smo se Nju primitivs i vidjeli da je to ljudima malo šega i onda smo se sa tim nastavli zezati. Nismo nikada mislili da će to biti uspješno, bio je to jedan od folova koji prođe ili ne prođe.

- 2. Obzirom da je grupa Elvis J. Kurtović & His Meteors sa svojim tekstovima ponajviše „novoprimitivna“, možete li nam pojasniti kako su nastajali svi ti tekstovi, jer ste pjevali o najraznijim stvarima od Ćiza Wizarđa, preko Baščaršy hanumen do In our country?**

Mirko Srdić: Kao parodije. Počeli smo kao cover band. Počeli smo i svoje pjesme i kao obradu tuđih pjesamama, kako bi to prebacili i preveli na naše uvjete. Međutim, dosta raje, kako raja ne zna mnogo, dosta raje misli da su to sve naše pjesme, da to nisu obrade. Dosta ljudi, kao i obično je pogrešno shvatilo.

- 3. Iz današnje perspektive, zaista se vidi veliki utjecaj Novog primitivizma na način rada dva „reprezenta“ tog pokreta. Da li ste uz pomoć tog pokreta i benda nastojali artikulirati kroz muziku sve probleme koje ste primjećivali i kako ste se borili da ne kažete „malo previše“, obzirom na okolnosti u kojima ste egzistirali?**

Mirko Srdić: Vjerovatno da jesmo. Još u osnovnoj školi sam se borio protiv nepravde. Moji prijatelji se sjećaju da sam učiteljici napisao nešto o socijalnim i nekim drugim problemima. Mladi ljudi gledaju šta ne valja, pa gledaju to da poprave, za razliku od odraslih ljudi koji viču „samo da ne puca“. Da li malo previše? U to doba se moralo paziti. Prvo, nije se smjelo zezati, ono, drug Tito i Savez komunista, a druga

stvar previše kritike nije moglo proći, pa se moralo to nekako uvijati. Posebno je to bilo u istočnim zemljama, kod nas se još moglo kritikovati. Imaju filmovi Čehoslovački, od Miloša Formana, gdje on zeza sistem. Napravio se film o vatrogascima, gdje imaju svoju vatrogasnu proslavu i gdje se napiju, te kada je izbio pravi požar, oni se nisu znali snaći. Na taj način se kritikovalo, uvijeno, za razliku od danas, možeš da vičeš koliko god hoćeš. Možeš vikati i psovati ovu današnju vlast, neće te niko u zatvor, ali u isto vrijeme ništa im nećeš naškoditi.

4. Novi primitivizam je kulturni pokret koji je u mnogome odredio svijet kulture u Sarajevu i BiH. Koliki je zaista bio utjecaj pokreta na mlade ljude i iz današnje perspektive, da li je uspio uraditi ono kako ste ga svi vi zamišljali?

Mirko Srdić: Mi nismo ni zamišljali. Mi smo znali da ne možemo ništa uraditi. Već smo bili u vojsci i vidjeli koliko ljudi sluša narodnu muziku i koliko njih može da razumije. Koliko ljudi kada gledate testove inteligencije gdje kaže da 83% ne može da ovo riješi. Vidi se da ima nekoliko zeznutih stvari. Recimo jedan ekser i šarafciger koštaju 101 marku. Šarafciger je 100 feninga skuplji od eksera. Koliko košta šarafciger i koliko košta ekser. Ljudi nisu u stanju, ljudi će odgovoriti 100 i 1, ne mogu da riješe da je veća razlika. Mi smo odmah vidjeli, bili smo iz obrazovanih porodica, išli smo u Drugu gimnaziju, družili smo se između sebe. Još osamdesetih godina, ove grupe koje su danas poznate nisu ništa prodavali i nisu mogli da napune velike dvorane, a neki pjevači su prodavali stotine hiljada ploča. Nismo uspjeli ništa da uradimo, ostalo je isto kao što je i bilo. Imali smo svoju rajnu i publiku, i proživjeli svoj život.

5. Jasno je kako postoji snimak u kojem se još 1987. godine završava sa pričom Novog primitivizma, tzv. „Ukidajući plenum Novog primitivizma“. Ali zasigurno da je on „ostao živ“ sve do početka rata. Koji je utjecaj imao Novi primitivizam na Top listu nadrealista? Nekako se čini da je zapravo TLN najuspješniji umjentički produkt pokreta?

Mirko Srdić: TLN je bila humoristička serija za široke narodne mase i bilo je fazona

za djecu. Rok muzika je više za intelektualnu publiku koje ima malo manje. Komercijalno je najbolje prošao humor za široke mase. Ukidajući Plenum Novog primitivizma je parodija na kongrese Savez komunista, koji su bili prenošeni na televiziji, gdje tačno parodiramo šta su pojedini govorili.

- 6. Bend Elvis J. Kurtović & His Meteors je imao možda i najutjecajniiji lik na muzičkoj sceni, možda čak i u cjelokupnoj bivšoj Jugoslaviji. Kako ste došli na ideju kreiranja sarajevskog Elvisa Presleya, samo sa modificiranim imenom (ime Elvis J. Kurtović ste već ranije objašnjavali, ali i to možete reći još jednom)?**

Mirko Srdić: Sve je kod nas sa Koševa ideja. Neki dan sam šetao sa drugom, kada neki čovjek mene sa balkona pozdravi. Kažem ja njemu, vidiš onog čovjeka što me je pozdravio, e on ti je ono J iz Elvis J. Kurtović. Sve je bilo tu, u komšiluku, razne priče, razne provalice. Nije bilo nikakve želje, i nismo nikad znali da će izaći naša priča. Nama je bilo lijepo, mi smo se bavili time da se mi zezamo.

- 7. Koji je utjecaj imao Elvis na mlade ljude, kako se doimao starijima i kako je on vidio Novi primitivizam, Top listu nadrealistu, muzičku i kulturnu scenu BiH (ili Jugoslavije tada)?**

Mirko Srdić: To sam pratio koliko može da se prati. Upoznao sam mnoge ljude koji su bili u toj muzičkoj sceni. Mogu reći da je ona bila veoma dobra i aktivna, i ove starije grupe, kao što su Time, Indexi, Kornij grupa. I ova naša generacija je donijela, ali i ove poslije su doprinijeli.

- 8. Postoji li šansa da današnja omladina pokrene neki „novi talas“, koji bi obogatilo ionako kako kažu mnogi narušenu muzičku i kulturnu scenu?**

Mirko Srdić: To je sve do omladine. Ne možemo razumjeti omladinu. To je jedan poznati producent i muzičar rekao: „onog momenta kada budemo razumjeli naše mlade, mi smo u opasnom problemu“. Oni imaju svoj svijet koji se sastoji od

kompjutera, i oni protestuju protiv ove nepravde u društvu tako što se iseljavaju, tako što idu. Neće da se bore protiv vlasti, već za to vrijeme, vrijeme koje bi potrošili na taj neki bunt i te neke ideološke borbe, nauče neki strani jezik i odu vani. Omladina će uvijek naći načina, oni će slušati svoju muziku, osnovna je stvar da ne treba ništa da im govorimo.

Hvala na izdvojenom vremenu i učešću u izradi master teze,
Erol Handžar

Prilog 3: Nenad Janković (dr. Nele Karajlić) - muzičar, kompozitor, glumac i režiser

Poštovani Nenade, hvala Vam što ste odlučili izaći u susret i što ste pristali na intervju a u svrhu izrade master teze. Vaši odgovori će upotpuniti rad i doprinijeti samom istraživanju.

ODGOVORI I PITANJA:

- 1. Obzirom da je PRIMUS bio preteča TLN, vrlo je zanimljivo kako ste kreirali taj koncept. Prije svega, “upali ste i preoteli” kontrolu nad radio stanicom itd. No, poznato je da ste se u nekim od emisija sjetili izgradnje tadašnje dvorane “Zetra”, odnosno nestajanja materijala sa gradilišta. Koliko je teško bilo pričati o tome, naročito ukoliko je to bila istina, u tadašnjim uslovima socijalizma?**

Nenad Janković: Nije pitanje kako su Nadrealisti došli na radio, a kasnije na televiziju. Pitanje je otkud na uredničkim mjestima ljudi koji su bili spremni da ih pozovu. Boro Kontić, na radiju, imao je manje od trideset godina, a uređivao je emisiju koja je trajala tri sata subotom ujutru! Koja je bila sigurnost onih koji su ga postavili na to mjesto! Isto tako, na televiziju nas je pozvala Erna Perić koja je tada bila urednik redakcije narodne muzike. Ona isto tako nije imala “nikoga iznad glave” da joj tu ideju ospori. Kasnije, 1989 i 1991 godine urednik nam je bio Slobodan Terzić koji je TV Beogradu “ukrao” Bajforda i Danila Kiša, ali je to vrijeme bilo i te kako drugačije od vremena u kojem smo počinjali, zato što je komunistička piramida već dobro popucala, a nova ideologija još uvijek nije uspjela da pod svoju kontrolu stavi medije, pa je prostor za Nadrealiste bio idealan.

Otkud svi ti hrabri urednici na tom mjestu i u to vrijeme? Danas takvih nema. O tome

sam govorio u uvodu. Disbalans između onoga što se od nas “u političkom smislu” očekivalo i onoga što smo mi dali rezultirao je nesporazumom između Nadrealista i Zabranjenog pušenja, s jedne strane i političkog establišmenta sa druge strane. Taj nesporazum imao je vrhunac u tzv. aferi Maršal, ali o tome dosta toga možeš pročitati u Fajrontu u Sarajevu.

2. Kroz emisiju PRIMUS-u ste se dotakli i “parade”, “sportskih prijenosa” i slično. Da li je to bio vaš pogled na trenutačnu situaciju u medijima u SRF Jugoslaviji, odošno na ono o čemu su oni izvještavali (pored, vjerovatno ozbiljnih stvari koje su se događale)?

Nenad Janković: Mi smo bili prva generacija koja je u partizanskom filmu i vojnim paradama prepoznala propagandu. Možda su to umjele da prepoznaju i generacije prije nas, ali nisu imali ni prostora a ni hrabrosti da o tome nešto govore. Tek sa Titovom smrću, tabui su počeli da padaju jedan za drugim. Radio prenos parade bio je moj omiljeni skeč u kome smo se na neki način šegačili sa tom propagandom. Međutim, nije tajna Nadrealista bila u tome što smo imali oštru političku satiru, već je tajna bila u našem šarmu. I najoštrija kritika upakovana u naš produkt ima neodoljivu slatkoću. Sa druge strane, vješto smo izbjegavali dnevnu politiku znajući da je to klopka u koju ulazi svaki humorista. Pravili smo skečeve koji govore o mnogo dubljim temama od onih dnevno političkih. Otuda naša dugovječnost. A šarm smo bazirali na neodoljivom sarajevskom govoru. Dovoljno je bilo da američki predsjednik ili neka ličnost iz istorije progovori kao da je rođen na Vratniku, i stvar je već uspjela.

Kao što si vidio u uvodu, mediji u SFRJ nisu bili nimalo naivni. Oni jesu kontrolisali političku situaciju, ali u domenu kulture i sporta ni u čemu nisu zaostajali za Zapadom. Naravno, sva ona “ljudska prava” kojima se diči parlamentarana demokratija danas nisu bila zastupljena, ali je postojao jaki kulturni obrazac kroz koji si mogao da kažeš ono što misliš ukoliko si vješt. Moj stav o cenzuri je čak i pozitivan. Mislim da svaka cenzura brusi misli autorove i prisiljava ga da preispita i ono što želi da kaže, a i ono kako to da kaže. Cenzura pomaže da oštrica bude ubojitija. Otuda cenzura predstavlja opasnost samo cenzorima. Današnji mediji (društvene mreže) bez cenzure čine pisce razmaženim i bezopasnim, jer im je dozvoljeno da kažu sve na najgori mogući način.

Otuda su današnje društvene mreže prepune govora mržnje, a oni na koje je ta mržnja odapeta, ostaju neogroženi i nedodirljivi. Otuda imate taj fenomen da se vlast sve više i više pljuje, a istovremeno ona je sve više i više utemeljenija i sigurnija u sebe. Kada bi postojao cenzor koji bi kanalisao strele odapete prema vlasti, drugim riječima, kada se ona ne bi nekontrolisano i histerično napadala, ona bi pala sama od sebe.

- 3. Ono što se najbolje može uočiti u sklopu prve sezone TLN, jeste to da ste se primarno fokusirali na Sarajevo i BiH. Skečevi poput Seje i Seade su postali kulturni primjer života tadašnjeg Sarajeva. Pored toga, postojao je i segment “burek u svemiru”, “zaiskali ste”, “miss Sarajeva”, skečevi za fudbal, radničke stanove itd. Koji je vaš primarni izvor inspiracije za skečeve o Sarajevu, odnosno, da li su to bili problem koje ste vi primijetili i koje ste kroz TV emisiju nastojali “osvijestiti” javnost?**

Nenad Janković: Osnovni motiv svega onoga što smo radili bio je da se “promjeni svijet”. Na žalost, u tome smo uspjeli. Promjenili smo ga, ali na gore. Tako je i prva serija Nadrealista imala za cilj da na šarmantan način pokrenemo neka razmišljanja. Priča o Seji i Seadi, naravno, priča je o našim podjelama, a fudbal, kao lako prepoznatljiva metafora, često nam je pomagao u približavanju određene ideje običnom gledaocu. (pjesma Nedelja kad je otišao Hase, naprimjer).

U načelu, prva serija Top liste nadrealista bila je “karikatura televizije”. Uzimali smo sve njene modele (danas to zovu formati) od televizijskog dnevnika do izbora za mis i izvrtali ga na nadrealni način. Inspiracija je bila, dakle, u televizijskim programima koje smo gledali, i naravno na sarajevskim ulicama i u kafićima, ali za razliku od drugih humorističkih emisija, fazone koje smo čuli po kafićima i školama nismo mehanički ekranizovali, već smo ih stavljali u određeni kontekst. To je bila mala prednost Nadrealista, što smo, ne znajući kako, prepoznali razlčitost medija, jer svaki medij ima svoj “jezik” komunikacije. Otuda je nemoguće snimiti vic o Muji i Sulji da valja, ali snimiti nekoga koji priča taj vic i zarazno se smije je već jako smiješno. Mi smo to intuitivno osjetili pa smo, naprimjer vic o radniku iz livnice, koji se hvali sa svojih jadnih osamsto dvadeset hiljada mjesečno (nekih sto pedeset evra) smjestili u formu televizijske reportaže o profitabilnim poslovima. Vic sam čuo ja na fakultetu, ali sam ga smjestio u kontekst “glorifikovanja radničke klase”, koji je bio značajno prisutan u našim informativnim emisijama. Kao takav dobio novu dimenziju, i postao

oštriji u kritici o izrabljivanju radnika. Da stvar bude još gora, isti taj vic funkcioniše i danas u kapitalizmu. Čak je i jasniji gledaocima.

Ono što je bilo značajno za prve Nadrealiste, kao i za Zabranjeno pušenje i Nju primitivis uopšte, je odluka da Sarajevo bude sav naš “kosmos”. Tu, oko nas, od Čaršije do Marin dvora, je cjeli svijet. Mi smo Sarajevo postavili u centar svijeta, a time smo preko lokalnog došli do univerzalnog! To se ranije nikada nije dogodilo, da neki autor izabere svoj grad i iz njega “ne izlazi”... a ustvari preko njega obilazi cijeli svijet. Baš kao što je Marquez imao Makondo, tako je i nama Sarajevo bilo metafora za sve.

- 4. Druga i treća sezona su nekako ostale upečatljivije, jer ste imali “više prostora” za satiričnu, ali konstruktivnu kritiku. Između ostalog, ismijavali ste situaciju sa čitaocima knjiga, problemom zagađenja zraka, a vrlo zanimljiva opažanja ste imali, kada se radio skeč za “profesora Miljenka Popovića”. Da li ste sa tim skečevima, o zagađenju i manjku čitalačke aktivnosti kod građana, prikazivali onaj problem koji je morio društvo ne samo u Sarajevu, već i u Jugoslaviji?**

Nenad Janković: Kao što sam u uvodu napisao, druga i treća serija su se radile u potpuno drugačijim uslovima. Stega više nije bilo jer je komunizam bio na izdisaju. Moja je teza da je on pao prvo u Bosni sa aferom Agrokomerc. To je bio prvi udar kojeg ta ideologija nije mogla izdržati. Istina, postojala su određena pravila koja su se morala poštovati. Nije se otvoreno mogao pljuvati drug Tito, niti se smjelo izvirgavati ruglo ono što se zvalo “tekovine revolucije” i “bratstvo i jedinstvo”, ali pošto smo svi mi bili uglavnom partizanska djeca, niko od nas nije imao ništa protiv toga. Naravno, niko od njih nije bio pošteđen, ali smo to radili sa mjerom i šarmom. U to vrijeme, svi problemi koji su tištili Sarajevo, tištili su i cjelu Jugoslaviju. Ona je bila moćno tržište i nije postojao ni jedan uspjeh koji nije morao da bude verifikovan u cjeloj zemlji. Ne bi bilo ništa iz Sarajeva da ono nije bilo dio Jugoslavije. Ona je bila garant kvaliteta. Tržište i danas ima potrebu da se širi, pa je nemušta politika u nedostatku bolje riječi, a iz straha da ponovo pominje Jugoslaviju to nazvala neprecizno region. Čak se i riječ Jugoslavija uvijek pojavljuje sa svojim atributom bivša (ex Yu). To je retoričko pitanje. Ako nešto stalno nazivaš bivšim, ako insistiraš na tome, vidljiv je strah od njenog povampirenja, otuda se samo Jugoslaviji prišiva ovaj atribut. Niko ne kaže Bivša Rimska imperija, bivša Otomanska imperija, bivša Austrougarska, bivša

Čehoslovačka, čak ni bivši Sovjetski savez. To je razumljivo. Te državne forme nemaju nikakve šanse da se ponove, pa i nema potrebe da se podvlači to da su bivše.

5. **Skeč o profesoru “Miljenku Popoviću” je najviše izgledao kao klasično kritikoovanje kako medijskih uposlenika., tako i odnosa javnosti prema prosvjetnim radnicima. Da li ste uspjeli prikazati građanima, recipijentima vaših poruka, u kakvoj se situaciji nalazi društvo, upravo kroz vječito ugrožeu poziciju prosvjernih radnika?**

Nenad Janković: To je bio početak onoga što zovemo “slobodni mediji” ali ta sloboda nije shvaćena kao sloboda misli, govora, ideja, već kao sloboda ponašanja. Takav recept stigao je sa zapada koji je u trenutku pada Berlinskog zida imao “svijet na dlanu”, ali koji je istovremeno pokazivao ozbiljne znakove truljenja i licemjerja. Naopako okrenut kačket, razvezane tene, postale su simbol slobode, a razularelo ponašanje na medijima znak njihove “nezavisnosti”. Nevjerovatno je kako je kapitalizam sa lakoćom promjenio društveni sistem i okrenuo vrijednosti naopako. Onaj koji je decenije potrošio na školovanje postao je glup i dosadan, a onaj koji se našao na pravom mjestu i u pravo vrijeme postao je “glavni u raji”. Udar rijaliti programa, bestidna količina pornografije, muzika i zabava najnižeg nivoa postajala je svakodnevnica ne samo kod nas nego i u cijelom svijetu. Danas je i predsjednik Amerike junak rijaliti programa, a predsjednik Francuske ima ženu trideset godina stariju od njega. To se sredinom dvadesetog vijeka nije moglo dogoditi. Tramp bi mogao biti bogat, ali ne i u bijeloj kući, a Makron bi mogao biti uticajan, ali daleko od predsjedničke palate. Kada pogledaš taj skeč vidiš da je voditelj neko ko će da kotira više na društvenoj ljestvici jer živi u vrijeme kad sve ide dovoljno brzo... “Hamo, Pipa i ostala ekipa...”

6. **Dobro su poznati i skečevi o strankama, zamjenama koje vlasti konstatno rade. Satira koju ste prikazivali tada je danas, u demokratskom društvu, nažalost, postala realnost. Obzirom da je to bio period “tranzicije” društva, politike i ekonomije iz socializma u demokratiju, da li su to Vaša prva opažanja o tom procesu tranzicije?**

Nenad Janković: Svakome političaru na prvom mjestu lična korist, a zatim, opšte dobro, i to, ukoliko mora. Bez obzira na društveni sistem. Tako je svuda u svijetu. Razvijenije demokratije imaju čvršće zakone, da onaj koji je na vlasti (odnosno ko upravlja državom) bude prisiljen da misli na opšte dobro. Odnos prema opštem dobru je, u suštini najveća razlika između dva društvena sistema. U Socijalizmu je “svijest pojedinca” bila ta koja je “prisiljavala rukovodioce” da misle o opštem dobru. A u kapitalizmu to su zakoni. Svaka želja za vlašću, uglavnom dolazi iz ličnih pobuda.

7. **Obzirom da su skečevi o UN-u (mirovna misija, koju ste u nekoliko skečeva prikazali), zatim istočnom i zapadnom Sarajevu bili nevjerovatno precizni i tačno prikazani, kao i rat u porodici “Popušlić” (a poznato je, kako je u mnogo porodica iz ovih ili onih razloga došlo do raskola) može se reći da ste imali zanimljive “prognoze”. Da li je to neko šesto čulo, koje ste posjedovali Vi i ekipa TLN-a, došlo do izražaja i gdje ste naprosto, gotovo pa nevjerovatnom preciznošću prikazali događaje, koji će se za svega nekoliko godina dogoditi?**

Nenad Janković: Nismo mi bili dovoljno politički pismeni da proreknemo budućnost onako kako se to sada čini. Svaka umjetnost, manje ili više je alhemija. Naše prognoze rezultat su alhemijskih procesa kroz koje su Nadrealisti prolazili. Ako je vinograd samo malo manje izložen suncu, vino je lošije...

Mi smo imali samo osjećaj da će se nešto loše dogoditi, jer je svakome ko imalo misli bilo jasno da, ukoliko nacionalno pitanje bude jedini kriterij, kraj neće biti sretan.

8. **Skeč u kome ste u jednom stanu razgovarali o izborima koji su se trebali sprovesti, ste prikazali još jedan problem, a to je bio problem slabog povjerenja sugrađana, pa čak i prijatelja ili porodice kojoj političkoj opciji će da “da” svoj prvi demokratski glas. Svi su glasali “za svoje”. To je veoma zanimljiv skeč, obzirom da je u tome vrijeme, ozračje bilo puno nekog naboja i nacionalnih iskri. Da li ste se nadali, kako će ljudi, a na osnovu vašeg skeča, odlučiti da ipak glasaju onako kako misle da treba, a ne da glasaju iz straha “jednih o drugih”?**

Ako misliš na onaj skeč kada Minka kaže Tihi “jest jest, glaso si za reformiste, sve si ih zaukruživo ćirilicom”, taj skeč je nastao poslije izbora. Zbog toga nismo imali nikakav uticaj na glasače. Ali generalno, najporazavajuće je na mene djelovala činjenica da su svi predstavnici popularne kulture, od Brege, Kuste, Čole., Harisa, Loše, pa i mene bili potpuno ignorisani na izborima. Naši apeli nisu vrijedili ni pišljiva boba. Veći uticaj je imao neki lokalni pop ili hodža. Mi smo ljudima izgledali kao budale. Ne znam da li su se sjetili toga par godina kasnije. Nepovjerenje i strah bili su jedini motor glasača u Bosni i Hercegovini novembra devedesete... i naravno, maestralna odluka tri nacionalne stranke da na samo par dana pred izbore uđu u koaliciju. O tome se danas malo govori. Kao da se nekih stvari ljudi neće da sjećaju. Ta koalicija je odlučila da Karadžić, odnosno srpski predstavnici u predsjedništvu BiH dobiju gomilu glasova od Bošnjaka i Hrvata i obrnuto. Da ne ulazim previše u uzroke ratnih sukoba, stao bih na ovome.

- 9. Mislite li da su PRIMUS, Novi primitivizam i čitav serijal TLN-a uradili ono što su trebali? Da li je cilj koji ste sebi postavili bio makar djelomično ispunjen? Koje je vaše mišljenje o tome da je satira mnogo bolji način prenošenja “ozbiljnih” tema do publike od klasičnog dnevnika ili “ozbiljnih” formi koje se pojavljuju u medijima?**

Nenad Janković: Činjenica da su djela nastala u tom periodu još uvijek živa i zdrava znak je da su kvalitetna. Ono što je rađeno pod zastavom Novoga primitivizma i danas je popularno i preživjelo je i vrijeme i državu i grad u kome je nastalo. To je meni, kao nekome ko nije imao ideju o snazi vlastitog djela, potpuno nevjerovatno. Skečevi Nadrealista koji se i danas citiraju i stavljaju u ovovremeni dnevno politički koncept samo dokazuju koliko smo bili u pravu. Ustvari, formula je bila prilično jednostavna. Kad se pravi politička satira, najvažnije je “izaći iz vremena u kojem je pravljena”. Tad živi duže. Ovako, sa odlaskom nekog političara ili političkog događaja sa scene, odlazi i satira posvećena njemu. Otuda je Nušić vranvremenski. Njegova Gospođa ministarka kao da je pisana u današnje vrijeme.

Od humora čovjek ne može mnogo da očekuje, osim održavanja zdravlja. Bog je čovjeku poslao humor da preživi lakše svoj vijek. To je jedino čim se zdrav razum umije braniti od ludila i nedaća. Sa druge strane, može da bude jako oružje u rukama

onoga koji je dobronamjeran. U rukama onoga koji mrzi, humor se pretvara u jed i obično donosi "kontraindikacije". Humor, bar što se tiče Nadrealista, na žalost nema veliki uticaj na narodne mase. Oni i kad shvate fazon, i kad shvate poruku nemaju snage da se oslobode vlastitog ega, navika, mentaliteta, istorijskih naslaga. Zato je i Nušić preživio. Kada bi novi ministri sa pažnjom čitali tu njegovu dramu malo bi razmislili o tome kako da se ponašaju. Ali svi novi ministri misle da se ta Nušićeva drama ne odnosi na njih. Oni su je prevazišli. Isto tako je bilo i sa Nadrealistima. Ljudi kada su ih gledali mislili su da se ovo klinci zajebavaju o nekom drugom. Tako i počinje rat. Čovjek misli da neće to stići do njega. Tek kad zvekne granata, onda se svi čude kako je to moguće!?! A to što smo mi o tome pravili zajebanciju par godina ranije... toga se više niko ne sjeća.

10. Obzirom da se "sarajevski govor" uspio probiti u javnost na svoj originalan način tek sa Nadrealistima i Novim primitivizmom, kako je na to sve gledala tadašnja vlast i "elita", obzirom da su ta dva projekta uspjela upravo korištenjem tog govora prikazati sve ono što se vješto skrivalo od javnosti (skečevi o vraćanju šatora, hapšenje Ejuba iz Republičke zbog kredita za vikendice na moru)? Koliko je objektivno, sistem vrijednosti u tom periodu (period komunističke vlasti) davao "vjetar u leđa" Nadrealistima, odnosno, da li su Nadrealisti također "uništeni" (kao i gotovo sve ostalo nakon 1989/90.) sa pobjedom kapitalizma, odnosno, kako Vi kažete Bitsla i Stonsa?

Nenad Janković: Nema nikakve sumnje da je tadašnja vlast na neki način dala zeleno svjetlo da televizija Sarajevo dobije humoristički program koji bi trebalo da osvoji Jugoslaviju. Takav program bio je neka vrsta reklame i za Sarajevo i za Bosnu. Problem za tu vlast je nastao kada taj program više niko nije mogao da kontroliše. Skečevi koji govore o malverzacijama, bend koji postane popularan a pjeva o rudarima, taksistima, zatvorima sigurno nije po volji političkoj eliti. Već sam rekao da je "slučaj Maršal" njihov zakasnjeli pokušaj da se sve to smiri i stavi pod kontrolu. Već sljedeće 1985. godine Sarajevo je izbacilo bendove koji nisu "talasali", Orkestar, Merlin...

Ni kvazi elita nije bila baš naklonjena Nadrealistima. Govor kojeg smo koristili za njih je bio simbol primitivizma, što smo mi i iskoristili pa smo se i nazvali Novi primitivci. Nevjerovatno je koliko su se Sarajlije stidile sami sebe. Kasnije, su stvari krenule

svojim tokom. Komunisti su mi dali više slobode, pa smo krajem osamdesetih, početkom devedesetih mi postali neka vrsta elite.

Komunisti su me osnažili srednju klasu. Gajio je veliki respekt prema obrazovanju i umjetnosti. U Fajrontu sam pisao o tome kakav je odnos komunizam imao prema pjesnicima. Jaka srednja klasa, visok nivo kulture u medijima, i, naravno, ozbiljni umjetnici rezultirali su jednim veoma snažnim sistemom vrijednosti, koji je davao prednost “duhu” a ne “materiji”. I sama popularna kultura zapada, pod čijim su uticajem rasle generacije, preferirala je “duh”. Udar kapitalizma vratio je “stvari na svoje mjesto”. Sve je postalo roba pa i umjetnost. To Nadrealisti nisu mogli izdržati. To ne može izdržati ništa kvalitetno. To je i razlog što su današnje televizijske serije ispod svakog nivoa. Naravno, Nadrealistima nije odgovarao ni nacionalni koncept koji je uveden nakon prvih izbora devedesete. Mi se u tome, jednostavno, ne snalazimo.

Hvala na izdvojenom vremenu i učešću u izradi master teze,
Erol Handžar

Prilog 4: Borsilav Kontić (Boro Kontić) – dugogodišnji novinar i urednik, direktor Mediacentra.

Poštovani Boro, hvala Vam što ste odlučili izaći u susret i što ste pristali na intervju a u svrhu izrade master teze. Vaši odgovori će upotpuniti rad i doprinijeti samom istraživanju.

PITANJA I ODGOVORI:

- 1. Obzirom da ste vi bili prvi urednik tada mlade ekipe okupljene oko emisije PRIMUS, kako i jeste li na koji način ste uspijevali doprijeti do mladih ljudi, odnosno koliki je bio Vaš utjecaj na odluke koje skečeve će raditi, kojim temama će se baviti?**

Boro Kontić: Vjerovatno jesam i puno. Prvo su oni morali da mi ispričaju šta hoće. Hajde da vidim, šta su zamislili, šta hoće. Bio sam dvostruka uloga. Bio sam neko da im pomogne, neko da ih razvije, a sa duge strane sam bio prvi filter. Kao što je poznato u ideološkom sistemu kakav je bio socijalizam, direktori i urednici medija su

bili politički filter. Bukvalno su dolazili ljudi iz politike da budu novinari, jer znaju šta se politički misli. Ja sam bio prvi od novinara koji sam postao urednik drugog programa, kada me je izabrala redakcija 1990-te. Novinar je trebao da vodi računa, pa onda urednik iznad njega, pa tek onda glavni i odgovorni urednik, i ako do njega dođe, ona „gori sve“. Ja sam bio taj koji je pokušavao da njihovu energiju iskoristim maksimalno i da ih ne oštetim u njihovoj slobodi i da im kažem „stani malo“. Svi su znali gdje će i šta reći. Oni u početku nisu bili previše politični.

2. Koje teme su najčešće obrađivali dok su bili na PRIMUS-u?

Boro Kotnić: Radili su nekoliko rok opera Kemi i Tomi. Oni su pratili više što se dešava, kako god bude neki novi film, oni ga prerade odnosno prevedu. Kemi je bio ta ista priča. Mali dečko, naš, iz mahale koji je oslijepio i sad je on odličan. Isto kao što ovaj prati Pinball wizzarda. Tako je bilo, 4 ili 5 rok opera se pravilo.

U Jugoslaviji se poslije Tita malo mijenja situacija. To je turbulentno doba. Nema nafte, nema para. Jugoslavija nije mogla da vrati kredite, oko 3, 4 milijarde dolara.. Ta jedna nova politička opcija je navela i njih da počnu malo političke stvari da ubacuju. Nastao je jedan malo opušteniji medij. Imali smo problema sa olimpijadom. Oni su se malo zezali sa olimpijadom. To se nije smjelo dovesti u pitanje. To je takav sistem. On nije dopuštao da se dira ono što zagrabi. Ja se sjećam da je nekoliko emisija izbačeno.

3. Sadržaj i teme koje su obrađivali na radiju su bili veoma specifični, ponajviše sarajevski ali i jugoslovenski. Koji su bili njihovi dometi obzirom na period kreiranja istih, tačnije rečeno, da li su uspeli u toj svojoj namjeni koju su imali?

Boro Kontić: Njihov najveći i prvi veliki uspjeh, desio se u septembru 1984. Te godine su Nele i Zenit otišli u vojsku, ostao je Zlatko od te prve ekipe i moj brat, i bio je Rizo Petranović. Zlatko je na neki način bio vođa ekipe, makar sam ga tako ja doživljavao. Ostali su bili drugačiji, posebno Nele, koji je bio izuzetno politički obrazovan, znao i čitao, razumijevao je sve. Zenit i ne toliko. Zlatka je više interesovala poezija, muzika. Uglavnom, najveći uspjeh se dešava kada su ova dvojica otišla. U međuvremenu je Zlatko doveo Šibera i Paru (Ziju). To je suština te Top liste. Dolazio je i par puta Đuro, ali bilo mu je dosadno dolaziti svakog petka. Oni su

napravili priču o Konanu. Uzmemo bilo koju stvar iz svijeta i prevedu je na sarajevski. Konan je imao malog rođaka koji se zvao Kenan. Njih dvojica nastupaju, kada Konan ide da rješava probleme, Kenan ima taj zdrav odnos prema svijetu. Kenan je imao uzrečicu „oko ba budimo realni“, što bi korisito kada bi Konan htio da mijenja nešto u Sarajevu. Ljudi su ih počeli voljeti i na radiju. Čak su novinari i političari počeli nešto. To je prvi njihov strašni uspjeh.

4. Poznato je da su oni proizvodili satirični sadržaj. Koji je Vaš stav spram satire u medijima? Postoji li razlika između satiričnih sadržaja u medijima i recimo ozbiljnih sadržaja tzv. informativnih programa i ako postoji, koja je to?

Boro Kontić: Nema nijednog vremena u kojem satira nije potrebna. Svako vrijeme ona traži. To je onaj nepohodni sastojak društvenog života bez kojeg čovjek ne bi imao onu nepohodnu distancu prema stvarima. Mi živimo u vrijeme u kojem te svako nastoja poklopiti, natjera te da povjeruješ u ono što je rekao. Nije bitno šta je, politika ili onaj što prodaje sok. Mi smo inače okruženi uvijek, a politika je samo vrh, ideološki štit. Živimo u svijetu sve da te prevesla, da te prevede, i ta satira je nešto što je najvažnije, ona je zdrav razum, da ljudi mogu zdravo razmišljati. To je vrsta društvenog lijeka javnog mnijenja koje te odvaja od sirenskih zova, medija, propagande, manipulacije, koja bi svaki put da te prevari da te uvuče, da ne misliš svojom glavom. Ona je potrebna jer brusi društvo, javno mnijenje da je otporno na manipulaciju, na propagandu, da pokaže drugačiju sliku u kojem nije to kako jeste i može se pogledati na druge načine.. Mi je nemamo, kod nas se promijenilo, sada je jako teško, ne smije se više čovjek šaliti, ta politička korektnost je donekle užasna. To je nova vrsta PR u kojem ne smiješ ništa progovoriti. Satira sama napuše balon do velične, pa ga smanji. Pa tek u toj veličini počinje da vidi ono što se inače ne vidi.

Hvala na izdvojenom vremenu i učešću u izradi master teze,

Erol Handžar